DET KONGELIGE NORSKE

VIDENSKABERS SELSKABS

SKRIFTER

1904

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1905

DET KONGELIGE NORSKE
VIDENSKABERS SELSKABS
SKRIFTER

1904

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1905

Indhold.

EIN BEITRAG ZUR KENNTNISS

DER

BRYA DEUTSCHLANDS

VON

I. HAGEN.

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1904. NO. 1

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1904

Bryum castaneum n. sp.

Cæspites ad 2 cm. alti, densiusculi, rigidiusculi, intus decolorato-luridi, apicem versus nigricantes, summitate olivacei.

Surculus innovationes binas ad 8 mm. longas sub apice proferens, tomento atro-fusco ramosissimo papilloso dense vestitus.

Caulis 0.3 mm. crassus, atro-violaceus, ille innovationum læte ruber, sectione transversa pentagonus, basibus foliorum decurrentibus alatus, fasciculo centrali 0.06 mm. diametro metiente, reti ceterum laxo, tenuissimo, cellulis strati peripherici minoribus, paullo magis incrassatis.

Folia caulina satis remota, sicca erecta flaccideque flexuosa, humida patula — patentia, nonnunquam leniter recurva, distincte quamvis anguste decurrentia, inferiora 2.25 mm. longa, 0.83 mm. lata, ovata — ovato-ovalia, sensim breviter cuspidata, margine plana vel basi late recurvata, distincte limbata; superiora sensim longiora, (ad 3.2 mm. longa,) ovato-lanceolata, longius cuspidata, margine ad basin latiuscule, inde ad medium usque anguste reflexa, limbo distincto instructa, apice dentata, subplana, basi vinosa; *cellulæ* tenues, basales turgidæ, rectangulæ — elongato-rhomboideæ, 0.08—0.14 mm. longæ, 0.03 mm. latæ, in angulis decurrentibus angustissime rectangulæ; in folio superiore elongato-hexagonæ, 0.035—0.056 mm. longæ, 0.017—0.023 mm. latæ, margines versus subraptim in limbum transeuntes e cellulis 3-—4-seriatis lutescentibus incrassatis angustissime rhomboideis flexuosis constructum; *costa* basi rubro-fusca et 0.06 mm. lata, ceterum fuscescens, in foliis inferioribus in summo apice dissoluta, in superioribus nunc continua, nunc breviter excurrens dentata, teres, præsertim superne dorso valde prominens, e cellulis ventralibus 4—5, ducibus 4,

fasciculo comitum, tribus — quatuor stratis stereidearum et cellulis dorsalibus leptodermibus ca. 10 composita.

Folia innovationum caulinis simillima.

Folia perichætialia e basi pæne triangulari ovato-lanceolata, obtusula, margine infra medium reflexa, minus distincte limbata, costa in apice evanida.

Inflorescentia synoica; *antheridia* ca. 6, 0.42 mm. longa, 0.11 mm. crassa, rosea; *pistillidia* numerosa, 0.5 mm. longa; *paraphyses* haud copiosæ, filiformes, lutescentes.

Vaginula castanea, ovato-conica, 0.9 mm. longa, 0.5 mm. crassa.

Seta ca. 3 cm. longa, 0.17 mm. crassa, castanea, rigidiuscula, apice hamata.

Capsula pro more pendula, crasse ovalis, deoperculata cum collo 2.2 mm. longa, 0.8 mm. crassa, sub orificio late contracta — constricta, opaca, collo atro-fusco, sporangio fusco, ad orificium autem rubro-luteo; collum 0.9 mm. longum, obconicum, regulare, cellulis epidermicis irregularibus, ca. 0.033 mm. latis, stomatibus more generis supracutaneis, subrotundis, ca. 0.036 mm. latis, poro elliptico; sporangii cellulæ satis irregulares, plurimæ longiores quam latiores, 0.026—0.036 mm. latæ, parietibus flexuosis, submarginales pro more isodiametricæ, marginales minutæ, paullo latiores quam longiores.

Exostomii dentes subremoti, siccitate leviter conniventes, fundo angusto lacunoso ex aurantio luteoque variegato, 0.6 mm. longi, e basi 0.12 mm. lata sensim vel sub apice paullo citius angustati, late lobato-limbati, lutei; scutula basalia rectangula, 0.025 mm. alta, omnia densissime subtiliter papillulosa, suturis distinctis, papillosis, mediana alternatim angulata; lamellæ ca. 25, mediocriter altæ, obliquæ, normaliter evolutæ. *Endostomium* facillime separandum, lutescenti-hyalinum, ad insertionem luteum, subtilissime papillulosum, membrana 0.3 mm. alta, processus late lanceolati, acutissime carinati, fenestris latis ca. 8 pertusi vel demum in carina hiantes; cilia terna, papillulosa, appendiculis mediocribus papillulosis munita.

Annulus duplex, 0.09 mm. altus, spiraliter dissiliens.

Operculum convexum, papilla acuta coronatum, 0.9 mm. latum, 0.6 mm. altum, rubro-luteum, nitidum, margine incisum.

Spori e viridulo lutei, 0.012—0.014 mm. magni, læves, contento distincto. —

Meiner Ansicht nach eine Art ersten Ranges. Im künstlichen System hat sie ihren Platz unter den *Eubrya synoica,* und würde hier wegen der herablaufenden Blätter und kleinen Sporen neben *B. bimum* Schreb. und *B. affine* (Bruch) F. Schultz*) zu stellen sein, ist aber von beiden schon durch die abstehenden Blätter, deren Nerv in resp. mit der Spitze verschwindet, und durch das weit verschiedene Blattzellgewebe sehr leicht zu unterscheiden. In einer natürlichen Aufstellung der *Brya* aber wäre sie den Arten zuzurechnen, die sich um *B. Duvalii* gruppiren, ist aber von dieser Art, von *B. turbinatum* und *cyclophyllum* durch die sehr deutlich gesäumten Blätter, durch den zwitterigen Blüthenstand und durch die kleineren Sporen unschwer zu unterscheiden. Schon dem blossen Auge sind die kastanienbraunen Fruchtstiele und der Gegensatz zwischen den dunkeln Kapseln und den lichten Deckeln auffallend.

Bryum lipsiense n. sp.

Cæspites laxi, ca. 1 cm. alti, obscure virentes.

Surculus sub apice innovationes singulas vel binas interdum iterum ramosas longas filiformes ob folia appressa teretes proferens; tomento parco fusco verrucoso.

Caulis 0.26 mm. crassus, atro-purpureus, sectione transversa angulato-rotundus; fasciculus centralis diametro ca. 0.07 mm. magnus, reti laxiusculo, areolis magnis, in strato peripherico minoribus, extus strato cellularum leptodermium hic illic tectis.

Folia caulina stricta, siccitate erecta, imbricata, humiditate erecto-patentia, inferiora decurrentia, ovato-lanceolata, 2 mm. longa et 0.7 mm. lata, margine vix recurva, costa percurrente; superiora angustius ovato-lanceolata, sensim longissime cuspidata, 3 mm. longa et 0.7 mm. lata, integerrima, toto margine latiuscule reflexa, limbo male definito circumcincta, ad ipsam insertionem rubentia;

*) Flora 1871 p. 456.

cellulæ tenuissimæ, elongatæ, basilares rectangulæ, 0.045—0.12 mm. longæ, 0.022 mm. latæ, angulares brevius rectangulæ; eædem folii superioris elongato-hexagonæ, 0.05—0.07 mm. longæ, 0.013—0.024 mm. latæ, margines versus sensim longiores et angustiores, marginales in 3—4 seriebus anguste rhomboideæ, paullo crassiores; *costa* ad basin 0.1 mm. lata ibique fusco-rubra, ceterum fusco-virens, in foliis inferioribus cum apice evanida, in superioribus in cuspidem mediocrem strictam integram excurrens, plano-convexa, cellulis ventralibus 2—3, ducibus ejusdem magnitudinis 4, fasciculo comitum magno, stereidearum bi-—tristrato, cellulis dorsalibus 6—8.

Folia innovationum siccitate adpressa, remota, distincte decurrentia, ovalia, costa excurrente cuspidata, toto margine anguste reflexa, summa minuta, squamiformia.

Folia perichætialia ovato-triangula, longe cuspidata, margine haud limbato reflexa vel plana, costa longe excurrente.

Inflorescentia synoica; *antheridia* et *pistillidia* numerosa, illa 0.38 mm. longa, 0.1 mm. crassa; hæc 0.46 mm. longa, paraphyses crebræ, basi roseæ, apice luteolæ.

Vaginula purpurea, ovata, 0.83 mm. alta, 0.5 mm. crassa.

Seta 4—5 cm. longa, 0.18 mm. crassa, rigida, basi luteo-fusca, ceterum lutescens.

Capsula nutans — pendula, clavata, deoperculata 3 mm. longa, 1 mm. crassa, sub orificio magis minusve contracta, fusca, lævis, opaca; collum 1.1 mm. longum, plicatum, cellulæ ejus epidermicæ quadratæ — subrectangulæ, 0.03 mm. latæ, stomata crebra, ovalia, 0.057 mm. longa, 0.053 mm. lata, poro elliptico; sporangii cellulæ epidermicæ fere rectangulæ, ca. 0.027 mm. latæ, parietibus inæqualiter incrassatis valde flexuosis, submarginales quadratæ — polygonæ, marginales in serie una vel duabus latiores quam longiores.

Exostomii dentes siccitate dimidio inferiore erecti, superiore inter processus incurvi, e fundo 0.13 mm. alto e fusco luteoque variegato subtus attenuato trianguli, 0.57 mm. longi et 0.11 mm. lati, fusci, apice luteoli, mediocriter limbati; scutula anguste rectangula, 0.013 mm. alta, dense punctulata, apicalia subtiliter papillulosa, suturis conspicuis, mediana magis minusve angulata; lamellæ ca. 30, humiles, ad latera vix excurrentes, inter se haud conjunctæ,

margine libero undulatæ. *Endostomium* liberum, luteum, papillulosum, membrana 0.23 mm. alta, processus late lanceolati, in carina late fenestrati — hiantes; cilia terna, longissima, appendiculis mediocribus instructa.

Annulus spiraliter dissiliens, triplex, 0.13 mm. altus.

Operculum e margine calloso conicum, 0.94 mm. latum, 0.48 mm. altum, papilla rubra acuta coronatum, ceterum lutescens, nisi ad marginem nitentem opacum, margine minutissime crenulatum.

Spori fusco-lutei, 0.019—0.022 mm. magni, superficie quasi rugulosi, guttis oleosis impleti. —

Eine ganz sonderbare Erscheinung! Beim ersten Betrachten unter dem Mikroskope muss man der gestreckten Blattform und den verlängerten Blattzellen nach eine *Webera* vermuthen; allein andere Merkmale, so z. B. der zwitterige Blüthenstand und die sehr spitzen Peristomzähne zeigen entschieden ihre Angehörigkeit zu *Bryum* an. In dieser Gattung vermag ich sie indessen nicht mit Sicherheit in einer bestimmten Gruppe unterzubringen; am meisten wäre ich jedoch geneigt, dieselbe unter den *B. erythrocarpa* zu stellen, doch bleibt sie auch hier ein fremdes Element; das sehr dünnwandige Blattzellnetz, der zwitterige Blüthenstand, die grossen Sporen etc. sind ja dieser Gruppe fremd. Sie hat augenscheinlich viel mit dem unlängst beschriebenen *B. Aschersonii* Podp.*) gemein, so scheinen Blattform und Blattzellgewebe beider so ziemlich übereinzustimmen; allein die letztgenannte Art, deren verwandtschaftliche Beziehungen offenbar ebenfalls sehr unsicher sind, besitzt aus quadratischen aufgeblasenen Zellen bestehende Blattöhrchen, einen deutlichen Blattsaum, einen zweihäusigen Blüthenstand und endlich eine Kapselform, welche an diejenige des *B. arenarium* erinnert. Das Endurtheil über die systematische Stellung des *B. lipsiense* muss daher der Zukunft vorbehalten bleiben.**)

---

*) Dieser Name muss wegen *B. Aschersoni* C. Müll. in Flora 1874 p. 483 geändert werden; ich schlage statt dessen *B. Podperae* vor.

**) *B. lipsiense* zeigt in den Blättern die allergrösste Uebereinstimmung mit *B. doliolum;* ein *Doliolidium* ist es doch wegen der Ausbildung der Kapsel keineswegs. (Bemerkung während der Korrektur).

Bryum Moenkemeyeri n. sp.

Cæspites extensi, 2 cm. alti, densiusculi, intus decolorati, apice virentes.

Surculus innovationes ad 5 mm. longas ima basi tantum nudas emittens, tomentum brunneum papillosum proferens.

Caulis purpureus, 0.24 mm. crassus, sectione pentagonus; fasciculo centrali 0.06 mm. magno, areolis ceterum laxis, polygonis, undulatis, ad angulos nodosis, superficiem versus minoribus.

Folia caulina densa, erecto-patentia — erecta, siccitate lenissime flexuosa, decurrentia, inferiora ovato-acuminata, margine recurva, costa in apice evanescente; superiora ovato-lanceolata, costa excurrente mediocriter cuspidata, 2.2 mm. longa, 0.77 mm. lata, leviter concava, toto margine reflexa — spiraliter revoluta, subintegra, indistincte limbata, basi demum brevi spatio rubentia; *cellulæ* leptodermes, porosæ, basilares pro ratione parvæ, hexagono-rectangulæ, 0.053—0.07 mm. longæ et ca. 0.02 mm. latæ, angulares vix diversæ; illæ folii superioris elongato-hexagonæ — rhomboideæ, 0.048—0.07 mm. longæ, 0.013—0.018 mm. latæ, margines versus crassiores et angustiores, ita ut formetur limbus 3—4-seriatus indistincte definitus; *costa* ad basin 0.08 mm. lata, demum viridifusca, in cuspidem subintegram excurrens, plano-convexa, cellulis ventralibus 4, ut ducibus totidem satis parvis, fasciculo comitum distincto, illo stereidearum crasso, cellulis dorsalibus ca. 8, incrassatis.

Folia innovationum aliquanto latiora, ceterum caulinis similia.

Folia perichætialia ovato-triangula, margine plana, costa excurrente.

Inflorescentia synoica, *antheridia* 2—4, 0.3—0.37 mm. longa, 0.11 mm. crassa; *pistillidia* numerosiora, 0.43 mm. longa; *paraphyses* roseolo-luteolæ.

Vaginula brunneo-purpurea, sub microscopio semipellucida, oblonga, 0.8 mm. longa, 0.37 mm. crassa.

Seta 2.5—4 cm. longa, 0.16 mm. crassa, luteo-rubra, subrigida, apice arcuata.

Capsula deoperculata pro more horizontalis, curvula, clavata, ca. 2.4 mm. longa et 0.83 mm. crassa; collum 1.2 mm. longum,

obconicum, e seta bene definitum, longitudinaliter plicatum, fusconigrum; sporangium crasse ovale, sub orificio non angustius, luteofuscum, rugulosum, opacum, sub orificio nitidum; cellulæ exothecii mediocriter incrassatæ, in collo polygonæ, diametro 0.036 mm. magnæ, stomata late ovalia, 0.044 mm. longa, 0.036 mm. lata, rima elliptica; eædem in sporangio plurimæ breviter rectangulæ, ca. 0.032 mm. latæ, parietibus pæne rectis, submarginales in seriebus pluribus quadrato-polygonæ, marginales in seriebus duabus transverse breviter rectangulæ.

Exostomii dentes siccitate e basi pæne erecta magis minusve incurvi, subremoti, fundo aurantio-luteo ca. 0.06 mm. alto inferne triangulo, 0.46 mm. longi, e basi 0.073 mm. lata sensim angustati, ipso apice obtusuli, toti lutei, angustissime limbati, scutula basalia rectangula, 0.023 mm. alta, subtilissime punctulata, apicalia sublævia, suturis prominentibus, mediana angulata; lamellæ ca. 24, humiles, normaliter evolutæ, ad latera vix excurrentes; *endostomium* facile ab exostomio solubile, lutescens, subtiliter punctulatum; membrana 0.15 mm. alta, processus lanceolati, fenestris rotundato-quadratis ca. 6 pertusi; cilia deficientia vel evoluta, nodosa vel longe appendiculata.

Annulus?

Operculum 0.6 mm. latum, convexum, obtuse mamillatum, luteo-rubrum, nitidulum, margine subcrenulatum.

Spori 0.019—0.025 mm., plurimi ca. 0.02 mm. magni, obscure luteo-virentes, minute punctulati, olei guttas continentes. —

Bis jetzt kannten wir noch keine zwitterige Art in der *pallens*-Gruppe, welche der Ausbildung der Wimpern nach zu *Eubryum* gehörte. Obgleich unsere Pflanze schon durch diese Kombination gekennzeichnet ist, sind doch auch andere Merkmale als diese minderwerthigen erforderlich, um sie mit Sicherheit von den nächststehenden Arten derselben Gruppe, *(B. pallens, finmarkicum, lutescens, Lindbergii, calcareum, campylocarpum, uliginosum,)* zu unterscheiden. Solche finden sich aber mehrere. Der Blattrand ist bis zur Spitze zurückgeschlagen oder sogar umgerollt, der Blattsaum ist wenig differenzirt und schlecht begrenzt, die Kapselhaut besteht aus weiteren Zellen; die Peristomzähne, die auch an der Spitze

gelblich sind, haben einen bleich orangenen Fundus, welcher zudem breiter als der der verwandten Arten ist. Die specifische Selbstständigkeit der Pflanze kann somit keinem Zweifel unterliegen.

Bryum saxonicum n. sp.

Cæspites densi, 1—1.5 cm. alti, luride virentes.

Surculus simplex, sub apice innovationem penicillatam ramosque subflagellaceos magis minusve remote foliosos emittens, tomento fusco papilloso tectus.

Caulis purpureo-fuscus, 0.27 mm. crassus, fasciculo centrali magno, areolis laxis undulatis, periphericis in stratis duobus minoribus.

Folia caulina siccitate incurvo-appressa, humiditate erecto-patentia — erecta, inferiora distincte decurrentia, ovato-acuminata, plana vel margine angustissime reflexa, male limbata, laxe contexta, costa cum apice evanescente; superiora satis subito majora, indistincte decurrentia, ovato-lanceolata, ca. 1.8 mm. longa et 0.67 mm. lata, integra, margine tota longitudine late pæne spiraliter revoluta, indistincte limbata, basi vix rubentia; *cellulæ* mediocriter crassæ, in parietibus transversis porosæ, basales rectangulæ, 0.064—0.08 mm. longæ, 0.023 mm. latæ, angulares in foliis inferioribus vix diversæ, in superioribus breviores; illæ folii ceteri elongato-hexagonæ — rhomboideæ, plurimæ 0.05 mm. longæ et 0.016 mm. latæ, marginem versus angustiores, oblique dispositæ, haud crassiores; *costa* ad basin 0.055 mm. lata, fusco-viridis, continua vel brevissime excurrens, plano-convexa, apice subteres, e cellulis ventralibus magnis 2, ducibus multo minoribus 4, fasciculo comitum, stratis stereidearum 2, cellulis dorsalibus 8—10 constructa.

Folia innovationum siccitate erecta, subappressa, leniter flexuosa, humiditate erecto-patentia, breviter decurrentia, ad 1 mm. longa et 0.33 mm. lata, margine angustius reflexa.

Folia perichætialia intima ovato-triangula, margine angustissime reflexa, costa breviter excurrente.

Inflorescentia synoica; *antheridia* pauca, rosea, 0.32 mm. longa, 0.1 mm. crassa; *pistillidia* numerosiora, 0.5 mm. longa; *paraphyses* satis numerosæ, luteolæ.

Vaginula purpureo-nigra, conica, 0.8 mm. longa, 0.4 mm. crassa.

Seta rubro-fusca, ad 3 cm. longa, 0.17 mm. crassa, rigidiuscula, apice hamata.

Capsula pendula, crasse ovalis, sub orificio lato constricta, sine operculo 1.8 mm. longa, 0.86 mm. crassa, pallide rubescens, opaca; collum 0.5 mm. longum, ad insertionem leniter curvatum, in sicco plicatum, cellulis epidermicis quadrato-hexagonis, ca. 0.033 mm. latis longisque, stomatibus distinctissime supracutaneis, subrotundis, ca. 0.036 mm. latis, rima elliptica; sporangium regulare, cellulis epidermicis mediocriter incrassatis, breviter rectangulis, 0.05 mm. longis et 0.03 mm. latis, marginalibus minoribus, leniter applanatis.

Exostomii dentes siccitate erecti — leniter conniventes, remotiusculi vel rarius ima basi confluentes, fundo satis angusto aurantio, 0.45 mm. longi, e basi 0.09—0.11 mm. lata lanceolati, ut sensim angustati, supra medium tamen citius contracti et lanceolato subulati, saturate lutei, apice luteoli, margine late lobato-limbati; scutula rectangula, 0.013 mm. alta, punctulata, suturis distinctissimis, papillosis, mediana subangulata; lamellæ densissimæ, ca. 24, ad basin ca. 0.012 mm. inter se distantes, altiusculæ, ad latera obtuse excurrentes, inter se liberæ, margine nunc hic illic impressionem aliquam irregularem, nunc in eodem dente complures impressionem regularem medianam præbentes; stratum dentis ventrale interdum inter lamellas perforatum. *Endostomium* facile separabile, lutescens, papillulosum, membrana 0.17 mm. alta; processus anguste lanceolati, fenestris 3 ovalibus pertusi; cilia terna, longa, papillulosa, nodosa.

Annulus 0.11 mm. altus, triplex, extus luteus, in fragmenta secedens.

Operculum 0.77 mm. latum, humile, conicum vel subplanum, in papillam altam acutam vel in rostrum longiusculum rectum vel obliquum vel imo curvatum desinens, margine callosum, luteo-rubrum, opacum, in peripheria crenulatum.

Spori 0.018—0.02 mm. magni, sublæves, e fuscidulo lutescentes, contento oleoso. —

Der unmittelbare Eindruck beim ersten Betrachten dieser von Herrn Moenkemeyer als n. sp. gesendeten Pflanze war Misstrauen. Die den Gattungsgenossen fremde Ausbildung der Deckelspitze, die bald nur einen scharfen Stachel, bald einen wirklichen, schiefen oder sogar herabgekrümmten, bisweilen am Grunde dünneren Schnabel bildet, bot den Anschein einer Missbildung oder wenigstens des Krankhaften dar, und auch jetzt bin ich gar nicht sicher, ob nicht die langen Deckelspitzen in der That als abnorm aufzufassen sind. Allein die genauere Untersuchung ergab Charaktere, welche uns dazu nöthigen, die Pflanze auch ohne Rücksicht auf die Deckelspitze als besondere Art aufzufassen. Ihren natürlichen Affinitäten nach steht sie dem *B. clathratum* am nächsten, und wenn man von der grösseren Enge absieht, wäre es vergeblich, in den Blättern nennenswerthe Unterschiede von dieser Art zu suchen; die specifische Differenz beschränkt sich hauptsächlich auf die Frucht, ist aber hier sehr augenfällig. Schon die Form der Kapsel ist verschieden. Dieselbe ist bei *B. clathratum* ziemlich schlank und unter der Mündung kaum merkbar verengt, bei *B. saxonicum* dagegen dick und unter der Mündung stark eingeschnürt; die Kapsel ist ausserdem bei der ersteren Art nickend und tief gefärbt, bei der letzteren genau hängend und von hell bräunlichrother Farbe. Auch die Peristomzähne liefern scharfe Unterschiede, indem sie bei *B. clathratum* relativ eng und gleichmässig verschmälert, bei *B. saxonicum* dagegen ungemein breit und oberhalb der Mitte rascher zusammengezogen sind. Ferner ist bei der letzteren Art die Basilarmembran höher und die sonst wohl entwickelten Wimpern nur knotig, während sie bei *B. clathratum* mit langen Anhängseln versehen sind; endlich sind die Sporen bei *B. saxonicum* kleiner. — Von dem ebenfalls nahestehenden *B. Culmannii* unterscheidet sich *B. saxonicum* durch engere und länger zugespitzte Blätter, sowie auch durch die charakteristische Form der Kapsel, die Struktur der Kapselhaut, die breiten, tiefer gefärbten Zähne mit dichter stehenden Lamellen, durch die schmäleren Fortsätze, die wenig ausgebildeten Anhängsel der Wimpern und durch grössere Sporen. Als ferneres Unterscheidungsmerkmal könnte man auch die ganz deutlich aulacodonte Peristombildung des *B. saxonicum* anführen,

doch thut man meiner Ansicht nach hier wie überall sonst am besten, einem so schwankenden Charakter nicht zu grosses Gewicht beizulegen.

Alle vier oben beschriebene Arten wurden von Herrn Inspektor Moenkemeyer an einem und demselben Orte im Juni 1902 und später gesammelt, nämlich in einer vor einigen Jahren in Angriff genommenen Thongrube bei Gautsch, etwa $1^1/_2$ Stunden südlich vom Mittelpunkte Leipzigs. Herr Moenkemeyer, der Entdecker dieser bryologisch hochinteressanten Lokalität, wird sie selbst nach beendeter Durchforschung näher beschreiben; vorläufig hat er mir indessen folgende Notiz darüber mitgetheilt: „Die ausgedehnte Thongrube wird vom Laubwalde begrenzt, das Land selbst, thoniger Boden, ist über metertief bis 2 m. tief abgetragen. Am Waldrande haben sich Sümpfe mit kleineren Teichen gebildet, jetzt mit jungen Erlen, *Typha* etc. bewachsen. Zwischen den Erlen wuchern die *Brya* in kolossaler Ueppigkeit und grosser Menge.“ Wenn es schon eine aussergewöhnliche Errungenschaft ist, an einer Stelle inmitten Deutschlands vier für die Wissenschaft neue, gut charakterisirte Arten zu entdecken, so ist doch der Reichthum der genannten Ortschaft an seltenen *Brya* noch nicht damit erschöpft; ausser den erwähnten kommen auch einige vor, welche zwar früher beschrieben, doch bis jetzt nicht aus Mitteleuropa nachgewiesen waren.

Bryum Hagenii Limpr.

Die von Herrn Moenkemeyer gefundene Form weicht vom norwegischen Typus insofern ab, als die Kapsel nicht immer wie bei diesem schlank walzen-keulenförmig ist, sondern zuweilen bei etwas geringerer Länge eine elliptisch-cylindrische Gestalt zeigt; in dieser Beziehung wird aber der Uebergang durch die finnländischen Exemplare, von den Herren Bomansson (*B. leptocercis* Phil.) und Brotherus gesammelt, vermittelt.

Die charakteristischsten Merkmale dieser Art findet man an den Blättern, nicht nur in deren Form, obgleich sie schon durch diese vom *B. inclinatum* unterscheidbar ist, sondern auch in einer

Eigenschaft, die in der Limpricht'schen Originalbeschreibung gar nicht erwähnt ist; sie sind nämlich sehr deutlich herablaufend, was besonders an den Innovationen leicht zu sehen ist.

Die Peristomzähne sind am norwegischen Originale oberhalb der Mitte etwas stärker verengt, während sie an den Exemplaren von den übrigen Standorten gleichmässiger verschmälert sind. Ein Merkmal, dem Limpricht besonderes Gewicht beilegte, die kleinen Einkerbungen am freien Rande der Zahnlamellen, wodurch derselbe wie wellig erscheint, ist kein sicheres. Zwar kommt es kaum bei *B. inclinatum* vor, allein es ist bei *B. Hagenii* bald vorhanden, bald nicht, und zwar verhalten sich nicht nur verschiedene Peristome, sondern auch verschiedene Zähne desselben Peristomes in dieser Beziehung ungleich.

B. Hagenii ist mir auch aus Böhmen durch Herrn Podpera bekannt.

Bryum meeseoides Kindb.

Diese Art habe ich zuerst unter einigen von Herrn Krieger an derselben Lokalität gesammelten Moosen nachgewiesen, späterhin aber auch von Herrn Moenkemeyer erhalten. Sie ist ohne Zweifel für Deutschland neu, (in Europa war sie vorher unter diesem Namen nur aus einem Orte Norwegens durch Herrn Dixon bekannt,) allein es muss dahingestellt bleiben, ob sie nicht mit dem schon lange aus Holland bekannten *B. pallens var. arcuata* identisch ist, eine Frage, die nur durch Vergleich mit authentischen Exemplaren dieser Varietät zu lösen ist. Kindberg betrachtet sie als mit *B. turbinatum* am nächsten verwandt, und wenn dem so wäre, könnten keine Zweifel über ihre Artrecht obwalten, denn sie ist von *B. turbinatum* mehr als genügend unterschieden. Die Auffassung Kindberg's ist aber unhaltbar; sie steht dem *B. pallens* weit näher und ist von dieser Art nur mit Schwierigkeit abzugrenzen. Die stark gebogene, *Meesea-* oder *Hypnum*-artige Kapselform ist ja ganz augenfällig und würde vielleicht als Artmerkmal dienen können, wenn sie nur konstant wäre; sie ist aber im Gegentheil Variationen unterworfen, indem sie mitunter nicht deutlicher als bei gewissen unzweifelhaft zu *B. pallens* gehörigen

Formen entwickelt ist*). Wenn man die Pflanze überhaupt als Art erhalten will, muss man daher nach anderen Kennzeichen suchen, und solche findet man im Blattzellgewebe, welches hier überaus dünnwandig ist und früh kollabirt, ferner im inneren Peristome, dessen Fortsätze nicht (wie sonst in der *pallens*-Gruppe gewöhnlich) nur rissig durchbrochen, sondern mit kleinen ovalen — rundlichen Fenstern versehen sind. Mittelst dieser Merkmale, welche allenfalls keine schwerwiegende sind, bleibt sie als Art zweiten Ranges einigermaassen lebensfähig.

Ein anderes, für Deutschland jedenfalls neues, kritisches *Bryum* aus dem von Herrn Moenkemeyer entdeckten Standorte bin ich geneigt, als

Bryum lutescens Bom.

zu betrachten. Was diese Art betrifft, habe ich früher die Auffassung ausgesprochen, dass sie wohl besser mit *B. finmarkicum* Kaur. (= *B. Winkelmanni* Ruthe) zu vereinigen sei, und dafür lässt sich die Uebereinstimmung in mehreren Kennzeichen anführen, wie z. B. im Zellgewebe. Dieses ist bei beiden fast wie beim *B. oeneum* aus hexagonalen, kurzen, beinahe isodiametrischen Zellen bestehend und somit von dem der ächten *pallens*-Formen abweichend. Es muss indessen zugegeben werden, dass sich *B. lutescens* im Anbetracht des verschiedenen Habitus, der grösseren Blätter mit schwächerer, kaum auslaufender Rippe und engerem Randsaum, und endlich des gebogenen Kapselhalses als besondere, wenngleich nicht gerade starke Art betrachten lässt. Die hier in Betracht kommende, zur *pallens*-Gruppe gehörige Moenkemeyer'sche Pflanze besitzt nun im Wesentlichen die Charaktere von *B. lutescens***), und ich würde keine Bedenken gegen ihre Vereinigung mit dieser Art gehegt haben, wenn nicht Herr Bomansson dieselbe als Zwischenform zwischen *B. pallens* und *B. lutescens* hingestellt

---

*) Auch eine *forma brevicapsa* mit stark verkürzter Kapsel findet sich in den Sammlungen des Herrn Moenkemeyer.

**) Zu *B. pallens* kann sie schon wegen der mit rundlichen Oeffnungen versehenen Fortsätze des inneren Peristoms nicht gebracht werden.

hätte. In Folge dessen finde ich es richtiger, zur Zeit kein definitives Urtheil über dieselbe zu fällen.

Ausser den hier besprochenen Arten enthielten die Sammlungen, die mir Herr Moenkemeyer zum Bestimmen übergab, noch *Bryum affine, argenteum, atropurpureum, bimum, inclinatum, intermedium, Klinggraeffii, lacustre, rubens, turbinatum, Leptobryum pyriforme* und *Mniobryum carneum.* Von diesen gibt nur *B. rubens* zu einer kurzen Bemerkung Anlass; diese Art zählt nämlich zu den selteneren. Die ersten deutschen Exemplare, die Hampe im Harzgebiete gesammelt hatte, wurden in seinen Decaden, zwar unter einem anderen Namen, ausgegeben, und dies waren die einzig bekannten, bis sie Podpera vor kurzer Zeit aus der Mark angab. Die Pflanze liegt aber in meiner Sammlung als *B. erythrocarpum* auch von einer anderen märkischen Lokalität: Neuruppin, Abstich beim Flössergrunde, Mai 1882 leg. Warnstorf. Aus Frankreich habe ich sie unter demselben Namen: Le Mans, sur la terre dans un bois, $^{28}/_{6}$ 1889 leg. Thériot.

Die Entdeckung des Leipziger Standortes wird hoffentlich eine bessere Vertretung dieser Art in den Herbarien mit sich führen.

Über die Häufigkeit der einzelnen Arten an dem bryologisch interessanten Standorte bei Gautsch bemerkt Herr Moenkemeyer, „dass dort *Bryum affine, argenteum, atropurpureum, bimum, Hagenii, inclinatum, intermedium, lacustre, turbinatum* und das neue *Bryum Moenkemeyeri* häufiger sind. Weniger häufig fand ich *Bryum Klinggraeffii, rubens* und die neuen *B. castaneum, lipsiense* und *saxonicum. Bryum meeseoides* und *lutescens forma* bilden speciell in der Erlenzone Massenvegetation. Je nach der grösseren oder geringeren Jahresfeuchtigkeit ist dort das Vorkommen der betreffenden Arten begrenzt, so konnte ich in den letzten beiden Jahren *B. rubens, lipsiense, saxonicum* und *Klinggraeffii* nicht oder nur in geringer Menge aufnehmen. Durch das Heranwachsen der jungen Erlen, ferner durch das Zuschütten mancher Tümpel sind bereits eine grössere Anzahl Individuen unterdrückt worden, es ist für die Zukunft deshalb nicht ausgeschlossen, dass die lo-

kalen Verhältnisse sich so ändern werden, dass der zur Zeit noch ausgedehnte Bestand an Bryen immer mehr zusammenschrumpfen wird um zuletzt ganz wieder zu verschwinden. Wie schon Herr Dr. Hagen bemerkte, beabsichtige ich nach Abschluss meiner Durcharbeitung dieses kleinen Lokalgebietes ein vollständiges Bild dieser erst neu entstandenen Moosansiedlung zu geben."

(Gedruckt 13/7 1904).

ALGOLOGISKE NOTISER

AF

M. FOSLIE

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1904. NO. 2

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1904

I List of Lithoth.[1]) optog jeg *Melobesia pustulata* som type for en ny slegt, *Dermatolithon,* karaktieriseret ved at sporangierne ifølge Rosanoff udvikles mellem kølleformede, frie parafyser.[2]) Dette har imidlertid vist sig at være en mindre konstant karakter' som ikke danner nogen bestemt grænse ligeoverfor *Lithophyllum.* Slegten *Dermatolithon* kan derfor ikke bibeholdes som saadan, men maa ansees som en underslegt af *Lithophyllum,* hvortil alle de under samme optagne arter selvfølgelig ogsaa overføres.[3]) Denne underslegt udmerker sig forøvrigt ved sin anatomiske bygning, idet hypothalliet dannes af et enkelt lag skraatstillede celler i modsætning til *Eulithophyllum* og *Lepidomorphum*, hvor hypothalliet altid bestaar af flere cellelag.

Slegten *Melobesia* danner i flere henseender et mellemled mellem slegterne *Lithophyllum* og *Goniolithon.* Underslegten *Heteroderma* viser sig endog at være saa nøie forbunden med den ovenfor nævnte underslegt *Dermatolithon,* at nogen bestemt grænse neppe lader sig trække. Jeg overfører derfor til *Lithophyllum* ogsaa de til *Heteroderma* henførte arter. Cfr. Rev. Syst. Surv. Melob. p. 21 og New Species or Forms of Melob. p. 10.[4])

---

1) M. Foslie. List of Species of the Lithothamnia. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1898. No. 3. Pag. 11.

2) S. Rosanoff. Recherches anatomiques sur les Melobésiées. Cherbourg 1866. Pag. 72. Pl. IV, fig. 12—15.

3) Cfr. M. Foslie. Revised Systematical Survey of the Melobesieae. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1900. No. 5. Pag. 21.

4) M. Foslie. New Species or Forms of Melobesieae. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1902. No. 2.

I List of Lithoth.[1]) optog jeg *Melobesia pustulata* som type for en ny slegt, *Dermatolithon*, karaktieriseret ved at sporangierne ifølge Rosanoff udvikles mellem kølleformede, frie parafyser.[2]) Dette har imidlertid vist sig at være en mindre konstant karakter' som ikke danner nogen bestemt grænse ligeoverfor *Lithophyllum*. Slegten *Dermatolithon* kan derfor ikke bibeholdes som saadan, men maa ansees som en underslegt af *Lithophyllum*, hvortil alle de under samme optagne arter selvfølgelig ogsaa overføres.[3]) Denne underslegt udmerker sig forøvrigt ved sin anatomiske bygning, idet hypothalliet dannes af et enkelt lag skraatstillede celler i modsætning til *Eulithophyllum* og *Lepidomorphum*, hvor hypothalliet altid bestaar af flere cellelag.

Slegten *Melobesia* danner i flere henseender et mellemled mellem slegterne *Lithophyllum* og *Goniolithon*. Underslegten *Heteroderma* viser sig endog at være saa nøie forbunden med den ovenfor nævnte underslegt *Dermatolithon*, at nogen bestemt grænse neppe lader sig trække. Jeg overfører derfor til *Lithophyllum* ogsaa de til *Heteroderma* henførte arter. Cfr. Rev. Syst. Surv. Melob. p. 21 og New Species or Forms of Melob. p. 10.[4])

---

1) M. Foslie. List of Species of the Lithothamnia. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1898. No. 3. Pag. 11.

2) S. Rosanoff. Recherches anatomiques sur les Melobésiées. Cherbourg 1866. Pag. 72. Pl. IV, fig. 12—15.

3) Cfr. M. Foslie. Revised Systematical Survey of the Melobesieae. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1900. No. 5. Pag. 21.

4) M. Foslie. New Species or Forms of Melobesieae. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1902. No. 2.

I Some new or crit. Lithoth.[2]) beskrev jeg en kalkalge fra Australien, som jeg benævnte *Archaeolithothamnion mirabile*. Denne arts eiendommelige sporangie-sori har adskillig lighed med de tilsvarende sori hos *Archaeolithothamnion*, hvorfor den blev optaget som type for underslegten *Episporae* under den nævnte slegt. Sporangierne er imidlertid endnu utilstrækkelig kjendte, og da sorierne er mere overfladiske end hos *Archaeolithothamnion* og desuden i form nærmer sig samme hos visse former af *Lithothamnion*, finder jeg det rigtigst indtil videre at overføre arten til den sidstnævnte slegt.

I Lithoth. Adriat. Meer.[1]) har jeg omtalt og afbildet en form af *Lithothamnion fruticulosum* fra Victoria, som jeg har anseet identisk med den middelhavske f. *crassiuscula*. Den staar denne saa nær, at nogen egentlig grænse ikke lader sig trække. Den er dog i almindelighed lidt grovere end den sidstnævnte form, og sporangie konceptaklerne er mere fladbundede. Jeg foreslaar derfor at benævne denne form f. *confinis*.

En anden australsk alge er i New Melob.[2]) beskrevet som f. *australis* af *Lithoth. Lenormandi*. Den staar vistnok den sidstnævnte art meget nær; men da skorpen er tykkere, hypothalcellerne lidt større og sporangie-konceptaklerne mindre fremstaaende, bør den ansees som en selvstændig art, — *Lithoth. repandum* Fosl. mscr.

I Two new Lithoth.[1]) er beskrevet en ny *Lithothamnion* fra Nyseeland under navn af *L. monostromaticum*. Det undersøgte materiale er meget sparsomt, og det kan derfor neppe ansees sikkert, at planten er delvis monostromatisk ogsaa paa et ældre stadium. Jeg ombytter derfor dette navn med *L. melobesioides* for at undgaa misforstaaelse.

Den i Lithoth. Adriat. Meer. omtalte form af *Goniolithon*

---

1) M. Foslie. Some new or critical Lithothamnia. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1898. No. 6. Pag. 3.

2) M. Foslie. Die Lithothamnien des Adriatischen Meeres und Marokkos. — Wissenschaftliche Meeresuntersuchungen. Abt. Helgoland.

3) M. Foslie. New Melobesieae. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1900. No. 6. Pag. 8.

4) M. Foslie. Two new Lithothamnia. — Det Kgl. Norske Vidensk. Selsk. Skrifter. 1903. No. 2.

Notarisii fra Adriaterhavet, som antoges at have været forkrympet, og som udmerker sig ved mindre konceptakler end artens hovedform, bør betragtes som en selvstændig form. Jeg benævner den derfor f *ptychoides.*

I Corall. Siboga Exp.[1]) har jeg anført, at *Lithophyllum oncodes* Heydr. er kjendt ogsaa fra Vestindien, og at den der optrædende form neppe lader sig skille fra den i det Indiske og Stille ocean forekommedde typiske form af arten. Den eneste hidtil iagttagne forskjel er, at den vestindiske form viser delvis tykkere cellevægge, og derfor benævner jeg den f. *pachyderma.*

I samme afhandling p. 32 er omtalt en i New Melob. p. 3 beskreven kalkalge fra Bermuda som form af *Lithothamnion erubescens.* Jeg har anseet den identisk dels med f. *americana,* dels som en egen form, f. *prostrata;* men da perithalcellerne tildels er lidt mindre end hos *L. erubescens,* er det maaske rigtigst at optage den som en selvstændig art. Jeg benævner den *Lithoth. incertum,* og navnet *prostrata* ombyttes med f. *complanata.*

Ved velvilje af hr. P. Hariot har jeg havt til undersøgelse fra Museum d'histoire naturelle i Paris et eksemplar af *Lithophyllum cristatum* f. *ramosissima* Heydr. fra Algier.[2]) Denne form viser sig at være meget afvigende baade habituelt og i struktur fra den art, hvortil den er henført. Den stemmer derimod overens med *Lithoph. byssoides* (Lam.) Fosl., men er betydelig finere end typiske eksemplarer af denne art. En med f. *ramosissima* identisk form fra Korsika har jeg tidligere benævnt *L. byssoides* f. *amphiroaeformis* Fosl. herb. Det første navn har imidlertid prioritetsret og bør derfor selvfølgelig bibeholdes som *L. byssoides* f. *ramosissima* (Heydr.) Fosl. Skulde derimod denne form blive ophøiet til art, bør navnet ombyttes, da en forveksling vil kunne finde sted med *Lithoth. ramosissimum* Reuss, som antagelig omfatter former baade af *Lithothamnion* og *Lithophyllum.*

---

[1]) A. Weber — van Bosse and M. Foslie. The Corallinaceae of the Siboga Expedition. Leiden 1904. Pag. 59.

[2]) F. Heydrich. Quelques nouvelles Melobésiées du Museum d'histoire naturelle de Paris. — Bulletin du Muséum d'histoire naturelle. T. 18. 1902. Pag. 473.

I Contrib. I[1]) har jeg beskrevet en af en anden algolog til *Bangia* henført alge, som jeg benævnte *B. virescens.* Det har vist sig, at denne alge ikke tilhører *Bangia,* men at den derimod maa antages at være en *Hormiscia,* hvorfor jeg foreslaar navnet *H. arctica.*

Jeg skal desuden beskrive to nye kalkalger og en ny form.

Archaeolithothamnion chilense Fosl. mscr.

Arten danner en noget sammentrykt masse, hvis største diameter er ca. 6 cm. og mindste ca. 3 cm. Det kan ikke bestemt afgjøres, om den omslutter nogen fremmed gjenstand eller har været frit udviklet paa bunden; dens indre er delvis gjennemboret af gange efter lavere dyr, og smaa skaldyr omsluttes her og der af sammenvoksede grene eller fra disse udgaaende skorpedannelser. Forgreningen er subdikotom. Grenene er korte, rette eller noget bøiede, sammentrængt, med en og anden kort sidegren. De er svagt afsmalnende opad, temmelig jevntoppede, cylindriske eller tiltagende i tykkelse opad, sjelden oventil rundagtigt fortykkede, derimod ofte og især i den opad vendende del noget slidte og afstumpede, hvilket sidste dog kun synes at være en følge af friktion. Grenene er noget sammenvoksede især i de indre dele af massen. De er for det meste 1.5—2 mm. eller indtil 3 mm. tykke; forekommende større tykkelse er en følge af sammenvoksning eller optræden af fremmede legemer, som er bleven overvoksede. Overfladen er svagt glinsende.

Et mediant slibesnit af en gren viser, at det medullære hypothallium er sammensat af rektangulære celler, som er 10—22, almindeligst 12—18 μ lange og 6—9 μ brede. Perithalcellerne er dels kvadratiske og omkring 7 μ i diameter, dels vertikalt forlængede og indtil 15 μ lange. Undertiden kan enkelte celler være horizontalt forlængede. De for denne slegt karakteristiske smaa kvadratiske, skraatstillede mellemceller optræder i større eller mindre antal i perithal-laget.

[1]) M. Foslie. Contribution to Knowledge of the Marine Algæ of Norway. I. East-Finmarken. — Tromsø Museums Aarshefter XIII. 1890. Pag. 62.

Af reproduktionsorganer er kun paatruffet nogle faa overvoksede sporangie-rum. Disse er ca. 75 μ lange og ca. 40 μ brede.

Arten staar meget nær *A. Schmidtii,* og et større materiale vil maaske vise, at *A. chilense* kun er en form af den første.

Af denne art kjendes kun et enkelt eksemplar. Det er taget ved Lobos de Afuera (Chili) af Dr. W. v. Ohlendorff (Herb. Bot. Mus. Hamburg).

Lithophyllum Okamurai Fosl.

Five new calc. Alg. p. 4.

f. *contigua* Fosl. mscr.

Blandt endel kalkalger fra Kap Jaffa, Sydaustralien, som dr. Aug. Engelhart velvillig har sendt mig, er der nogle eksemplarer, som viser stor habituel lighed dels med *L. Okamurai* f. *japonica,* dels med *L. racemus.* Ogsaa med hensyn til struktur stemmer de næsten overens dels med den førstnævnte art, idet cellerne dog ikke er saa ofte vertikalt forlængede som hos denne, dels med *L. racemus,* som dog i regelen har bredere celler. Eksemplarerne er sterile og derfor ikke sikkert bestemmelige, men synes at maatte henføres til *L Okamurai.* Foruden disse er der et par eksemplarer fra samme sted, som er betydelig grovere, men forøvrigt slutter sig nær til samme art. Disse repræsenterer f. *contigua.* Denne form danner dels skorper paa andre haardere gjenstande og udvikler derpaa subdikotome, korte og tætstaaende grene, dels tilsyneladende frit udviklede masser indtil 7 cm. i diameter, som er sammensat af radierende, korte, 5—8 mm. tykke og noget knudrede grene. Disse er tætstaaende og delvis sammenvoksede, jevntoppede. Overfladen er glat og noget glinsende. Konsistensen er meget fast. Et mediansnit af en gren viser en temmelig regelmæssig struktur uden egentlig lagdeling. Cellerne er kvadratiske eller forlængede i radiens retning, 7—18 μ lange, almindeligst 10-14, og 7—12 μ brede, undertiden indtil dobbelt saa lange som brede. Af reproduktionsorganer har jeg kun seet et lidet antal overvoksede konceptakler, som er 120—200 μ i diameter. Det er derfor muligt, at denne alge repræsenterer en selvstændig art, som staar *L. Okamurai* meget nær. Den nærmer sig habituelt ogsaa *L. craspedium.*

Melobesia minutula Fosl. mscr.

Planten danner utydelige, rødagtige pletter paa *Corallina officinalis.* Pletterne er af uregelmæssig form, gjennembrudte eller med subdikotome, smalere eller bredere udløbere, som nu og da delvis bestaar af en enkelt cellerække, og bedækker kun en større eller mindre del af vertplantens enkelte mellemled, sjelden strækkende sig over leddene og sammenhængende. Undertiden danner den væsentligste del af planten et uregelmæssigt netværk. Den beklæder tildels ogsaa smaa skaller af rørorme, som har fæstet sig til *Corallina.* Den er dels monostromatisk, dels og især omkring konceptaklerne sammensat af ialfald to cellelag. Seet fra overfladen er cellerne for det meste kvadratiske og ca. 6 μ i diameter, i den distromatiske del dog mere eller mindre afrundede og tildels mindre, medens de i de periferiske dele kan opnaa en længde af ca. 12 μ og en bredde af ca. 8 μ. I tversnit er cellerne dels kvadratiske, ca. 6—8 μ, dels horizontalt forlængede og indtil ca. 14 μ lange. Forkalkningen er meget svag.

Sporangie-konceptaklerne er budt kegleformede, 80—120 μ i diameter seet fra overfladen, af omtrent samme høide som diameteren. De optræder sjelden i større antal. Nogle faa undersøgte sporangier har været todelte og tilsyneladende fuldt udviklede i slutningen af juli, 40—50 μ lange og 20—25 μ brede. Cystokarpiekonceptakler forekommer muligens ogsaa, men dette kan ikke bestemt afgjøres paa grund af sparsomt materiale.

Denne ubetydelige art er vanskelig at opdage paa den anførte vertplante, især i steril tilstand, og den synes kun at optræde paa den øvre del af grenene. Desuden overvokses den let af andre alger, deriblandt *Lithophyllum (Dermatolithon) pustulatum.* Arten minder noget om visse former af *Melobesia farinosa,* især f. *callithamnioides.* Konceptaklerne viser endog betydelig lighed, men er mindre. Paa den anden side nærmer den sig betydelig til unge eksemplarer af *Lithophyllum zonale,* især habituelt. Det er muligt, at den vil vise sig at være en reduceret form af denne art. Efter det hidtil undersøgte materiale er dog *L. zonale* grovere med større celler og større konceptakler, og nogen forbindelse mellem disse arter synes derfor lidet sandsynlig. Jeg henfører den til

Melobesia, fordi den er delvis monostromatisk og svagt forkalket; men reproduktionsorganerne har ikke været nærmere undersøgt.

Arten er funden ved Hvaløerne ved Norges sydostkyst. Her optræder den sparsomt paa *Corallina officinalis* ved Galtene, Kirkøen, paa en dybde af 5—6 favne.

VIDENSKABSSELSKABETS OLDSAGSAMLING

TILVÆKST I 1904 AF SAGER ÆLDRE END REFORMATIONEN

AF

K. RYGH

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1904. NO. 3

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1904

1. Bryne af kvartsit, fladagtigt med afrundede smalsider, ualmindelig regelmæssigt og glat afslidt overalt; ogsaa enderne glatslebne; 16 cm. langt, 3,5—4,5 cm. bredt, 2 cm. tykt. Skal være f. paa Rakvaag i Akerø ved nylandsbrydning i myr, $^1/_2$ m. dybt (7189).

2. Firesidet bryne af en haard skiferart, meget slidt, 12,5 cm. langt, men antagelig afbrækket. Firkantet hængelaas af jern, noget ufuldstændigt. F. i resterne af en gravhaug paa Røvik i Bolsø. Antagelig fra yngre jernalder. Gave fra gaardbr. Ole Røvik ved oberstløitnant Ziegler (7190).

3. Vævsten af almindelig form. F. paa Kleivan i N. Stjørdalen (7194).

4. 6 svære spydspidser af skifer, mere og mindre ufuldførte, afbildede paa de vedføiede to plancher. 1. Af rødlig skifer, 29 cm. lang, nederst paa bladet 6,5 cm. bred; helt sleben med to slibeflader paa begge sider og en midtryg, som fortsættes ud over tangen. Eggene er ikke skarpe, men tvert afslebne, formentlig som en forberedelse til særskilt eggslibning. Tangens sidekanter er kun tilhugne, ikke slebne. Stykkets største tykkelse er ca. 2 cm. (afb. pl. I fig. 1). — 2. Ufuldført spids af samme stenart, 23 cm. lang, indtil 5,5 cm. bred. Sidekanterne har faaet sin form ved tilhugning; men der er ingen indhakning for tangen. Paa den ene side er tilslibning paabegyndt. Noget nedenfor odden er der nogle gjennemgaaende sprekker skraas over stykket; det er mulig af denne grund, at stykket ikke er blevet fuldført (afb. pl. I fig. 2). — 3. Af grønlig graa skifer, kun tilhuggen uden spor af slibning, med særskilt tilhuggen tange, 31 cm. lang, tangen omtr. 6 cm. lang (afb. pl. I fig. 3). — 4. Af samme stenart, ogsaa uden spor af

slibning, med regelmæssige, buede sidekanter og svag indsmalning for tange, 32 cm. lang, hvoraf 6,5 cm. paa tangen (afb. pl. II fig. 4). — 5. Af samme stenart, ogsaa uden spor af slibning, med særskilt tilhuggen tange, 35 cm. lang, tangen 7 cm. lang (afb. pl. II fig. 6). — 6. Af samme stenart, ogsaa kun tilhugning, men uden nogen indsmalning for tange, som dog vist ogsaa dette stykke har været bestemt til at have, omtr. 36 cm. lang (afb. pl. II fig. 5). — Disse 6 stykker er f. paa Børøen paa østsiden af Hiteren, under opgravning af en „vandbækolle", liggende sammen, omtr. 1,5 m. under jordens overflade og kun lidet over den underliggende bergflade. Alle stykker er bedækkede af et paafaldende tykt forvitringslag, der er fuldstændig ensartet i alle tilhugningsflader, og som kun kan forklares ved, at de har ligget overordentlig længe paa stedet, sandsynlig i forbindelse med en særlig beskaffenhed af jordarten eller vandet. I frisk tilstand vilde de to første stykker vel have vist samme farve i overfladen som de ikke sjeldne violette spidser og knive af skifer; de 4 sidste er af almindelig grønlig Trondhjemsskifer, medens de nu har en lys graa overflade. Stykker af samme skiferarter er ofte fundne i Agdenes sogn paa den anden side af Trondhjemsleden. Fundet maa betragtes som et depotfund fra stenalderen, og sandsynligheden taler for, at forarbeidelsen er foregaaet paa stedet eller i nærheden. Fundet er gjort af gaardens eier, Anton Børø, som ogsaa selv har indbragt det (7196 ff.).

5. Bryne(?) af kvartsitholdig skifer; 15 cm. langt, har paa midten et rektangulært tversnit, 2,5 × 1,3 cm. Indsmalner derfra, navnlig i tykkelse, men ogsaa i bredde mod begge ender. Den fuldstændige regelmæssighed i alle former og dimensioner gjør det høist usandsynligt, at stykket har faaet sin form ved slidning som bryne. Det er neppe tvivlsomt, at det er forsætlig tildannet saaledes, enten til bryne eller til andet brug. F. paa Børøen ved Hiteren, men ikke paa samme sted som det foreg. fund (7199).

6. Odstykke af en kniv af lysgraa skifer, 6 cm. langt. — Brudstk. af en meget stor enegget kniv af graa skifer; det er et stykke tvert over bladet med egg i den ene, afrundet ryg i den anden kant. Det er sandsynlig af et ualmindelig stort eksemplar

af typen R 54. — Brudstk. af en enegget kniv af brunlig graa skifer, som maa have havt et temmelig bredt blad. — 2 brudstkr. af skifer, som viser bearbeidelse, men ikke kan nærmere bestemmes. — Oval sten af meget haard art med 2 omgaaende furer efter længden, som krydser hinanden i begge ender. Er indsendt fra Røsaasen i Ankenes og formentlig alt f. paa stenaldersspladsen der (7200. 7252 ff. 7261).

7. Brudstk. af et tveegget sverd af jern, bestaaende af haandtaget med begge hjalter, men uden den opr. tilhørende knap. Hjalterne har nærmest form som R. 494 og har spor af belæg af riflet bronce. F. for længere tid siden sammen med et senere forkommet økseblad paa Langli i Henning sogn i Sparbuen. Sverdet var ved fundet fuldstændigere (7201).

8. Oval, omtr. ægformet sten, 12 × 7,5 × 5,5 cm. i tverm., med en tvertover omgaaende fure. Mulig bestemt til en hammer som R. 45, men viser ikke merker af slid. F. paa Strøm inderst i Brandsfjorden i Bjørnør (7202).

9. En hel del smaa brudstkr. af mindst 2 urtepotformede urner af brændt ler. De fleste tilhører en enkelt urne; men kun endel af dem har ladet sig sætte sammen. Den har været rigt ornamenteret, saaledes med en række dobbelte buer under randen og forøvrigt med linjer i vekslende grupper og mønstre. — Urtepotformet urne af brændt ler, hvoraf kun bunden og lidt af siderne mangler (afb. i hosstaaende fig. 1); omtr. 10,5 cm. høi, over randen 13 cm., i bunden kun 8,5 cm. i tverm. Under randen er der et baand af brede furer, som delvis har været dækket af et jernbaand, hvoraf nogle levninger er bevarede. Af de øvrige ornamenter, som sees af afb., fremhæves grupperne af de dobbeltstregede vinkler med cirkler ved de nedadvendte spidser. Dette motiv gjenfindes ogsaa paa en forøvrigt anderledes dekoreret urne fra Soldal i Vikør (Lorange s. 78), jfr. urnen fra Vemestad, Ab. 1878 fig. 21, og brakteater som Ab. 1881 fig. 10. — F. i en haug paa Røvik i Bolsø, den nogenlunde hele urne i et lidet, af heller dannet kammer; ved fortsat senere gravning fandtes brudstykkerne i en række tvert over haugen, efter arbeidernes opfatning i et lag af muld ovenpaa en stenlægning og under det øvre stenlag. Ved mit

besøg paa stedet isommer saaes endnu en rest af haugen staaende igjen; af denne kunde det sees, at haugen har været dannet af kuppelstene af temmelig ensartet størrelse og sammenlagte med nogen omhu. Den ligger nederst i lien nedenfor gaarden. Paa den anden side af gaardsveien ligger en spids stenhaug. Øverst oppe i lien og omkring den østre gaard har der været en hel del hauger, tildels udjevnede. Gave fra gaardbruger Ole Røvik gjennem oberstløitnant R. Ziegler (6970. 7203).

Fig. 1. 1/2.

10. Økseblad af jern, jfr. R. 558. Bladets forreste hjørne springer sterkt frem. Fremspring paa begge sider af skafthullet. F. under jordarbeide paa Høiem paa Byneset (7204).

11. Nye fund fra verkstedspladsen paa Draget i Bolsø. De bestaar af henimod 250 stykker af flint, som er opsamlede under jordarbeide. Det meste maa betragtes som arbeidsaffald. Men desuden er der nogle pilespidser, hvoraf 1 af kvarts, lancetformet med hulning bagtil, og mindst 2 af flint. Dertil kommer nogle stykker, som synes at være dele af flekkeknive, og nogle smaa skrabere med afrundet egg samt nogle stykker, som kan være bestemte til bor eller spaltere. To medfølgende flintklumper er ikke fundne oppe paa pladsen, men søndenfor gaarden nede ved søen. Tidligere er fra samme plads indkommet en ufuldst. dolk, en bor, og ca. 50 mindre stykker af flint (7212 og 7302).

12. Pilespids af grønlig graa skifer, af typen R. 88, men

forskjellig ved, at sidekanterne er næsten retlinjede ligetil omtr. 1 cm. fra odden, hvorfor oddslibningen er meget skarp; sterk rygning, kun lidet tilbagegaaende agnorer. Idethele næsten ganske lig spidsen fra Stiklestad (se min afhdl. „Spidser og knive af skifer“ fig. 6). 9,8 cm. lang, største bredde over agnorerne 1,5 cm. F. paa Gjermstad (øvre) i Verdalen under brydning af nyland lidt ovenfor husenes nye plads, altsaa oppe i fjeldlien et stykke ovenfor skredkanten (7213).

13. Alterplade af sten, 1,55 m. lang, 0.80 m. bred, 0.12 m. tyk. I midten er der en firkantet fordybning, 25 × 26 cm. i tverm., og i dennes midte igjen en mindre lignende, 7 cm. i tverm. Den sidste har været det egentlige relikviegjemme, hvorover der har ligget en dækplade. Fra Mosvikens ældre kirke og overdraget som gave af Mosvikens herredsstyrelse tilligemed flere inventariesager fra efterreformatorisk tid (7220).

14. Oval sten med omgaaende fure efter længden, 13 × 10 × 7 cm. i tverm. F. under brøndgravning paa Ystland i Lensviken (7250).

15. Tre arkitektoniske brudstkr. af grøtsten, f. i Trondhjem, en under den forrige tekniske skole, en i Frue kirke og en i bager Hoffs gaard i Olaf Tryggvesøns gade. Gave fra Domkirkens restaurationsbestyrelse (7251).

16. Naal af bronce, 7 cm. lang, rund, men affladet oventil, hvor der er et 1 cm. langt, smalt hul. Alderen er ikke let at bestemme og belyses heller ikke af fundomstændighederne, da den skal være fundet indstukket i en spræk i et gammelt skab paa Berg i Stjørdalen. Den ligner temmelig nær Müller, Jernalderen 133, og kan for formens skyld godt være fra Æ. J. (7255).

17. Yngre jernalders gravfund fra Vitsø i Hevne:

Enegget sverd af jern; af klingen 78 cm. bevaret, men omtr. afbrækket paa midten, tangen mangler, ingen levninger af hjalter. — Brudstkr. af et andet enegget sverd af jern. — Tveegget spydspids, nærmest = R. 522, 36 cm. lang, bladet indtil 5 cm. bredt; bladet viser damasceret arbeide i fiskebensmønster. — Økseblad af jern, nærmest ligt R. 557; synes at have været sterkt slidt og opslebet, og eggen medtaget. Nu kun 14 cm. langt

og 6 cm. bredt ved den nuværende egg. — Celt af jern, ufuldstændig baade i eggen og i falen; maa have været meget lig R. 401. — Hammer af jern, omtr. som R. 394, med egg i den øvre ende. — En samling tveeggede pilespidser af jern, hvoraf 3 nogenlunde fuldstændige, den bedst bevarede 14 cm. lang, og bladene af 3 andre. — Et knivblad af jern, brækket i to stykker. — Stkr. af bøilen af en saks af jern af formen R. 442 og af den ene kniv. — En del af et sigdblad af jern med den bagre ende ombøiet som paa R. 386, og et stykke, som det synes, af et andet sigdblad. — Endel mindre brudstkr. af jern, deriblandt et lidet stykke af en skjoldbule. — En efter længden kløvet firesidet hein og et stykke af en anden hein.

Fundet blev efter beskrivelsen gjort i et gravkammer $^1/_2$ alen under jordens overflade uden synlig haug over. Kammeret var dannet af kuppelstene, $4^1/_2$ alen langt og $2^1/_2$ alen bredt indvendig; ved enderne var der nogle større stene. I det indre var der en masse muld, som var blandet med noget, som arbeiderne opfattede som optæret ben. Endel af oldsagerne laa ved den ene sidemur og endel i midten af kammeret. — Som almindelig med oldsager af jern fra Fosen og ikke mindst fra Hevne, er sagerne i en meget medtaget forfatning, som gjør det næsten umuligt at konservere dem (7263 ff.).

18. Spydspids af jern fra Æ. J., meget lig R. 203, omtr. fuldstændig, 20 cm. lang, indtil 2,5 cm. bred over bladet. F. paa Oklan i Verdalen oppe i bakken et stykke ovenfor husene, under arbeide i ageren. Der er her ikke dybt ned til berget; men der merkes dog en svag afrundet forhøining, udentvivl levning af en for længe siden udjevnet gravhaug. Stedet ligger meget høit med overordentlig vid udsigt over dalen og fjorden. Gave fra gaardbruger M. Halseth (7278).

19. Et redskab af ben, bestaaende af et haandtag og en rund, tyk plade med 4 hul, hvis kanter viser sterk slidning af traade; pladens ene side forsiret med linjer, cirkler, dobbelte cirkler og trekanter. Formodentlig et redskab til brug ved vævning eller tvinding af traad. Kan være fra MA. Har været opbevaret paa Oklan i Verdalen. Gave fra E. Müller (7279).

20. 2 økseblade af jern, af hovedform som R. 559, indbyrdes meget lige; begge meget ufuldstændige i eggen. F. paa Nord-Eitran i Leka, ca. 40 m. fra det sted, hvor fundet nr. 6942 ff. gjordes, paa jevn mark uden noget tegn til, at der havde været haug. Indkommet gjennem opkjøber, men opgaven verificeret (7280).

21. Økseblad af jern, af hovedform som R. 559, nu afbrækket nederst i skafthullet, og den øvre del mangler; ufuldstændig i eggen. Skal være f. paa Kjerstad i Bindalen (7282).

22. Oval sten med omgaaende fure efter længden, 13 × 8 × 5 cm. i tverm. Skal være f. paa Smines i Kolvereid (7283).

23. Sænkesten af grøtsten af formen med tilspidsning ved den ene ende, medens den er afstumpet i den anden tykkere, og med et gjennemgaaende hul ved midten, hvorfra der gaar en dyb fure over den spidse ende. Stene af denne form tilhører ialfald undertiden sikkert MA. Skal være f. paa Smines i Kolvereid (7284).

24. Bryne af kvartsit, 14,5 cm. langt. Slidt paa 3 sider paa saadan maade, at det snarest gjør indtryk af, at det har været brugt til slibning af stenredskaber. Skal være f. paa Frengen i Skjørn (7285).

25. 2 perler af glas. Den ene mørkblaa, rund med affladede poler, dybt længderiflet; den anden sammensat, nu af 7 led, hvid med sølvlignende belæg, over 3 cm. lang. Skal være f. paa Dun i Fosnes, mulig hørende til det i 1896 indkomne fund fra en sandhaug paa gaarden (nr. 4959 f.), ved hvilket det oplystes, at der var fundet endel flere perler end de indsendte (7287).

26. Tveegget spydspids af jern, fra Y. J., adskillig ufuldstændig, navnlig i falen; nu 26,5 cm. lang. Bladet fladt og indtil 3,5 cm. bredt. F. paa Vaag i Steigen under pløining i udmarksstykket Vinjen under fjeldet Hanekammen. Gave fra lensmand Olaf Olsen (7290).

27. Ældre jernalders fund fra Tommeide i Dønnes: a. Brudstkr. af en hagekorsformet (hjulformet) spænde af bronce, jfr. R. 238, S. Müller 266; har ligesom den sidste kun 4 arme. Levnet er nu af underlaget det runde midtparti og nogen-

lunde fuldstændig, løsbrudte fra dette, 2 arme og et stykke af en tredie. Dertil stykker af de ringe, som har omgivet alle runde partier, og et par løsrevne smaa runddele. Fremdeles omtr. fuldstændig den retopstaaende, omtr. 1 cm. høie ramme, som har omgivet midtpartiet, udvendig belagt med skraariflet sølvblik; desuden nogle flere stykker af saadant riflet belæg og dele af de hætteformede belæg paa de smaa runddele. Endelig er bevaret den ca. 5 cm. lange naal af bronce, som med spidsen sidder fast i en naaleskede, der er klinket fast til bagsiden af den ene arm; naalens rod er slynget i 3 spiraler paa hver side og i en bue under naalen, og med en stift fæstet til et charnier, der har været klinket fast til en anden korsarm. — b. Bøileformet spænde af bronce, beslægtet med R. 243, men med glat, noget afrundet bøile; den nederste del med naaleskeden lidt ufuldstændig; nu 4,5 cm. lang. — c. 3 hele og 2 halve smaa perler af lysgrønt, gjennemsigtigt glas, omtrent kugleformede.

Dette fund er gjort paa Tommeide paa øen Tomma i Dønnes sogn i Nesne prestegjeld i Nordre Helgeland, „i en gammel grav, hvori der fandtes endel hensmuldrede ben.“ Glasperlerne fandtes lidt høiere oppe end de øvrige sager, men i samme grav. Den hagekorsformede spænde er det 4de eksemplar af denne form, som vides fundet i Norge. De øvrige er: Hallem i Verdalen (Ab. 1870 S. 89), Aak i Grytten (Ab. 1872 S. 76, afb. R. 238) og Gangsaa i Øislebø (Ab. 1880 S. 187). Forøvrigt tilhører denne spændeform især Danmark, men er enkeltvis funden i Mechlenburg og i Sydsverige. Fundet kan neppe henføres til senere tid end ca. 400 e. Chr. og er saaledes et af de allerældste kjendte jernaldersfund i Nordland (2792 ff.).

28. Sverdknap af bronce fra Y. J. med meget eiendommelige ornamenter (se fig. 2). Fremtrædende er bl. a. de fordybede ringe omkring en grube, hvilke har været fyldte med en indlægning af sølv. Indvendig er en bøile af jern, hvis afbrudte ender maa have gaaet gjennem et øvre hjalt. Stykket er f. i den ene ende af en haug paa Moksnes paa Frosta, hvorfra der haves mange gravfund fra yngre jernalder, hvoraf maaske noget netop er fra denne haug. Efter finderens opgivende synes der at

have været et slags kammer eller en stensætning, hvor fundet gjordes (7297).

Fig. 2. $^1/_1$.

29. Bryne af kvartsit, nu 11,5 cm. langt, med rundagtigt tversnit, dog noget fladere paa den ene side. — Bryne (?) af kvartsitskifer, i 2 stykker, men fuldstændigt, 38 cm. langt. Paa midten kvadratisk tverm., ca. 1,5 cm., men udvides til begge ender, og har i den ene den almindelige brede spydform. Ogsaa ved dette er dimensioner og former saa regelmæssige, at det ikke synes forklarligt, at de skulde være fremkomne ved slidning af stykket som bryne. Skal være fundne paa Nedal i Kvernes (7298 f.).

30. Økse af flint, noget lig R. 17. Har været brugt som tverøkse; 12 cm. lang, 5 cm. bred ved eggen, 3,5 cm. ved nakken. Paa grund af afkløvning ser den mere tyndnakket ud, end den virkelig har været; har opr. været omtr. 1 cm. tyk i nakken. Helt sleben paa den ene bredside, nogenlunde helt paa den anden. Er f. paa Sørvik i Kvernes (7300).

31. Odstykket af en spydspids af graa skifer af en bred og tynd form uden midtryg, 5 cm. langt, 3,5 cm. bredt ved det skraa brud. Skal være f. paa „en vei i en skog“ mellem Virek og Røsaas i Ankenes. Jfr. ovf. nr. 6 (7301).

32. Kjedel af bronce af den almindelige form fra den senere MA. med udbrettet rand, trekantede ører, 2 ophøiede ribber om bugen og tresidede fødder. 20 cm. høi og 24 cm. i tverm. oventil. Skal være indkjøbt paa en gaard i Flatanger (7303).

33. Halvmaaneformet væv sten af grøtsten med hul ved den buede side. Skal være f. paa Lian paa Byaasen i Strinden (7304).

34. Økseblad af jern, sandsynlig fra MA.; med tyndt, bredt blad. Skal være f. paa Lades grund i Strinden (7306).

35. Plumpt udskaaret dyrefigur, sandsynlig forestillende en løve, staaende paa en plade, af grøtsten. Midt paa ryggen er der et dybt hul, over 2 cm. i tverm., og i hovedet et smekrere og grundere. Under pladen er nogle bogstaver, som snarest bør læses RAUT, og desuden nogle usikre tegn, som ligner bumerker. Stykket kan maaske opfattes som en lysestage fra MA. Skal være f. paa Uttian ved Frøien (7307).

36. Tveegget spydspids af jern, jfr. R. 527, noget ufuldstændig i odden, nu 24 cm. lang; bladet er fladt, knap 3 cm. bredt. — Hammer af jern, lig R. 394, men med mindre skafthul, som ikke er firkantet, men ovalt, 1 × 0,7 cm. i tverm. Stykket er nu knap 8 cm. langt, men øiensynlig afrustet i eggen; ogsaa ellers er dimensionerne formindskede ved rustning. F. paa den bekjendte gravplads paa Romfohjellen i Sundalen; men det kan ikke sikkert siges, om de hører til samme gravfund. Paa samme sted er ogsaa fundet nogle perler af glas, som er i privat eie (7310 f.).

37. Fra gravpladsen paa Risegjerdet i Opdal: Økseblad af jern, som nærmer sig til formen R. 559, har været over 12 cm. langt og 7,5 cm. bredt ved eggen, men nu noget formindsket ved rustning. — Knivblad af jern, jfr. R. 406, omtr. 10,5 cm. langt, hvoraf halvdelen paa tangen; adskillig slidt og opslebet før nedlægningen og desuden nu medtaget af rust. — Brudstk. af et ljaablad eller stort sigdblad af jern, afbrudt ved begge ender, nu 19,5 cm. langt. — En hel og en lidt ufuldstændig ring af jern, den første 4,7 cm. i ydre tverm., antagelig mundbidsringe eller ialfald hørende til ridetøi. — Hestesko af jern; har som sædvanlig ikke græv foran, men kun bagtil. — En firesidet, smekker, bøiet ten af jern, sandsynlig del af en krognøgel. — Et eiendommeligt redskab af jern, antagelig et fiskeredskab. Det bestaar af et skaftstykke med fal og et halvrundt, fladt parti, fra hvis rette kant der udgaar tene, der er krummede som angler

og forsynede med modhager og desuden yderst i række‌n til hver side en ten, hvor spidsen og modhagen er formet som et dyrehoved. Den rimeligste opfatning af redskabet synes mig at være, at det har været bestemt til en klep til at tage op laks af lakseteiner eller lign. (Laksen gaar saa langt op i Driva som til Rise). Disse sager er fundne under jordarbeide paa den bekjendte gravplads paa Risegjerdet i Opdal, som sædvanlig uden at de kan udsondres i særskilte gravfund. De maa alle henføres til Y. J. (7312 ff.).

38. En af amtsskolebestyrer J. Olafsen efterladt samling af stensager. Den bestaar fornemmelig af en stor samling af flintrester, skjerver, splinter og knolde. Et stykke kan betragtes som et tildannet bor, et andet maaske som bestemt til en skraber og nogle er mulig dele af flekkeknive eller pilespidser. — En ufuldstændig, flad slibesten af sandsten. afbrækket i slibningsgruben, nu 15 × 9,5 cm. i tverm. — En liden økse af skifer af Nøsttvettype, jfr. R. 4, 9,5 cm. lang. Et andet stykke, af sandsten, synes at være et noget forvitret eksemplar af samme type. — Af disse sager er flintresterne udentvivl fra bopladsene i Veø, navnlig fra Flovik-Aasvang (se nr. 6820 og 7122). Derfra skriver vist ogsaa slibestenen sig; men om økserne er fundne her eller erhvervede søndenfjelds, tør være ganske tvivlsomt (7320—7322).

39. 12 perler af uigjennemsigtig brunrød eller gul glasmasse, tøndeformede, 0,7—0,9 cm. høie. F. under brydning af nyland paa pladsen Skjerbugan yderst paa den sydlige side af Aastfjorden i Hevne (7328).

40. En øiensynlig tildannet sten af uvis bestemmelse, af graalig violet, haard sandsten; omtr. rundt tversnit, 11 cm. lang, tykkest paa midten og indsmalnende mod begge ender. Skal være f. paa Heim i Hevne (7330).

41. En kløvning af en flintbolle med kalkskorpe paa den afrundede oprindelige side og forøvrigt med flere spalteflader. Kan være bestemt til at bruges som bor. F. paa Røvik i Bolsø. Gave fra gaardbruger Ole Røvik (7331).

42. Firesidet sten, 9 cm. lang, ca. 3 cm. i tverm., med slibeflader paa 2 sider; antagelig et stykke af en slibesten fra

stenalderen. F. paa Bergsvik i Veø. Gave fra gaardbruger Paul Bergsvik (7332).

43. Stor spydspids af graa skifer af typen R. 86. Over 21 cm. lang, men et ubetydeligt stykke af odden mangler; største bredde over agnorerne 5,5 cm. Lang og bred tange. Svag midtryg efter bladet, men tangen flad; særskilt eggslibning kun nærmest odden. Er f. paa Eide i Kvernes, ved en af de øvre gaarde, omtr. 1 m. dybt i jorden i nærheden af en bæk (7534).

44. Perle af rødbrun glasmasse, tøndeformet, 0,9 og 0,8 cm. i tverm., og et stykke smeltet glas af samme farve, utvivlsomt af en anden lignende perle. F. paa Lysberge i Overhallen under jordarbeide paa et sted overfor gaarden, hvor der tidligere har ligget en røs (7335).

45. Endel smaa stykker flint, ialfald de fleste kun spaaner og affald. Indsamlet af cand. Th. Petersen paa et stykke udmark, som før har tilhørt Bølestrand, men nu er mageskiftet til Bøleseter i Flatanger. Stykket ligger øverst oppe under fjeldet; her er tidligere ikke gjort fund (7336).

46. Brudstk. nær odden af en smal pilespids af rødbrun skifer. Brudstk. af graa skifer, der ser ud til at være en del af skaftet af en enegget kniv, og et andet brudstk., der kan være en del af bladet af en kniv af formen R. 57. Et aflangt stykke flint, udentvivl at opfatte som en skraber. F. paa Bølestrand i Flatanger (7337 ff.).

47. 2 stykker flint, der synes tildannede til bor, og nogle klumper og affaldsstykker af flint. F. paa Bosvik i Flatanger, ved Jøssundfjorden paa den nordre side af den halvø, hvor verkstedpladsene paa Bøleseter, Bølestrand og Urdan ligger, og kun omtr. 1 km. fjernet fra den sidste. Fundet er gjort i indmarken ovenfor gaarden (7340).

48. Oval sten med omgaaende fure efter længden og en uregelmæssig aflang klump flint med nogle afspaltningsflader. F. nær sammen paa Lian ved Bustlisundet i Hevne (7342 f.).

49. En større klump flint med flere afslagningsflader, f. paa Slurdal i Hevne, hvorfra der ifjor indkom en skraber og endel

klumper af flint, og hvor der ogsaa ellers skal være f. stykker af flint (7334).

50. 2 pæle af birk, delvis med paasiddende næver, den fuldstændigste 36 cm. lang, tilspidset med flere hugflader nedentil. De blev opbevarede som prøver blandt en hel andre, der blev fundne paa Bustad i Rissen i en myr i sydvert for gaarden. De skal have staaet lodret i flere zikzakformede rader med omtr. 1/2 alens afstand mellem raderne og ligesaa stor afstand mellem pælene i hver rad, paa lignende maade, som det er iagttaget ved andre saadanne fund af pæle. De stod omtrent midt i myrlaget, toppene omtr. 1 alen under overfladen. Gave fra hr. Johan Lindgaard (7346).

Nr. 43—50 er indsamlede under en stipendiereise af hr. cand. Th. Petersen.

51. Yngre jernalders fund fra Hov i Dønnes:

a. Vævspyd af hvalben, lidt ufuldstændigt i odden, nu 87 cm. langt, hvoraf 27 cm. fälder paa haandtaget; oventil er bladet 6,5 cm. bredt. Det har egg til begge kanter. Paa begge sider er det orneret med baand af 3 furer langs hver egg; lignende baand har der været paa haandtaget; men de er her omtrent afslidte. Afb. i hosstaaende fig. 3 (7349).

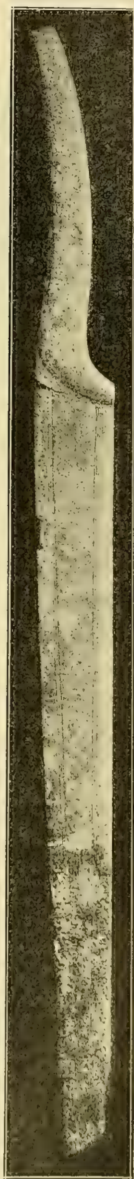

Fig. 3. 1/6.

b. Rund spænde af lav konisk form af bronce, i det væsentlige lig samlingens ældre nr. 3880 og 4084 fra Rise og Romfo, jfr. ogsaa den ndf. omtalte fra Bjørnes i Overhallen og den Aarsb. 1888 fig. 16 afbildede, meget anderledes ornerede fra Sørum i Tinn. Ogsaa denne har paa bagsiden ved den ene kant et enkelt charnier med en rustklump af jernnaalen, hvori fastrustet levninger af fint tøi, og ved den modsatte kant en bøile for

naalespidsen. Ornamenterne paa oversiden sees af afb., fig. 4. Dette eksemplar er særlig merkeligt ved, at der er bevaret halvdelen af en masse hvidt glas eller email, hvormed den runde ramme i spændens midte har været fyldt, og som har været fastholdt ved en endnu bevaret nagl af bronce med afrundet hoved. 5 spænder, i hovedsagen af samme form, er ifølge Sv. Månadsbl. 1897 s. 46 fundne i Åsele Lappmark sammen med to ovale skaalformede spænder af en meget gammel type (7350).

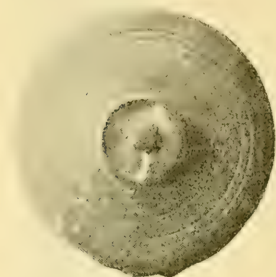

Fig. 4. 1/1.

c. Omtrent 100 perler af glas. Over halvparten er af rødbrunt uigjennemsigtligt glas, lavt tøndeformede, omtr. 1 cm. i høide og vidde; en enkelt, nu ufuldstændig, har været høi og smal kegleformet. Dernæst er der omtr. 30 af gulbrun uigjennemsigtlig masse, af samme form, tildels en smule større. 2 af lysgul masse, den ene med et omgaaende, mørkrødt baand, den anden med pletter af hvidt og mørkrødt. 5 grønne, fladagtige og en lysgrøn kageformet med omgaaende baand af hvidt. I nogle sees endnu levninger af traad (7351).

d. Økseblad af jern, en mellemform mellem R. 553 og 557, nu 19,5 cm. langt og kun 7,5 cm. bredt ved eggen, men er mulig her noget ufuldstændigt. Paa den ene side var fastrustet levninger af tøi af tyk, tvunden traad (7352).

Dette fund er gjort paa Hov paa øen Løkten i Dønnes herred, Nesne præstegjeld, i en haug, hvori der var adskillig sten, men ikke iagttoges noget gravkammer. Der blev ogsaa fundet et vel bevaret skelet, som hidtil ikke er blevet indsendt. Perlerne laa ved halsen, vævspydet og øksebladet ved den ene side; spændens plads er ikke opgivet. Det er øiensynlig en kvindegrav, hvorimod det ikke taler, at et økseblad hører til fundet, og det maa skrive sig fra en tidlig del af yngre jernalder. Gave fra gaardens eier, hr. Jens Winther.

52. 4 vævstene af grøtsten, en af almindelig form og tre halvmaaneformede med hul ved hver ende. F. paa Vaadan

paa Byaasen i Strinden, hvorfra der tidligere er indkommet lignende (7356).

53. Døbefad af messing. Har flad bund, næsten lodret opstaaende sider og horizontalt udstaaende kant; omtr. 50 cm. i tverm. over kanterne, 40 cm. i bunden, omtr. 6 cm. høit. Kanten er helt dækket med en indskrift i minuskler, delt i tre afsnit, men saa sterkt afslidt, at den kun delvis kan læses. Den ene afdeling indeholder de hellige 3 kongers navne, saaledes: iacprmelchiorbaltacar. Paa andre steder kan skjelnes: o mater og helpihecusmaria(?). Forøvrigt kun nogle bogstaver her og der. Paa kantens underside et bumerke. Fra Skatval kirke i Stjørdalen (7357).

54. Siddende Mariafigur, udskaaren i egetræ, 85 cm. høi. Har havt Christusbarnet paa skjødet, men af dette er kun fodbladene levnede. Begge figurens arme afbrudte ved albuen. Krone og nedfaldende haar; klædningen skjuler fødderne. Af maling er kun spor tilbage; det kan sees, at kronen og overkappen har været forgyldte, haaret brunt og underklædningen blaa. Fra Skatval kirke i Stjørdalen (7358).

Nr. 53 og 54 er tilligemed en døbefadring af jern, en døbefont af træ og dele af en altertavle fra tiden efter reformationen overdragne til samlingen af Skatval heredsstyrelse, nr. 53 som depositum, det øvrige som gave. Sagerne har været opbevarede i i den for nogle faa aar siden nedrevne kirke, men maa være komne did fra en endnu ældre kirke, da den sidst nedtagne kirke først skal være opført i 1767.

55. Den bagre del af en kniv af rødbrun skifer, som har nærmet sig noget til formen R. 55. Stykket er 7 cm. langt og 3,5 cm. bredt ved bruddet. Skaftstykket dannet yed jevn indsmalning fra bladet og yderst forsynet med hak i kanterne. Ogsaa bladets ryg har eggslibning. F. under pløining i indjorden paa Halmø i Flatanger paa samme sted, hvor der tidligere er fundet en spids og to knive og et brudstk. af en kniv af skifer, som er indkomne til samlingen. Gave fra Amalie Halmø (7362).

56. Tilhuggen hvid marmorsten med rundt hoved og søileformet fodstykke, se nedenstaaende fig. 5. Den er 75 cm. høi og

omtr. ligesaa vid i tverm. i den øvre del. Fra indknibningen mellem hovedet og fodstykket gaar der op fordybede furer, som krydser hinanden i toppen, og langs hovedets nederkant er der en omgaaende række af dobbelte buer. Stenen stod nu paa Varøen i Nærø, hvor der var den tradition om den, at den „før havde staaet i en kirke." Der kan neppe være tvivl om, at ogsaa denne sten, ligesom det er bekjendt om endel andre lignende, oprindelig har staaet i eller paa en gravhaug. Den ligner i form (undtagen de dobbelte buer) en i Bergens Museum opbevaret, som blev funden inde i et gravkammer med fund fra Æ. J. paa Gjesfjorden i Herø Ndl., men er større end denne. Den overgaaes i størrelse kun af en fra Glein i Dønnes, som har staaet ovenpaa en gravhaug. Der kjendes flere eksemplarer af lignende stene, dog af forskjellig størrelse, tildels temmelig smaa, og ogsaa noget forskjellige i formen; men alle har dog det afrundede topstykke. Om flere, som er bevarede i Bergens Museum, se Loranges Katalog (1876) s. 113. Om endel i Sverige fundne stene, som dog for en stor del er smaa og ogsaa adskillig forskjellige i form, se Svenska Fornminnesför. Tidskr. II s. 165 ff. Om deres betydning kan vel ikke mere siges med sikkerhed, end at de har havt en bestemmelse som religiøse symboler (7363).

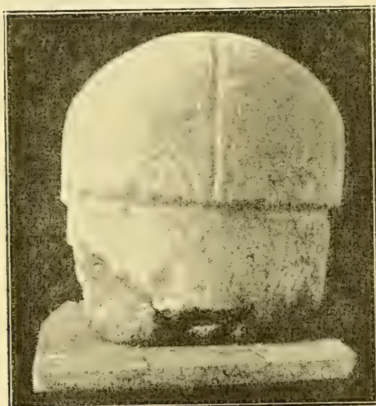

Fig. 5.

57. Et stykke af bronce, som kunde være den ene halvdel af en balancestang af en skaalvægt fra Y. J. Den ligner ialfald i formen ganske en saadan, om den end er noget sværere end almindelig. Det er dog maaske ikke udelukket, at den kan være den øvre del af en naal. Stykket er nu 4,5 cm. langt. Afb. fig. 6. — En samling klinksøm af jern, mest i brudstkr.; enkelte synes at have været mindst 5 cm. lange. F. i en haug paa Bjørnes

i Overhallen, klinksømmene i en saadan orden, at de skjønnedes at have hørt til en baad, som havde staaet paa bunden over haugens midte i retning nø.—sv. og været omtr. 6 m. lang; broncestykket blev fundet i den ved en tidligere gravning udkastede jord (7364 f.).

Fig. 6. 1/1.

58. Nogle smaa brudstkr. af jern, deriblandt antagelig af en ring og af en nagl. F. i en haug paa Bjørnes i Overhallen (7366).

59. Brudstkr. af ben, som synes at være af partiet nærmest ryggen af en kam af ben, hvis ryg har havt svag krumning, og paa overkanten er orneret med en efter længden løbende baandfletning, som afvekslende ligger paa den ene og den anden side af et glat baand. Afb. fig. 7. — En hel klinksøm af jern og to ufuldstændige. F. i en større samling brændte ben paa bunden, men ikke ved midten, i en haug paa Bjørnes i Overhallen, hvori ogsaa det flg. fund blev gjort (7367 f.).

Fig. 7. 1/1.

60. Nogle klinksøm af jern, hvoraf nogle hele, ca. 3,5 cm. lange, og et lidet stykke flint. F. i samme haug paa Bjørnes som frg. nr., men liggende i et kullag med spredte stykker brændte ben noget høiere oppe i haugen (7369 f.).

61. Brudstkr. af et vævspyd af ben, aabenbart sprengt i stykker af hede; enkelte af stykkerne kan ogsaa lige godt være af en plade af ben. — Et ganske lidet stykke af en kam af ben med rester af tinder. Disse gjenstande fandtes med brændte ben liggende spredt i et tykt kullag paa haugens bund. — Et stykke af et vævspyd af ben og nogle smaa stkr. af en kam af ben, f. i et andet kullag, 20—30 cm. over bunden, blandet med brændte ben. Fra en haug paa Bjørnes i Overhallen. Uagtet fund-

forholdene er det maaske ikke umuligt, at det hele kan være samtidig nedlagt (7371 ff.).

62. Tveeggct sverd af jern, brudt i flere dele, men nogenlunde fuldstændigt tilstede. Klingen, som i det hele nu er omtr. 75 cm. lang, oventil over 5 cm. bred, er omtrent helt bedækket med træ af sliren, som synes at have været foret med uberedt skind. Desuden er fastrustet uvedkommende stykker af træ foruden smaa stene, som vanskeligt lader sig skille af. Der kan ikke have været hjalter af jern; derimod er der øverst paa klingen levning af et tykkere belæg af træ, utvivlsomt løvtræ, liggende paatvers. Af grebet er 8,5 cm. bevaret med belæg af træ efter længden. — Knivblad af jern, i 3 stykker med temmelig lang, sterk tange, i det hele omtr. 13 cm. langt. Endel træ af skaftet er bevaret, fastrustet til tangen, som det synes, yderst bedækket med tyndt jern. — Økseblad af jern, nærmende sig til formen R. 153, omtr. 19 cm. langt. Træ og andre gjenstande, som er fastrustede, gjør formen delvis ukjendelig. F. tilligemed nogle ubestemmelige brudstkr. af jern i en haug paa Bjørnes i Overhallen, i haugens midte, ca. 50 cm. dybere end den omgivende jordflade. Der fandtes forvitrede rester af træ i et saadant forhold, at det var sandsynligt, at der havde været en kiste af træ, omtr. 2,50 m. lang, 0,65 m. bred og 0,50 m. høi. Sverdet laa nøiagtig i retningen ø.—v. med haandtaget mod v.; øksebladet lidt ovenfor. Knivbladet og sverdet taler for at henføre fundet til Æ. J., og øksebladet heller ikke derimod (7374 ff.).

63. Rund spænde af bronce af konisk form, af samme type som nr. 51 b ovenfor. Der sees ikke nu spor af ornamenter, men den er idethele meget medtaget af ir. Naalen og naalefesterne har været af jern. Afb. ndf. som fig. 8. — En samling af mindst 8 perler af glas, de fleste mere eller mindre forsmeltede paa ligbaalet; alle mangefarvede med mørkblaa brunfarve med indlægning af andre farver i forskjellige mønstre, mest i omgaaende, buede striber. En af dem nedf. afb. som fig. 9. — Tveegget pilespids af jern i 3 stykker, omtr. 14 cm. lang, smalbladet med tange; meget forrustet. F. i en haug paa Bjørnes

i Overhallen blandt en samling brændte ben i et kullag paa bunden i sv. for midten. Jfr. flg. nr. (7378 ff.).

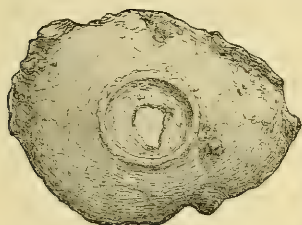

Fig. 8 a. $^1/_1$.

Fig. 8 b. $^1/_1$.

Fig. 9. $^1/_1$.

64. Nogle brudstkr., sandsynlig af en kam af ben, hvis form ikke kan bestemmes. — 6—7 klinksøm af jern, indtil 4,5 cm. lange. — Dele af et redskab af jern som R. 462. Falen noget ufuldstændig, glat uden knop. Den større ring er lidt ufuldstændig, omtr. 10 × 5 cm. i tverm.; de 3 ringe, som har hængt i denne, 8 × 5 cm. i tverm. -- Oval ring af jern, omtr. 6 × 3,5 cm. i tverm., i flere stykker. Den kan neppe have hørt til det ovf. omtalte redskab. — Syl eller naal af jern, i stykker, 11,5 cm. lang. — En krog af jern, hvis stamme gaar over i en oval plade; synes for liden til at have hørt til et redskab som R. 465. F. tilligemed et ubetydeligt stykke gjennemirret bronce i samme haug som nr. 63, men noget høiere oppe, liggende spredt sammen med brændte ben i flere kullag. Det synes ikke umuligt, at disse sager kan tilhøre samme begravelse som nr. 63; ialfald maa de være nedlagte samtig med dette (7381 ff.).

Nr. 57—64 er fundne ved udgravninger paa Bjørnes i Overhallen, foretagne af hr. cand. mag. Th. Petersen, som har leveret en nærmere beskrivelse af arbeiderne, som er trykt i Aarsb. fra Foreningen til Fortidsmindesmerkers Bevaring for 1904. Fundene er af direktionen for den trondhjemske afdeling overdragne som gave til samlingen.

65. Ufuldstændigt bryne af kvartsitskifer, afbrækket i den ene ende, nu 17 cm. langt. Dette stykke synes utvivlsomt virkelig at have været brugt som bryne, medens det ved de fleste af denne art synes meget tvivlsomt. F. paa Bjørshol i Kvernes, ca. 70 cm. dybt i en torvmyr; fra samme gaard er tidligere

indkommet et lignende stykke (nr. 6486), som dog er f. paa en anden del af gaarden (7387).

66. 2 vævstene af grøtsten af almindelig form, mulig fra hedendommen eller middelalderen. F. paa Kregnesmoen i Melhus (7388).

67. Ældre Jernalders gravfund fra Syltebø i Eresfjorden, Nessets pgd. i Romsdalen.

a. Urtepotformet urne af brændt ler, ca. 9,5 cm. høi, lidt over 12 cm. i tverm. over mundingen, 9 cm. i bunden. Nærmest under randen er en bred hulrand, dernæst et ophøiet skraariflet baand, derpaa atter en hulrand, hvori der har ligget et omgaaende baand af jern, hvoraf omtrent halvparten er bevaret tilligemed et stykke af den ene af de hanker, hvori hadden har været fæstet. Hele den nedre del er orneret, afvekslende med partier af vertikale baand med skraafurer og vinkelformede fordybninger og af horizontale baand med tverfurer. Se nedenstaaende fig. 10 (7390).

Fig. 10. $^1/_2$.

b. Nogle mindre brudstkr. af en urne af brændt ler, som efter massens beskaffenhed ikke kan have havt urtepotform (7391).

c. 2 sammenhørende stykker af tætningskit med det almindelige trekantede tversnit, som viser, at de har været anbragte i sammenføiningen mellem væggen og bunden af et trækar. Undersiden har som sædvanlig skraatliggende, den opstaaende side langsefter gaaende aftryk af træfibrerne (7392).

d. Saks af jern af form som R. 172, men noget større, omtr. 18 cm. lang; buen er ogsaa her meget smal. Brækket paa flere steder, men omtr. fuldstændig tilstede. Der er betydelige levninger af et futeral eller en slire af træ. Af det levnede kan det ikke sikkert sees, hvorledes dette futeral har været indrettet med hensyn til lukning; det synes dog, som om den nedre og større del af det har været indrettet til at stikke saksen ned i det, medens den øvre del maaske har været sat paa som laag. Jfr. et fund fra Fevang i Sandeherred (Aarsb. 1874 s. 138), hvor en saks med træfuteral blev fundet sammen med en urtepotformet urne (7393).

e. 5 tveeggede pilespidser af jern med tange og temmelig fladt blad, 2 og 3 rustede sammen, nu tildels afbrækkede (7394).

f. Nogle stykker af en bøiet gjenstand af jern med tresidet tversnit med fastrustede stykker af træ, hvis fibrer paa den ene side gaar paalangs, paa den anden side paatvers. Kunde formodes at have hørt til trækarret; men det er ikke klart, hvorledes den har været anbragt (7395).

Dette fund er indsendt som gjort for nogle aar siden paa Syltebø; men nærmere fundoplysninger er ikke meddelte. Det kan skjønnes at tilhøre en kvindegrav og skriver sig fra en noget senere del af Ældre Jernalder.

68. Et par ovale skaalformede spænder af bronce med dobbelt plade af formen R. 657, fra hvilken de dog er forskjellige i flere enkeltheder. Saaledes er den midterste runddel paa siderne ikke forbunden med de to nærmeste ved gange. Paa underpladen er der en ophøiet skraariflet ribbe overfor den horizontale, glatte kant; paa denne ribbe hviler overpladen, hvis nedre kant ogsaa er skraariflet. Skraarifling og fiskebensrifling er ogsaa fremtrædende ved alle figurerne. Enkelt charnier og naaleskede af bronce, rustmerker efter en naal af jern. Af belæg er intet andet levnet end rester af knopperne paa runddelene. Forøvrigt særdeles vel bevarede. Er f. paa Rekstad i Børseskogn paa et sted, hvor der ikke nu var nogen fremtrædende forhøining, men hvor der dog maa have været en gravhaug, sammen med dele af et menneskeligt skelet, deriblandt kjæveben med tænder (7396).

69. Dolk af flint, med hensyn til skaftet og bagstykket lignende R. 65, dog med større udsvingning nedentil og konkav indbøining ved enden. Bladet har sandsynlig været afbrækket og derpaa ved omhugning givet ny spids; derfor kun 11 cm. lang; bladet indtil 2,3 cm. bredt. F. paa Terningen inde i Verafjorden i Agdenes, hvorfra der tidligere er indkommet en pilespids af flint og en spydspids af skifer. Der skal desuden paa gaarden være f. nogle flintblokke og nogle andre sager af sten, som for øieblikket er komne afveien (7400).

70. Kniv af flint, i ydre omrids noget lig S. Müller 142. Bladet har en mere buet egg paa den ene end paa den anden side. Skaftstykket er paa den ene side dannet ved svag indknibning, paa den anden skraaner kanten jevnt ind. Hele længde 13 cm., bladets største bredde nedentil 3,5 cm. F. paa Jøstølen sydlig paa Smølen, i en torvmyr i 1,5 m. dybde (7401).

71. Vævskyttelformet beltesten af violet, hvidspettet kvartsit af formen R. 155, 10,5 × 3 × 2 cm. i tverm., den øvre del lidt længere end den nedre. Slidningsfurer baade paa oversiden og undersiden; begge hvælvede i længderetningen, den øvre sterkest. Skal være f. paa en plads under Fjøseide i Tingvold (7409).

72. Kniv af sortgraa skifer af formen R. 55. Har ligesom denne en udvidelse ved skaftets ende og smaa knopper mellem skaftet og bladet; men den har mere buet egg og mere saddelformet øvre kant. Har en ophøiet rygning omtrent efter midten, hvorfra der gaar slibeflader til begge kanter, hvorved ogsaa ryggen har form som en konkav egg, maaske dog uden at være bestemt til brug som saadan. Den yderste del af den egentlige egg har paa den ene side særskilt eggslibning. Vel 16 cm. lang i lige linje mellem enderne, deraf omtr. 11,5 cm. paa bladet, som er indtil 3,5 cm. bredt. Skal være f. paa Hoem paa vestsiden af Tingvoldfjorden i Tingvold. Det er det sydligste hidtil kjendte eksemplar af en skiferkniv af en saadan type (7410).

73. Miniaturøkse af jern, noget lig R. 559. Rundt skafthul. Fra banen har der gaaet op en ten, hvoraf en stump er igjen. 6 cm. langt, 4,7 cm. bredt i eggen, som er blevet opsleben efter fundet. Stykkets alder tvivlsom. Man har flere miniaturøkser af

bronce, som udentvivl rigtig er henført til Y. J., men det er mig ikke bekjendt, at der er fundet lignende af jern. Det bemerkes, at stykket ikke er meget sterkt oxyderet. Skal være f. i „Hanems sæterli“ (maaske GN. 93, Sæterlien) i Tingvold. Yderligere oplysninger mangler (7411).

74. Ufuldstændig kjedel af grøtsten, som har havt en noget oval form, med fladagtig bund. Noget grovt arbeidet. Vel fra Y. J. eller MA. Skal være f. paa Kornstad i Kvernes (7414).

75. 2 stykker af en tveegget spydspids af jern af Y. J.'s form. Bladet har været temmelig smalt og formodentlig adskillig langt. Men det hele er meget opløst af rust. Skal være f. paa Skogrand i Hevne, erhvervet gjennem opkjøber (7415).

76. Brudstkr. af en tveegget spydspids af jern; bladet har damasceret arbeide i fiskebensmønster. — 2 stykker af en smal sverdklinge af jern. F. paa Selven i Agdenes, hvor der er en bekjendt gravplads fra Y. J. Som sædvanligt med jernfund fra kysten er det sterkt opløst af rust. Ogsaa indkommet gjennem opkjøber (7417 f.).

77. 2 ovale stene med omgaaende fure efter længden. Skal være f. paa Vatn i Agdenes (7419).

78. Firesidet bryne(?) af kvartsitskifer, nu 22,5 cm. langt, i den ene ende bredere og tyndere. Synes at bære merker af virkelig at have været brugt som bryne. Skal være f. paa Talset, Nessets pgd. i Romsdalen (7420).

79. Økseblad af jern, langhalset og omtr. af form som R. 553, uden udvidelse ved skafthullet, men banens plan noget forlænget til begge sider. 17 cm. langt, 10 cm. bredt ved eggen. F. paa Rekstadkleiven under Rekstad i Børseskogn (7427).

80. Enegget kniv af graa skifer af en noget eiendommelig form, en afændring af R. 54 og 56; mangler nu særligt skaftstykke. Nu 8,5 cm. lang. — Et kort brudstk. af en smal pilespids af rødbrun skifer, ophøiet efter midten og med jevne flader mod eggene. Skal være f. enten paa Virek eller paa nabogaarden Røsaasen i Ankenes i Ofoten. Jfr. ovf. nr. 6. (7430 f.).

81. Oval skaalformet spænde af bronce med enkelt plade af en usædvanlig type. Den er meget lig den Aarsb. 1887

fig. 19 afbildede fra Mindre Sunde i Stryn. Som nedenstaaende afb. (fig. 11) viser, er der dog flere afvigelser. Af disse skal fremhæves, at de to halvovaler paa midten ikke er glatte, men udfyldte med en baandfletning i form af et 8-tal; de to halvovale flader paa hver side er ligeledes ornerede med en baandsløife, og en lignende sløife er anbragt paa de trekantede partier paa enderne. De to kors paa siderne dannes ogsaa af dobbelte baand, som er flettede i hinanden. Fremdeles kan merkes den skraat nedgaaende flade nedentil, fyldt med tætte, krydsende skraastreger. Paa bagsiden er der enkelt charnier og naaleskede af bronce og jernrust efter naalen. Spænden har været lidt over 9 cm. lang og omtr. 5,5 cm. bred, men er nu ufuldstændig i en større del af kanten. — 2 brudstkr. af en liden, oval skaalformet spænde af bronce af en gammel form. Langs efter midten er en ophøiet ribbe, afdelt med tverfurer, et minde om rygraden af et dyr. Paa den flade, som er bevaret paa begge sider, sees slyngede lemmer af dyr. Ved den bevarede ende er der et enkelt charnier lige ved kanten; det ser ud til, at naalen har været af bronce. — Disse to stykker skal være f. paa Vasstrand ved Stordalsvandet i Aafjorden. De er indkomne gjennem opkjøber; men der er neppe grund til at tvivle om stedsangivelsens rigtighed (7432 f.).

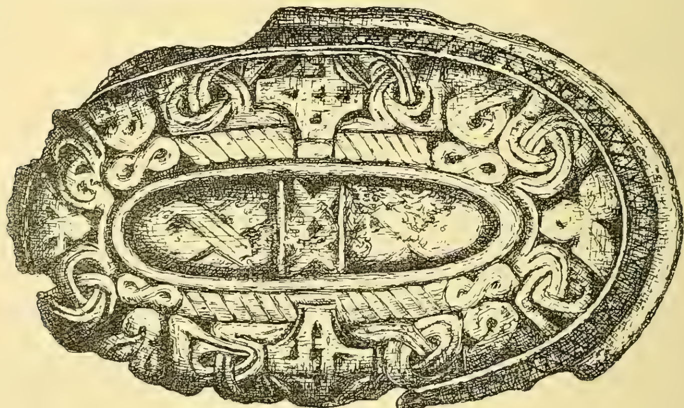

Fig. 11. $^1/_1$.

82. Dolk af flint, væsentlig lig R. 64, men med mere afrundet overgang mellem blad og skaft, hvorfor ogsaa bladet har

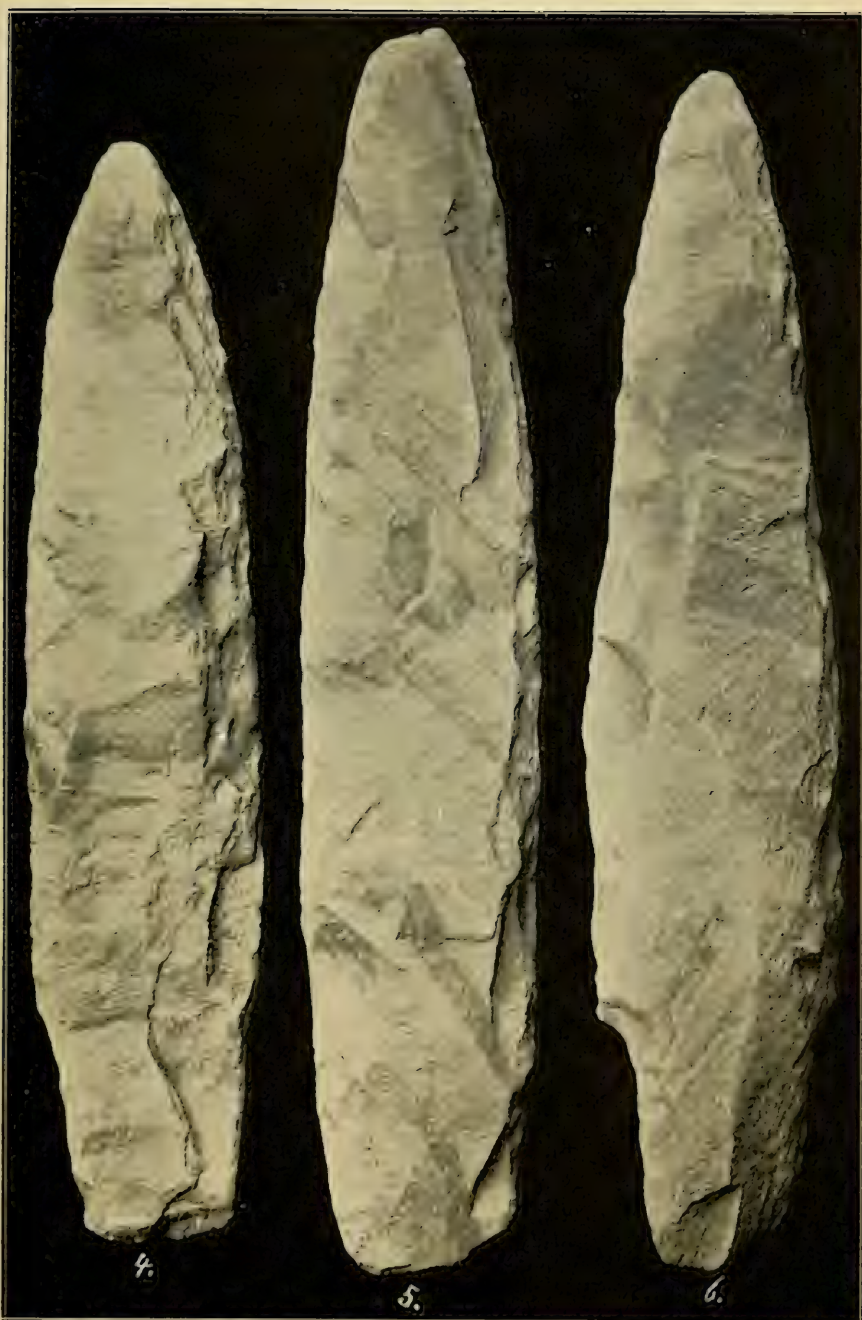
sin største bredde lidt høiere oppe. Helt bevaret og vel arbeidet; 16 cm. lang, hvoraf 11 cm. paa bladet, som er indtil 4 cm. bredt. Skaftet er indtil 1,5 cm. tykt, bladet meget tyndt. F. paa Laukvik (Bruget Vollan) i Aure, hvorfra der tidligere gjentagne gange er indkommet verkstedsrester og redskaber af flint (7435).

Samlingen af kirkeligt inventarium fra efterreformatorisk tid er i 1904 forøget med endel gjenstande fra Skatval kirke i Stjørdalen (jfr. ovf. s. 17), nemlig en døbefont (daabsstol) af træ, en døbefodring af jern og dele af en altertavle. Af disse døbefonter af træ, som ellers ikke synes at være meget talrige, har samlingen nu 6, nemlig foruden den nævnte fra Ranes i Surendalen, fra Støren, fra Holtaalen, fra Mosviken og fra Kornstad i Kvernes (den sidste indkommen i 1905).

Af folkemuseumssager er en hel del nye stykker indkomne. Især kan nævnes en indkjøbt privat samling fra Meraker, fornemmelig bestaaende af forskjellige slags kar af træ, ølboller, ølkander, oste- og smørformer m. m., de fleste med gaardenes bumerker.

Pl. I.

4.
5.
6.

ANTIQUARISKE NOTISER

AF

TH. PETERSEN.

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1904. NO. 4

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1905

De antiquariske Notiser, som vil blive meddelt i det følgende, er Optegnelser, som jeg i Aarene 1898, 1901—1904 har gjort paa Reiser i de trondhjemske Amter foretagne med Bidrag af Videnskabsselskabets Stipendium til arkæologiske Reiseundersøgelser, og omfatter væsentlig kun faste Fornlevninger, idet de Oldsager, som jeg samtidig har erhvervet, vil findes nærmere beskrevne i Oldsagsamlingens Tilvækstfortegnelser. Af de talrige Beretninger om forkomne Fund, som jeg har havt Anledning til at notere, har jeg dog taget med dem, der er af særlig Interesse, saaledes Fund af Flint- og Skifersager, hvis Paalidelighed jeg ikke har havt nogen Grund til at drage i Tvil. Naar undtages et Par Berigtigelser og udfyldende Oplysninger til ældre Meddelelser er det, jeg her har samlet, ganske nyt og saaledes at betragte som et lidet Supplement til, hvad der tidligere er publiceret i en Række Aargange af Videnskabsselskabets Skrifter og Foreningen til norske Fortidsmindesmerkers Bevarings Aarsberetninger.

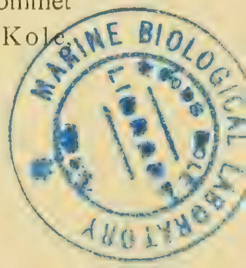
Nordre Trondhjems Amt.

Leka Prestegjeld.

Leka Sogn. Husebybakken. Ø. for Gaarden ligger en temmelig stor Haug.

Frøvik. Et her fundet Kar af Klebersten med Skaft opbevares i privat Eie.

Madsøen. I en Myr har man fundet en nu forkommet Spydspids af graa Skifer. Endel Jernsager, hvoriblandt en Kolle, skal være fundet i en af de her værende Hauger.

Gravik Sogn. Fjølviken. Ved Brydning af Nyland ca. 1 km. ø. for Gaarden udjevnedes for nogle Aar siden 3 Røser, der laa i en Trekant med ca. 30 Alens Afstand mellem hver.

Simle. 3 Røser; i den ene har man fundet Jernsager.

Sildviken. 2 Røser paa Neset.

Nordeitran. Paa Sletten nedenfor Gaarden staar en 1,2 m. høi smal Sten. — Ved Pladsen Brekken ligger flere delvis udgravede Røser og Hauger.

Nærø Prestegjeld.

Nærø Sogn. Klungset. 1 km. ø. for Gaarden, ca. 100 m. op fra Stranden, ligger under en Bergknaus 2 smaa udkastede Røser, begge indeholdende aflange Gravkamre byggede af store Løftestene og orienterede ø.—v. I den vestligste Røs er Kamret bedst bevaret; dets Længde er her 2,25 m., gjennemsnitlige Bredde og Dybde 0,5 m. Det mindre vel vedligeholdte Kammer i den anden Røs har indeholdt et ubrændt Lig, hvoraf endnu Kraniet ved mit Besøg paa Stedet i 1898 fandtes liggende i dets vestre Ende; det opbevares nu i T.hjems Museum. En skaalformig Fordybning i Fjeldet dannede dette Kammers Bund. Paa den anden Side af Fjeldknausen ligger en større Røs inde i Skogen. Ca. 500 m. v. for Gaarden paa den nordre Side af Veien ligger 4 Røser i en Klynge; i den østligste af disse var der blottet et aflangt Kammer med ø.—v. Længderetning.

Gildvangen (udt. Ji'llvangan med palatalt l), Plads under Ramstad. Ved Veien straks s. for Pladsen er der en rund Haug. Paa Indjorden v. for Husene ligger en Mængde mindre, runde Hauger, flere dog temmelig uregelmæssige og utydelige. Ved et Veianlæg for nogle Aar siden blev nogle af disse gjennemskaaret, hvorved der fandtes Menneskeben. I en Ager ø. for Pladsen er fra Tid til anden ved Pløining fundet Jernsager tilligemed Ben, deriblandt af Kjør og Heste; herfra skriver sig ogsaa det kugleformede Vægtlod af Bronze, der tilligemed 2 Heiner indkom til Museet i 1898 (T. 5430). I det nordøstre Hjørne af Indjorden har man stødt paa Syllmuren af en firkantet Bygning, hvoraf 4 Stene endnu kunde sees ved mit Besøg paa Stedet 1898. Indenfor

er fundet Rester af brændte og ubrændte Ben af Kjør og Heste tilligemed Jernsager samt brændte Stene og forkullede Træstykker. Gildvangen nævnes ikke i Matrikulen og findes heller ikke paa Rektangelkartet, hvor der dog sees et Skjær, Gilvangsskjæret, der ligger lige udenfor Pladsen. I Norske Gaardnavne XV, S. 358 opføres som forsvundent et Navn Gillisuangh 1590, Giluang 1643, der ifølge Rygh maa søges enten i Nærø eller Kolvereid. Det er vel sandsynligt, at vi her har det gamle Gaardnavn, og den ældre Form har antagelig været Gildisvangr af gildi n. Gilde, selskabelig Forening. Stedet skulde saaledes have sit Navn efter et i ældre Tid her existerende Gilde.[1])

Ramstad. Ca. 100 m. n. for den næstøstligste Gaard har der ligget en rund Haug (ikke „Ketilshaugen"), der blev udjevnet for flere Aar tilbage. Ved denne Anledning fandtes der i Haugens søndre Kant et Skelet, hvis Bryst og Hoved dækkedes af en stor flad Sten, der nu opbevares paa Gaarden; et Stykke fra Fødderne laa en Spydspids af Jern, der senere er forkommet.

Nervik. I en Dalsænkning i Udmarken s. for Gaarden ligger en urørt Stenrøs. Nedenfor denne sees Levninger af 2 andre.

Tviberg. Paa Storøen 4—5 Røser paa nogle Knauser. Ved en af Gaardene er der et Sted, der kaldes „Kirkmuren", hvor der efter en gammel Tradition skal have staaet en Kirke.

---

[1]) I Nidaros var der som bekjendt 2 Gilder, Korsgildet og Miklegildet. Gilder fandtes imidlertid ikke blot i Byerne, men ogsaa paa Landsbygden. At de har været talrige i Trondhjems Stift, sees af en kgl. Forordning af 19 Juli 1552 (Norske Rigsregistr. I, 151). De har dog kun efterladt sig faa Spor. Paa Gaarden Skauan i Børseskogn er der et Sted, der kaldes Gildeskaalen, hvor der sees Tomten af et 24 m. langt og 8 m. bredt Hus, omgivet af nogle Hauger (K. Rygh, Fornl. i S. T.hjems Amt, S. 177). I Dipl. Norv. IX, No. 176 læses om et Gilde i Aalen (varom mer j Aall sokn aa gildis vangenom sæm ligr j Gaulæ dall. Cfr. Fritzners Ordb. [2] I, 595). Et merkeligt Minde om et Gilde i indre Namdalen er vistnok det bekjendte med Nagler beslaaede Bord paa Medjaa. At dette oprindelig er et gammelt Gildebord, gjøres sandsynligt af en interessant Notis i Christen Jensens Norsk Dictionarium S. 40, hvor Ordet Gilde-Boer beskrives som et Bord „prydet med blancke Jern-Nagler langst effter med tuende Lycker udi, huorudi det siden hengdis paa veggen". (Cfr. L. Daae, Norske Bygdesagn I, S. 53).

Arnøen. Paa flere af Knauserne nær den søndre Gaard ligger der Røser.

Hamland. Paa den vestre Side af Hamlandsøen ligger paa en Høide en delvis udgravet Rundhaug. Paa en Odde paa Øens nordøstre Side ligger i en Linie 1 Langhaug og 4 Rundhauger.

Vandholmen. Ca. 500 m. sø. for Gaarden i Bunden af en liden Fjeldkløft ligger en liden Røs.

Strangvalen. I Udmarken v. for Gaarden ligger 1 Røs.

Lille-Val. Ved Grustag i en Langhaug s. for Gaarden har man kunnet iagttage det mørke Tversnit af en Baad, der traadte tydelig frem i den lyse Sand, hvoraf Haugen var bygget.

Laugen. For flere Aar tilbage er her fundet en Spydspids af Flint, der nu er forkommet. — Ca. 200 m. n. for Pladsen Laugvalen ligger 2 runde Hauger og 1 Langhaug. Straks ø. for Pladsen har der ligget 2 Rundhauger, hvoraf den østligste er helt og den vestligste delvis udjevnet. I Midten af den sidste gjordes der et Gravfund bestaaende af et Sverd, en Ringspænde og nogle Ben; ingen af Sagerne er bevarede.

Laugsjøen. Ved at udjevne en Røs, der har ligget nedenfor Gaarden i Nærheden af Søen, har man fundet Ben, Trækul samt 30—40 aflange, gjennemborede Sænker til Flyndregarn af rødbrændt Ler. — Ca. 500 m. nø. for Gaarden ligger ved Stranden 2 Langhauger.

Sjøbursenget. Ca. 100 m. s. for Gaarden sees Rester af 2 Hauger. Paa en Mo, der skraaner ned mod Søen, ligger 15 smaa, tildels aflange Hauger.

Dyrneset. Paa en Bergknaus ved Pladsen Vindskielven ligger 1 Røs.

Varø. Her har tidligere ligget en Kirke[1], der antagelig blev nedlagt i det 17de Aarh., da Kolvereid Kirke blev Sognekirke. Af den gamle Varø Kirke er der saagodtsom ikke Spor tilbage. Den har ligget tæt under en Bergknaus paa den søndre Side af Bækken straks syd for Landhandleriet ovenfor Dampskibsanløbsstedet. De sidste Rester af Syllmuren blev opbrudte og fjernede for ca. 25

[1]) Hist.-topogr. Skrifter om Norge og norske Landsdele forf. i Norge i det 16de Aarh., udg. af G. Storm, S. 168.

Aar siden. Ved Jordarbeide er der oftere fundet Rester af Ben og raaddent Træ paa begge Sider af Bækken, mest dog paa den søndre. Paa Laugen har en af Dørene været opbevaret[1]), hvis Laas af Jern med en eiendommelig formet Nøgel indkom til T.hjems Museum 1901 (T. 6507). 2 andre Døre, der har været i Familien Sverdrups Besiddelse paa Rossø, er gaaet tilgrunde ved en Ildebrand. Den merkelige tildannede og ornamenterede Marmorsten, der er afbildet og beskrevet paa et andet Sted i dette Aarsskrift under Oldsagsamlingens Tilvækstfortegnelse, har tidligere staaet paa den gamle Kirketomt. Den har gaaet under Navn af „Kirkestenen", og efter Traditionen skal den have været opbevaret inde i Kirken. Dette er slet ikke urimeligt, skjønt Stenen maa være langt ældre end denne, idet man har Grund til at antage, at saadanne Stene har været knyttet til den hedenske religiøse Kultus og gaar tilbage helt til den ældre Jernalder.[2])

Paa en Høide ø. for Fulviken, Plads under Varø, ligger 3 Røser i Rad, den midterste med synligt aflangt Kammer orienteret ø.—v.

Valøen. 1 Røs og 3 Hauger.

Kjeø. 1 Langhaug, 2 Rundhauger og 2 Røser.

Vaag. Paa Knauser i Nærheden af Pladsen Bredviken ligger 6 Røser, hvoraf et Par temmelig store.

Lundring. 1 Røs; ved Pladsen Flosanden 2 temmelig store Hauger.

Sandnes. Paa Øen Buholmen v. for Gaarden ligger 1 Røs.

Paa en Slette n. for Klungviken skal der efter en gammel Tradition have staaet en Kirke.[3])

---

[1]) Vidsk. Selsk. Skr. VIII, 212.

[2]) Det kan bemerkes, at dette er det eneste nu bevarede Exemplar fra T.hjems Stift, der kjendes. I Liljegren og Brunius, Nordiska Fornlemningar, Pl. 91 afbildes og beskrives en af Klüwer i 1817 opdaget lignende Sten paa Jørum i Sparbu, og Schøning fortæller i sin haandskrevne Reise om en „aflangrundagtig Steen af hvid Marmor eller Kalksteen", der i hans Tid stod paa Grande Prestegaard i Overhallen, men var ført did fra den forrige Prestegaard Ranum. I Bergens Museum opbevares flere saadanne Stene, ligesom ikke saa faa er fundne i Sverige.

[3]) Saadanne Kirkesagn, som her og i det følgende meddeles for Fuldstændigheds Skyld, træffer man særdeles hyppig. De er i Almindelighed vistnok

Paa nogle Høider n. for Komlan ligger flere Røser. Straks sv. for Stuebygningen sees en smuk Rundhaug og umiddelbart nv. herfor paa en liden Knaus en lignende. Paa en Høide noget s. for denne ligger 2 Røser.

Paa Marø ligger der 1 Haug ved Storvolden, ved Taarnviken 1 Røs og ved Smedviken 2 Hauger.

Søndre Garmandsvik. Paa en Bergknaus ved Søen ligger en stor, delvis udkastet Røs, hvori der skal være fundet Hesteben. Noget indenfor paa en liden Slette sees 2 ringformede Stensætninger, der gaar under Navn af „Holmgangsringene". Stenene rager kun ubetydelig op af Jorden, der her har en ganske ringe Dybde.

Nordre Garmandsvik. En ca. 10 m. lang aflang Stenrøs skal være udtaget, uden at noget Fund er gjort.

Viken. 1 Røs med synligt, aflangt Kammer.

Dalene. 3 Hauger, hvoraf de 2 temmelig udgravede. Paa Neset ved Søen et Par Røser.

Torstad. Her sees nu ingen Hauger eller Røser. Ved Lillevandet ligger i en liden Dalsænkning en Haug med blottet Kammer.

Nærøen. Ved Finviken 1 Røs. Paa en Bergflade ved den gamle Markedsplads sees en længere Runeindskrift, der dog ikke er ældre end 1873.

Vikna Sogn. Ryemsjøen. For ca. 30 Aar siden blev der udgravet en Sandhaug nede ved Søen. Haugen viste sig at indeholde en Skeletbegravelse. Ovenfor Skelettets Hoved var stillet paa Kant en firkantet Plade af Ben, den øvre Kant orneret med Udskjæringer. Dette har øiensynlig været en Plade af Hvalben af samme Art som de, der er behandlede af K. Rygh i Vidsk. Selsk. Skr. 1899, No. 9, S. 12 ff. De antages her at have været brugt som Tallerkener. En anden Forklaring gives i Meddelanden från Nordiska Museet 1899 och 1900, S. 20. Desuden fandtes en skaalformet Spænde. Ingen af disse Sager er desværre bleven bevaret.

---

meget sene og er i Regelen opstaaet ved, at Stedet har været Kirkegods, og at Ordet Kirke derfor er indgaaet i Stedsnavnets første Led. Her er dog ikke det Tilfældet. Maaske skyldes Sagnet den Omstændighed, at man paa nævnte Slette har fundet Syllmuren af en gammel Bygning.

Sandviken. Her har været flere Hauger. For nogle Aar siden blev der udjevnet en Rundhaug, hvori fandtes et Skelet, et sterkt forrustet Sverd samt en Nøgel. I en Haug ca. 50 m. n. for Gaarden er fundet ubrændte Ben. Paa Høider nø. for Gaarden ligger 2 halvt udkastede Røser. — Paa Pladsen Østvik (paa Rektangelkartet Moldviken) udtoges en Røs, der indeholdt et Kammer bygget af Kampestene, hvori stod et Lerkar indeholdende Kul og brændte Ben. I en anden Haug, der har staaet n. for Husebygningerne, skal der ogsaa være fundet et Kammer indeholdende en Vaabengrav med ubrændt Lig. Ingen af de paa Sandviken og Østvik fundne Sager er bevarede.

Løvøen. Paa Moen ligger 1 Haug; paa Andvikmoen 1 stor Røs.

Ødegaarden. Et Par temmelig destruerede Røser.

Paa Haugøen, en Ø ø. for Løvøen, sees 1 Rundhaug.

Hansvik. Her sees ikke mere nogen Hauger.

Aunet. Ved Engene ligger 5 Hauger nede ved Søen.

Fornes. Paa en liden Knaus ved Sundsvaagen ligger 1 liden delvis udkastet Røs.

Indresund. 2—3 Røser ved Sundsvaagen.

Setnøen. Ubetydelige Rester af 1 Røs.

Paa Hovøen (udt. med lukket o) ligger i en Slugt paa Øens Nordvestside 1 Langhaug parallelt med Stranden og 1 Rundhaug, begge urørte.

I den af K. Rygh, Fornl. i N. T.hjems Amt, S. 15 omtalte Rundhaug paa Vaagø er der fundet adskillige Klinknagler. Haugen ligger i en liden Dalsænkning, der kaldes Hurduviken.

Rossøen. 2—3 Hauger og nogle Røser.

Kjønsøen. 5 Hauger. Et Par Fund herfra er indkommen til T.hjems Museum (T. 2188—94, 5432). Der berettes ogsaa om flere nu tabte Fund. — Ved Pladsen Auskarnes ligger en stor Røs oppe paa Fjeldet.

Horseng. I Udmarken sv. for Gaarden ligger 1 Røs.

Sæternes. 2 Røser. Ved Pladsen Stenvik 1 delvis udgravet Rundhaug.

Fjukstad. Ved Stranden sv. for Gaarden 2 temmelig ud-

gravede Rundhauger. Et Par Hundrede m. s. herfor 2 smaa Langhauger. Ved Pladsen Fjukstranden sees i Nærheden af Sjøen 1 delvis udgravet Rundhaug og Resterne af 1 Langhaug.

Ulsund. Kun 3 Hauger kjendes nu.

Lillesulen. Ved Valen n. for Gaarden ligger 7 mere eller mindre udtagne Røser.

Storesulen. Oppe paa en Knaus nv. for den sydligste Gaard ligger 2 Røser. Paa den østlige Side af Vaagen stødte man for ca. 10 Aar siden nede i Leren under Myrtorven paa vel bevarede Dele af en Trækiste indeholdende 2 Skeletter samt 6 runde Perler af rød Masse. Intet blev bevaret.

Valø. Ved Syltetjernet ligger 2 Røser oppe i et Skar.

Lysøen. I Udmarken v. for Gaarden ligger 2 Røser.

Fosnes Prestegjeld.

Fosnes Sogn. Tranaas (Jøen). Til de tidligere her kjendte Hauger kan føies følgende: Ligeovenfor den i v. for Gaarden liggende Langhaug sees paa den anden Side af Veien en anden, noget mindre med Spor af tidligere Gravning. Straks i sv. herfor ligger 1 Rundhaug. Rundt omkring disse sees paa den lyngbevoksede Mo Spor af flere mindre Hauger. Desuden er der i en Udmark kaldet „Sørviken“ 1 Langhaug.

Af Haugerne ved Sandviken (Jøen) er nu kun 3 tilbage.

Seierstad (Jøen). De 2 n. for Gaarden liggende runde Hauger er nu udjevnede, hvorved skulde være fundet en Spydspids af Jern. Et Stykke længere nord ligger den lange og runde Haug, og i en Udmark endnu længere nord ca. 1/2 km. fra Gaarden sees 3 Langhauger orienterede n.—s. og 1 Rundhaug; den ene af Langhaugerne ligger paa det høieste Punkt i Udmarken. Haugerne s. for Gaarden er udjevnede. Tæt ved Pladsen Moen ligger 2 smaa Rundhauger.

Fosnes (Jøen). Den østligste Del af det Nes, hvorpaa Gaarden ligger, kaldes i daglig Tale „Skrædderneset“. Her ligger der en smuk Samling af Hauger. Ved en liden Vig paa Nesets Nordside sees i Nærheden af Søen 3 store Rundhauger liggende i Rad parallelt med Stranden samt ca. 100 m. n. herfor en lignende. Paa

Toppen af den Fjeldknaus, der ligger straks i sø. for disse Hauger, ligger en udkastet Røs, og paa den anden Side af Knausen sees 4 Rundhauger liggende i en regelmæssig Firkant; af disse er 1 temmelig stor med dyb Veit omkring. Noget s. herfor ligger 1 Langhaug.

Tingstaden. Her har tidligere staaet en med reiste Stene omgiven Kreds. Af Stenene var i 1880 kun 1 tilbage; ved mit Besøg paa Stedet i 1898 var den faldt overende og brukket i 2 Dele. Den er fladagtig og har været ca. 2 m. lang og 1 m. bred. Paa et i sv. for Gaarden liggende Nes „Øra“ ligger 3 smaa Røser i Rad, og paa et lidet Nes ca. 100 m. sø. for Gaarden sees en større udkastet Røs.

Paa vestre Side af Galteneset mellem Gyltefjorden og Varpviken ligger paa en liden Knaus 2 mindre Røser og paa en Knaus længere nord en noget større.

Mo. Ved Moesmoen ligger 11 runde Hauger i 3 Klynger; først har man 5 delvis udjevnede, længere syd 4 ved Foden kringsat med Stene, hvoraf den ene er temmelig udgravet og fremviser et aflangt Hellekammer orienteret n.—s., og endelig endnu lidt sydligere 2 ganske lave.

Namsos Prestegjeld.

Vemundvik Sogn. Guldvikstranden. Paa Toppen af Guldholmen ligger 1 Røs.

Havik. Efter en Tradition skal her engang have staaet en Kirke. Sletten nedenfor den østligste af Gaardene kaldes endnu „Kirkbaksletta“.

Hammerøen. Mellem denne Gaard og Landfaldvik ligger ved Korsveien paa Sydsiden af Broen 2 runde Hauger. Den af Schøning omtalte store Haug, hvori var fundet Kul samt en Hein, kjendes nu ikke. Kraft omtaler i sin topogr.-stat. Beskrivelse over Norge, VI, S. 198, et Sagn, hvorefter der her skal have staaet en Kirke. Stedet kaldes endnu „Kirkneset“.

Egnen om Vetrhusbotn frembyder lidet af antiquarisk Interesse og synes idethele at være sent bebygget. Kraft l. c. anfører dog, at Vetrhusbotn tidligere har været mere beboet, og efter

et Lokalsagn skal Bebyggelsen før den sorte Død have strakt sig opover Dunadalen helt til Høilandet. Paa Dunaneset ved Duna skal der ogsaa have staaet en Kirke.

Grongs Prestegjeld.

Grongs Sogn. Bergsmoen. Noget i v. for Gaarden paa den søndre Side af Veien ligger inde i Skoven en Rundhaug med meget steile Sider.

Høilandets Sogn. Eidsmoen. Langs Ryggen af den lave, skogbevoksede Aasryg, der danner Skillet mellem Grungstadvandet og Eidsvandet, og hvor der efter et Lokalsagn skal have staaet en Kirke, ligger 5 temmelig store Røser. I den ene af disse, der for en Tid siden blev udtaget, fandtes der paa Bunden Rester af ubrændte Ben. Paa den ø. Side af Veien ligger et lidet Stykke oppe i Skogen 9—10 Røser i Rad med et lidet Mellemrum mellem hver og følgende Hovedveiens eller Aasens Retning. I den nordligste af disse blev det eneggede Sverd (T. 1709) fundet.

Eid. Ca. 10 Minuters Gang s. for Eidet ved den ø. Side af Veien ligger en temmelig stor, delvis udgravet Rundhaug.

Flatanger Prestegjeld.

Viks Sogn. Vik. Ved Pladsen Nordstrand har tidligere ligget flere Røser, der nu alle er ryddet. I en af disse er den til Museet indbragte Flintdolk fundet (T. 6077). — Paa Lindset har der været opbevaret et Par Lysestager, som har tilhørt den gamle Kirke paa Halmø. De er solgt til en Privatmand.

Bosvik. Her har man i den senere Tid begyndt at finde tilhuggede Flintstykker og Flintaffald af samme Karakter som de fra Urdan. De er hidtil kun iagttaget ovenfor Gaarden. Sammen med disse er der ogsa fundet et Par Sænkestene med omgaaende Fure, der ikke er bevarede.

Østvik. Nede ved Stranden paa en Mo paa Sydsiden af Bugten ligger en rund Haug, i hvis Midte man har fundet en liden Hellekiste, der dog ikke skal have indeholdt Oldsager.

Urdan. Medens der herfra kun er indkommet Sager af Flint, der alle stammer fra den høie Brekke ovenfor Gaarden, skal der

nede paa Nøstholmen være fundet Skifersager. Meddelelsen herom er dog ikke absolut sikker.

Ørsnev. Til Museet er herfra tidligere indkommet et Par Skifersager samt en Flintklump; paa Gaarden opbevares desuden 2 store Flintklumper med Afspaltningsflader. Paa en liden Høideryg nogle Hundrede m. sv. for Gaarden ligger 4—5 Røser.

Søndre Trondhjems Amt.

Bjørnør Prestegjeld.

Osen Sogn. Paa Drageid kjendes nu ingen Hauger eller Fortidslevninger. Efter et Sagn skal her engang have staaet en Kirke.

Sæter. I en Dalsænkning i Udmarken omtrent midt imellem Sæter og Oksbaasen ligger en Samling af 12—13 større og mindre Røser, baade runde og aflange. Ved 2 af dem har der staaet Bautastene, der nu er faldne omkuld, hvoraf den længste maaler 1,85 m.

Strand. Den Bautasten, som tidligere har staaet ved en af de her værende Røser, er nu flyttet og staar som Grænsemerke ved en af Gaardene.

Moe i Stensdalen. 4 Hauger, der har ligget ved Stuebygningen, er bleven jevnede, uden at noget Fund er gjort.

Sørjær. Her findes endnu 2 Hauger, som nu er næsten udjevnede. I den ene af disse, der havde en indre Kjerne af Sten, fandtes Kul. Ved denne Haug har ogsaa staaet en temmelig stor Bautasten, som nu er ødelagt og bortført.

Roan Sogn. Vikaunet. Ved mit Besøg paa Stedet i 1902 talte jeg her 8 Hauger, hvoraf 2 aflange. I den ene af disse er der til forskjellige Tider gjort Fund fra yngre Jernalder (T. 2357—2369, 2630, 2837, 6799). Haugen er 18 m. lang, 8 m. bred og ca. 1 m. høi og har en indre Kjerne af Sten; forøvrigt bestaar den kun af løs Sand som alle de her værende Hauger. En af de runde Hauger, den vestligste af dem alle, udgroves af mig; den havde et Tvermaal af 11 m. og var 1,20 m. høi. Nederst bestod den af et ca. 3 dm. tykt Lag fed, mørk Jord, medens Resten var Sand. Et tykt og bredt Kullag lidt ovenfor Bunden strakte sig fra

den nordvestlige Kant indover mod Midten; men den frembød forøvrigt intet af arkæologisk Interesse.

Paa Hopstad har der tidligere været flere Hauger, men der er nu kun Rester af 2 igjen.

Strøm. Her sees en delvis udtaget Røs.

Beskeland. Paa en liden Knaus ligger 1 Røs.

Utro. Her findes nu Rester af 2 Hauger.

Roan. Et Par Hundrede m. nv. for Kirken ligger i en Birkelund paa en liden Høide 2 runde Hauger, hvoraf den ene næsten ganske er udtaget, den anden kun delvis. Paa den gamle Kirkegaard ligger der en stor firkantet Ligsten fra 1661, 2,35 × 1,43 m. I Hjørnerne sees de 4 Evangelistmerker, medens Stenens Overflade forøvrigt omtrent ganske er optaget af en nu meget slidt og paa sine Steder ulæselig Inscription. Denne er i sin Tid afkopieret af Pastor J. Chr. Selmer Andersen (1872—1880) paa et løst Blad i Kaldsbogen. Det sees heraf, at Stenen er lagt over Borger og Indvaaner i Trondhjem Elias Christofferson, som døde paa sin Bergensreise i Stoksund 6. August 1660, 49 Aar gammel, og hans Hustru Wibike Ottesdatter Kruse. I Kirken, der er en Stenkirke indviet 1702, efterat den gamle Kirke af Træ var blæst overende i en Storm 7. Febr. 1690, hænger følgende Presteportræter: 1. Ole Torgersen (Prest 1636 eller 37—1679), 2. Christopher Wessel (1718—1754) og 3. E. C. Fleischer, der omkom paa Søen 1885.

Joskjør. Foruden Haugerne paa Neset findes 4—5 Hauger under Fjeldet s. for Gaarden.

Nordskjør. I en nu ganske udjevnet Haug skal for længe siden være gjort Fund af Jernsager.

Stoksund Sogn. Løvvik. Paa Neset v. for Gaarden ligger paa nogle Knauser 3 Røser, hvoraf den ene er temmelig stor. 3 mindre og tildels udtagne sees paa en flad Dalstrækning mellem disse Høider og Gaarden. Paa Pladsen Asviken skal man under Jordarbeide have fundet nogle Flintstykker, der dog ikke er bevarede. I 1903 indkom herfra til Museet en Pilespids af Skifer (T. 7045).

Paa Herfjord skal være fundet et slebet Redskab af rødbrun Skifer, der efter Beskrivelsen maa have været en Kniv eller Spydspids.

Aafjordens Prestegjeld.

Aa Sogn. Paa Fjeldet Viksteinen ovenfor Ratvik, der ved en liden Forsænkning er adskilt fra det i sø. liggende Vattenfjeld og i nø. ved en dyb og trang Dal fra Solfjeldet, findes Levninger af en forhistorisk Befæstning eller Bygdeborg. Viksteinen, hvis Navn ikke findes paa Rektangelkartet, men sees paa dette i v. for Solfjeldet, er en aflang, temmelig skarp Fjeldryg, ganske ubestigelig fra alle Kanter undtagen fra sydøst, hvor Adkomsten dog er meget besværlig. Her er imidlertid det øvre Plateau befæstet ved en paa flere Steder vel bevaret Mur af store Løftestene, gjennemgaaende fladagtige Brudstene. Muren, der har været ca. 2,5 m. bred og endnu paa sine Steder er 1,5 m. høi, gaar først ca. 60 Skridt i sydøstlig Retning, bøier dernæst af mod syd, hvor den kan forfølges ca. 275 Skridt. I det Hjørne, som herved dannes, er den udvidet saaledes, at der fremkommer et firkantet kvadratisk Rum, aabenbart et Slags Kastel, hvorfra man kunde beherske Opstigningen fra 2 Sider.

Dolmsetviken. Her opbevares nogle jordfundne Fragmenter af Kleberstensgryder[1]) samt et Vævlod af samme Stenart.

Paa det Nes, der stikker ud ved Pladsen Metvik, ligger nogle Røser.

Ved Elvens Udløb af Stordalsvandet ligger der endnu en større Samling af runde og aflange Hauger, samtlige dog noget udgravede. Af de 2 Bautastene, der omtales af Klüwer, staar den ene lige nede ved Vandet, den anden skal være den samme, der nu staar i Haven ved Aarnes.

Paa Haastad og By kjendes nu ingen Hauger.

Ørlandets Prestegjeld.

Agdenes Sogn. Fremstad. Ned ved Lille-Vand, et Par

[1]) At Gryder af Klebersten brugtes endnu ind i det 19. Aarhundrede, sees blandt andet af N. H. S. Blochs Reiseiagttagelser S. 67.

Hundrede m. nø. for Skolehuset og Veien til Selven, ligger 2 runde, delvis udgravede Hauger.

Eidem. Noget i v. for Gaarden ved Eidemtjønna ligger 4 Hauger, først 3 lave runde i Rad i ø.—v. Retning, dernæst lige ved Vandet 1 Langhaug orienteret n.—s.

Værnes Ved Gravning i en af Haugerne nede ved Stranden skal være fundet Baadsøm samt et udskaaret Benstykke. I en af Røserne har man fundet Aske og brændte Ben.

Stensdal. De Hauger, der skal findes her, er meget tvilsomme. I en Birkelund sees en langagtig Forhøining, der maaske kan være en Gravhaug.

Baret. En af de i nø. for Gaarden liggende Røser er bleven undersøgt af mig. I Midten saaes nogle Stene stillede i en Kreds, indenfor hvilken var noget Kul, men ingen Oldsager.

Imsteren. For længere Tid tilbage skal her være fundet Resterne af et Sverd.

Paa en Plads under Struben, inderst i Imsterfjorden, skal der være fundet en Spydspids af Flint.

Kongsvold. Oppe i Marken ovenfor Gaarden ligger nogle Røser. Lidt ovenfor Stranden et Stykke nv. for Gaarden sees en lav Haug.

Sivertsvik. Ved Jordarbeide skal man have fundet en Spydspids af Flint ca. $^1/_2$ m. nede i Jorden.

Vingen. Nede ved en Vig af Valslagvaagen ligger 5 runde Hauger.

Hevne Prestegjeld.

Hevne Sogn. Aunet. 2—3 Røser i Udmarken.

Rottem. Tidligere har her været en Haug, der nu er udpløiet.

Tynsø. Her har været nogle Røser, der er borttagne ved Brydning af Nyland. I flere af dem fandtes Kul, men ingen Oldsager.

Stolpenes. Ude paa Neset ligger nu 5 Røser; der har oprindelig været mange flere, men de er i Tidens Løb bleven fjernede ved Brydning af Nyland, uden at man dog har fundet noget i dem.

Lian ved Bustlisundet. Som meddelt i Oldsagsamlingens Tilvækstfortegnelser 1903 og 1904 er der i de 2 sidste Aar indkommet til Museet herfra 1 Spydspids af Skifer og Brudstykke af en do. af Flint, 1 Stykke Flint med Afspaltningsflader og en Sænkesten med omgaaende Fure. Ved Foden af den Bakkeskraaning, hvor disse Sager er fundne, sees et Par af de ofte omtalte aflange firkantede Forhøininger. En af mig foretagen Undersøgelse af den ene af disse gav lige lidet Resultat som alle tidligere Undersøgelser af lignende Forhøininger. Den var 2,9 m. lang, 1 m. bred og høinede sig 0,3 m. over den omgivende Jordflade. Ca. 0,35 m. under denne paatraffes fast Lergrund; umiddelbart herover var Jorden temmelig mørk og opblandet med smaa Kulbiter, der ogsaa paatraffes hist og her i den øvrige Jord tilligemed et lidet Stykke violetagtig Skifer, der dog ikke viser Spor af Bearbeidelse.

Mjønes. Ude paa Mjønestangen har ligget flere Røser, der er bleven fjernede, uden at noget Fund er gjort.

Mjønesaunet. Her har ligget 1 Haug, der nu er ganske udpløiet. Ved en Plads sees nogle Røser.

Aa. Ga. 300 m. s. for Gaarden 1 rund Haug. I Nærheden af denne er ved Bortrydning af en Røs fundet et Spydblad og et Økseblad af Jern, der ikke er bevarede.

Vennaaaunet (i daglig Tale „Einan“), tidligere Plads under Foren. T. 4393, der er opført under Foren, er fundet i Udkanten af en stor Røs, der ligger ca. 100 m. nø. for Gaarden. I Røsens nu udkastede Midte sees Rester af et stort aflangt Kammer.

Mo. Nede ved Søen ligger nu 2 smaa Røser, men her har tidligere været flere. I en af disse sidste er gjort et Gravfund bestaaende af et Økseblad, et sammenbøiet Sverd og en Spydspids med indtrykte elliptiske Figurer paa Falen. Ingen af disse Sager er bevarede.

Heim. I Heimstrøen s. for Gaarden paa Indmarken 1 rund Haug ved Foden kringsat med Stene.

Skogøen paa Hevnskjel. For et Par Aar siden fandtes her ca. 1 m. nede i en Myr en stor Spydspids af Flint, spids i begge Ender. Den blev solgt af Finderen, men er saavidt vides ikke indbragt til noget Museum her i Landet.

Hitterens Prestegjeld.

Kvenvær Sogn. Hærnes. Et Kvarters Gang v. for den nordre Gaard ligger 1 Røs.

Stene. Noget s. for Gaarden 1 Røs.

Vikan. Paa en Knaus n. for Gaarden 1 Røs. Et Stykke længere n. 1 lignende.

Dolm Sogn. Faksvaag. Oppe i Lien ø. for Gaarden skal der for længere Tid siden være fundet en stor Spydspids af Skifer.

Helgebostad. 1899 indkom der herfra til Museet en liden baadformet Økse af Lerskifer (T. 5948), der var fundet i en Myr et Kvarters Gang sø. for Gaarden. Ikke længe efter blev en lignende Økse fundet ganske i Nærheden. Denne opbevaredes paa Gaarden, men ved mit Besøg paa Stedet kunde den dog ikke findes. Den Røs, der er omtalt liggende paa Kjæmpevarden, er tydeligvis ikke nogen Gravrøs, men Levninger af en gammel Varde. Paa Aunaasen er der adskillige Røser; i enkelte skal der være fundet Hellekister og Benrester. Paa en Knaus ved Barnsteinviken paa Sydsiden af Øen ligger 1 Røs.

Hestnes. En Fjerdingvei v. for Gaarden i Udmarken 2 store Røser.

Frøiens Prestegjeld.

Skjønhals. Her har tidligere været en Haug, der er bleven helt udtaget, uden at noget Fund er gjort.

Froøerne. Denne Øgruppe er, saavidt vides, ikke tidligere bleven besøgt i antiquarisk Øiemed. Jeg opholdt mig her et Par Dage Sommeren 1903, men med ringe Udbytte, idet disse langt ude i Havet liggende golde og øde Øer kun besidder faa Levninger fra ældre Tid. Paa store Bogøen sees nogle smaa firkantede Hus- og Nøsttomter, der vistnok er temmelig gamle. I en af dem er fundet et Fragment af et Redskab (Sænkesten?) af Talgsten gjennemboret med 2 ca. 1 cm. brede Huller. Paa Dagskjærmen har man ved Torvstikning ca. 2 Alen dybt paa Bunden af en Myr stødt paa et gammelt Ildsted, hvorpaa der endnu laa Kulbiter. I en liden Fjeldkløft paa Kunna ligger en langagtig Røs, der sees at have været omgivet af en enkelt Rad større Stene og synes at være en Gravrøs. Det blev mig fortalt, at der paa denne Ø og-

saa skulde være Helleristninger, men jeg kunde imidlertid ikke opdage nogen. Veiret var forøvrigt meget ugunstigt og egnede sig ikke for denslags Undersøgelser. Paa Vestsiden af Sauø er der en liden Dalsænkning „Sauøkistmyren“, hvis Bund skraaner jevnt ned mod Søen. Et Par Hundrede m. ovenfor denne sees en lidt aflang, 4,5 m. lang og 2,2 m. bred Kreds af Kuppelstene. Kredsen er dog ikke sluttet, men løber mod ø. ud i to ca. 3,5 m. lange Arme, hvorved der ligesom er dannet en ydre Gang, der fører ind til det indre Rum; i dettes Midte laa 7 Kuppelstene dannende én mindre Kreds med ca. 1 m.s Tvermaal. Bunden var belagt med haandstore Stene, hvoraf flere ildskjørnede, og under disse laa et tæt Lag af Pimpsten („Sjøkul“). Da saadanne kun fandtes enkeltvis udenfor Stenkredsen, maa de aabenbart være lagt der med Hensigt, antagelig for at aflede Fugtigheden. Det hele er høist sandsynlig Rester af en menneskelig Bolig, og den lille indre Stenkreds maa opfattes som et Ildsted. Det lykkedes mig ikke at finde noget Redskab, der kunde lede til nogen nærmere Tidsbestemmelse, men den interessante Indgangsform peger mod høi Ælde.[1])

Romsdals Amt.

Edø Prestegjeld.

Til de af Bendixen i Aarsb. 1878, S. 118—121 opregnede Fortidslevninger og Oldsagfund kan suppleres følgende:

Rostvold. Foruden de 3 i Djupdalen omtalte Røser ligger der paa et Sted i Udmarken n. for Gaarden kaldet „Skogsletta“ nogle Røser, hvoraf et Par lange. Paa Høiden v. for Gaarden 1 Røs. I Djupdalen skal man paa Bunden af en Myr have stødt paa endel Pæle, der var stillet i en Kreds med ca. 3 m.s Tvermaal. Efter Beskrivelsen maa disse Pæle være af samme Art som de, der oftere omtales i vor arkæologiske Literatur, men som endnu ikke har faaet nogen tilfredsstillende Forklaring. Det maa dog ansees sikkert, at de intet har med Pælebygninger at gjøre.[2]) Paa Kalvholmen ligger 1 Røs.

[1]) Jeg havde ønsket at ledsage Beskrivelsen med en Afbildning, men de fotografiske Plader, jeg tog, viste sig desværre at være mindre vellykkede.

[2]) Fra Bustad i Rissen medbragte jeg i Sommer et Par Prøver, der vil findes beskrevne under Oldsagsamlingens Tilvækstfortegnelse.

Lervik. Paa en Knaus straks i nø. for Broen over Lervikvaagen ligger 2 Røser.

Nelvik. Ved Brydning af Nyland er her fundet temmelig dybt nede i Jorden en duppeformet, gjennemboret Sænkesten, der erhvervedes for Museet (T. 6536). Sænkestene af denne Form er flere Gange fundne ved Grundgravninger i Trondhjems By i Jordlag fra Middelalderen, men de forekommer utvilsomt ogsaa langt ned i nyere Tid. Erindringen om disse Redskaber er saaledes levende paa Hitteren, hvor det blev mig berettet, at saadanne Sænkestene tilligemed Angler af Ener endnu var i Brug i Slutningen af 18de Aarhundrede.

Hellesvik. Paa en Rab ca. $^1/_2$ Times Gang nv. for Gaarden ligger en Samling runde og lange Hauger. Paa Knauser s. for Gaarden skal være nogle Røser.

Aure Prestegjeld.

Laurviken. En her funden Slibesten fra Stenalderen opbevares i Kristianssunds Museum.

Berg. Ca. 10 Minuters Gang s. for Gaarden ligger paa en Høide i Udmarken 1 Røs.

Eide. Paa Indjorden ca. 200 m. sø. for Gaarden skal man for længe siden have stødt paa Resterne af en Hellekiste, hvori blandt andet fandtes et Par skaalformede Spænder. Paa Gaarden har ogsaa været opbevaret en der funden Spydspids af Skifer. Alle disse Sager er forkomne. Paa Neset nv. for Gaarden har ligget flere Røser, der nu er udtagne.

Mæle. Ved Brydning af Nyland ovenfor Gaarden har man fundet et Brudstykke af et slebet Skiferredskab, der dog ikke er bevaret.

Fevelen. En rund Haug, der har ligget i Nærheden af Gaarden, er nu udjevnet.

Kvernes Prestegjeld.

Silset. Paa Bunden af en Myr noget ovenfor Veien har man fundet en sterkt krummet Skiferkniv, der desværre ikke er bevaret.

Silnes. Nede ved Søen har ligget nogle Hauger, der er udtaget, uden at noget Fund er gjort.

SEKS ALTARSKABE

I

VIDENSKABSSELSKABETS OLDSAGSAMLING

AF

FREDRIK B. WALLEM

DET KGL. NORSKE VIDENSKABERS SELSKABS SKRIFTER. 1904. NO 5.

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1905

Videnskabsselskabets Oldsagsamling omfatter som bekjendt foruden den forhistoriske tid ogsaa middelalderen og delvis den nyere tid. Men medens meget af det forhistoriske materiale er bleven saa fortjenstfuldt publiceret af samlingens bestyrer, hr. overlærer K. Rygh, har de middelalderske gjenstande hidtil ikke været videnskabelig behandlede, hverken i selskabets skrifter eller andetsteds. Desværre findes et ganske tilsvarende forhold ved Universitetets Oldsamling, hvis rige middelalderske afdeling henligger omtrent ubearbeidet af arkæologien, og ogsaa ved vore andre museer er forholdet det samme, naar undtages, at hr. B. E. Bendixen har publiceret endel af Bergens Museums værdifulde middelalderske kirkeinventar.

For den middelalderske arkæologi i vort land er det derfor en nærliggende opgave at beskrive og afbilde vore museers indhold, monumenterne gruppevis eller enkeltvis. Og som en liden begyndelse hertil for Videnskabsselskabets vedkommende tør følgende beskrivelse af Oldsagsamlingens seks førreformatoriske altarskabe betragtes. Den er bleven fyldigt illustreret, da norske altarskabe ikke tidligere har været publiceret.

Altarets udsmykning i den kristne kirke har i høi grad været under forvandlingens og udviklingens lov. Men kun ufuldstændig kjender vi alle de forskjellige faser i den lange udviklingsgang fra oldkirkens enkle, usmykkede altar til renaissancetidens pragtfulde altaropbygninger. Og man har slet ikke fuld klarhed over, hvordan altarskabet (d. v. s. altertavle af form som et skab med fløidøre) egentlig fra først af fremstod. Men udviklingen antages i almindelighed at være foregaaet saaledes:

I det 9. aarhundrede begyndte man at opstille relikvier i relikviarier ovenpaa altaret, medens man tidligere havde anbragt dem under eller i selve altaret. Relikviarierne blev gjerne anbragt ikke umiddelbart paa altarbordet, men paa en liden bagvæg — *retabulum* eller *superfrontale* — som blev smykket paa samme vis som altarforsiden. Det gik dog efterhaanden atter af brug at opstille relikvierne paa denne maade, men bagvæggen og dens udsmykning bibeholdt man, og dens videre udvikling førte til dannelsen af altartavler og altarskabe. Almindeligst blev de saakaldte

fløialtarer, som bestod af *predella,* det understel, hvori relikvierne tidligere blev sat, men som senere bare udstyredes med snitværk eller maleri, og paa dette understel et skab af kvadratisk eller rektangulær form. I skabet, hvis bund gjerne var gylden, blev forskjellige helgener — oftest altarets patron eller kirkens skytshelgen — fremstillet i fri skulptur eller høit relief. Fløidørene havde paa den indre side fladere relieffremstillinger eller ogsaa malede scener af helgener, helgenlegender eller den bibelske historie, paa den ydre side altid malerier. Dobbelte fløidøre fandtes paa endel større altarskabe, og ved at aabne og lukke dørene, kunne altarskabet fremvise forskjellige rækker af billeder. Efter fløidørenes antal har man i nyere tid benævnt skabene diptycha, triptycha, tetraptycha og pentaptycha.

Det synes som om de første altarskabe fremstod ved begyndelsen af det 14. aarhundrede i Nordtyskland. I det følgende aarhundrede blev de mere og mere udbredte, og deres blomstringstid falder i slutningen af det 15. og begyndelsen af det 16. aarhundrede. Nordens livlige forbindelse med Nordtyskland banede vistnok tidlig veien for altarskabenes indførelse hos os; de ældste i Norden kjendte altartavler og altarskabe synes at være de gotlandske fra midten og slutningen af det 14. aarhundrede.*) Gotland stod jo i ganske særlig intim forbindelse med Tyskland. I Danmark har man vistnok ikke bevaret noget altarskab fra saa tidlig tid; det ældste kjendte skab er fra Boeslunde kirke ved Skelskør **) — en pentaptych fra første fjerdedel af det 15. aarhundrede.

Hvad altarskabe i Norge angaar, tilhører den store masse slutningen af det 15. og kanske begyndelsen af det 16. aarhundrede; muligens kan enkelte være noget ældre. Det er endnu ikke undersøgt. Om de er lavet her i landet eller er indførte, er ogsaa et spørgsmaal, som endnu henstaar ubesvaret. Hr. B. E. Bendixen er af den mening, at størstedelen er udgaaede fra nordtyske og da nærmest lübeckske værksteder.***)

---

*) H. Hildebrand: Sveriges Medeltid 3 Del p. 268 f.

**) Fr. Beckett: Altertavler i Danmark fra den senere Middelalder. Kb.havn 1895.

***) B. E. Bendixen: Kirkerne i Søndre Bergenhus Amt. Bygninger og Inventarium. Bergen 1904 (under udgivelse) pag. 46.

Der er i Videnskabsselskabets Oldsagsamling seks altarskabe, hvoraf bare det ene stammer fra en kirke udenfor Trøndelagen (Vardø k.). Disse skabe er samtlige af eketræ og har to fløidøre (triptycha), med skulptur i selve skabet og malerier paa dørenes ydre og indre flader. Tekniken er for samtlige den sedvanlige: Træet er grundet med kridt, og enkelte ujevne steder paaklæbet lærredsstrimler, hvorpaa forgylding og farve er anbragt.

Altarskab fra Vardø Kirke.

Skabet er 1.28 m. høit og 1.15 m. bredt. Det er delt i tre ligestore blindinger ved lodrette skillevægge, som øverst er forbundet ved sengothisk udskaaret træværk, der danner kjølbuer. Nederst i skabet er der gjennembrudt masværk, der synes ogsaa at have været en frise paa toppen af skabet, saaledes som hyppigt var tilfælde med disse altarskabe.

I de tre blindinger staar endnu de udskaarne figurer i behold, noget medtaget af tidens tand, med noksaa smaa rester af farver og forgylding. De er rutinemæssigt udførte, men arbeidet er særdeles godt. Figurerne er ca. 80 cm. høie. Skabets bund er gylden.

I midterste blinding: Maria med barnet. Barnet sidder paa moderens høire arm og støttes af hendes venstre haand; det holder en drueklase mellem hænderne. Maria har gyldent haar, hovedlin og krone, kappen er ogsaa gylden med blaat for. I blindingen til venstre*) er fremstillet St. Katharina med sværd i venstre haand og i høire det afbrukne hjul — hendes vanlige attributer. Ligesom Maria har hun gyldent haar og krone, gylden kappe, forsølvet sværdblad. I blindingen til høire en helgenfigur. Da der paa en af dørenes ydre side er fremstillet St. Andreas, (og som pendant paa den anden dør St. Katharina) er der grund til at tro, at helgenen er denne apostel. Han bærer i venstre haand en rød bog; den høire haand er borte; skjæg og haar graat, kappen gylden med blaat for over en sølvern kjortel.

Fløidørenes malerier er paa den indre side meget vel bevarede, og gjengiver fire scener af Jomfru Marias liv, to scener

*) Her og overalt ellers: venstre og høire for beskueren.

paa hver dør, idet fyldingen er ved en bred midtstreg delt i et øvre og et nedre felt. Paa venstre dørs øvre felt er fremstillet Mariæ bebudelse, paa det nedre felt Jesu fødsel og englenes tilbedelse. Paa høire dør øverst Marias og Elisabeths møde, nederst Kongernes tilbedelse. Rammen om dørfyldingerne er rød med et fortløbende, forgyldt rankeornament.

Mariæ bebudelse foregaar i et rum, som kulissemæssig fremstilles ved en baldakinagtig overbygget bænk i baggrunden og et perspektivisk tegnet schakmønstret gulv i rødt og hvidt. Scenen er som de tre andre malet paa guldbund, og Maria bærer paa alle felter samme dragt: en rød kjortel med guldbrokade, derover en stor, folderig blaa kappe, og har overalt stor rund glorie og gult, bølgende, udslaaet haar og sort pandebaand. Hun knæler her foran en bedepult, hvor en bog ligger opslaaet, og vender med høire haand et af dens blade, medens hun dreier hovedet om mod den fra høire kommende engel. Engelen er iført hvid kjortel, derover en grøn kappe, med guldbrokade og rødt for; over brystet holdes kappen sammen af et stort ovalt spænde. Haaret er gult og krøllet, sort pandebaand. De store vinger er blaa paa ydresiden, den indre side rød og hvid med blaa flækker. Engelen strækker sin høire arm ud mod Maria og hilser hende med de ord, som i minuskler er gjengivet paa en skriftrulle foran ham: *Ave gratia plena dũs tecũ.*

Jesu fødsel og englenes tilbedelse. Baggrunden dannes her af et fantasilandskab, med borgkronet klippe steilt mod himmelen. Den straatække, aabne stald er anbragt til venstre; okse og asen sees bag krybben. Udenfor knæler Maria og Josef, som er iført en graa dragt med rød kappe, blaa hætte, og bælte med en kniv i slire, en hentydning til hans tømmermandsgjerning. Foran disse ligger det nøgne Jesusbarn paa marken med fingeren stukket i munden — en i kunsten meget gammel maade at betegne et nyfødt barn paa. Ud fra barnets legeme gaar der smaa gloriestraaler, og indenfor ringglorien om dets hoved danner tre liljeornamenter de tre arme af et kors. Bag Josef og Maria sees to hvidklædte engle; den forreste engel har to store blaa vinger i opreist, hvilende stilling.

1. Altarskab fra Vardø kirke.

2. Altarskab fra Vardø kirke. Fløidørenes ydresider.

Marias og Elisabeths møde foregaar i et kammer, som er aabent, kulisseagtigt tegnet og udstyret med en taburet med kande og fad paa venstre side, et skab med tinkrus paa høire side, og gulvet schakmønstret i grønt og hvidt. Maria staar til venstre, Elisabeth til høire; de haandtages. Elisabeth er iført en rød brokadeklædning med mosgrøn kappe, og hvidt hovedklæde, som dækker hoved og hals og kun lader det noget sorgfulde, men ganske vakre ansigt komme tilsyne. Hun støtter sig med venstre haand paa en stok. Hun har ligesom Maria rund skiveglorie.

Kongernes tilbedelse. Den aabne, straatækte stald med okse og asen er her anbragt paa høire side, tydeligvis som pendant til fremstillingen af Jesu fødsel og englenes tilbedelse. Maria sidder med Jesusbarnet paa sit fang; barnet har rund skiveglorie og strækker sine hænder ud mod den gave, som bringes ham af en knælende konge. Denne konge er fremstillet som en olding med graat haar og skjæg; han er barhovedet og rækker frem en pokal med guldstykker og løfter laaget af den. Hans kjortel er rød med sølvbrokade, derover er en rød hermelinforet kappe. Bag ham staar de to andre konger, den ene endnu en yngling, den anden en middelalderlig mand, begge med krone paa hovedet. Den unge staar til venstre, iført en kort rød trøie med sølvbrokade, et lavtsiddende, svært bælte og lange udtungede ærmer. Hoserne er grønne. Under høire arm bærer han et skrin. Den ældre konge har brunsort haar og skjæg og er saa mørkladen, at hensigten nok har været at fremstille ham som mohr. Hans kjortel er grøn med guldbrokade, og han bærer i haanden en kalk. Efter den almindelige tradition i middelalderen hed jo de tre konger Kaspar, Balthasar og Melchior, og Kaspar fremstilles som en 60aarig olding, Balthasar som 40aarig mand og Melchior som 20aarig yngling. De gaver, de bragte, var ifølge en meget udbredt verslinje følgende: Jasper [= Kaspar] fert mirham, thus Melchior, Balthazar aurum. Oftest fremstilledes den yngste konge, Melchior, som mohr, men undertiden er det Balthasar, som er mohren — og dette er just tilfældet ved den fremstilling, vi her beskjæftiger os med. Den knælende konge er Kaspar.

Fløidørenes ydreside har været mere udsatte for beskadigelse

end indresiden, og særlig har store flader skallet af paa venstre fløidør. Men der er ingen vanskelighed ved at skjelne fremstillingerne. Rammen er rød med oprindelig gyldne, men nu næsten sort anløbne ornamenter, bestaaende af fire kløverbladlignende smaafigurer stillet omkring en rund prik ·•·. Fyldingerne har paa begge døre rød baggrund med regelmæssige rækker af seksstraalede stjerner. Paa venstre dør er paa denne baggrund fremstillet St. Andreas, vendt noget mod høire. Han er en barhovedet, graahaaret mand med rigt graat skjæg og et markeret, alvorligt fysiognomi; i venstre haand holder han sit attribut det skraatliggende Andreaskors. Glorien bag hans hoved er helt afskallet. Han er iført en folderig, lillafarvet kjortel med en mosgrøn kappe over, og med den høire haand holder han en af kappefligerne. Ved hans fod sees en i langt mindre maalestok udført mandsfigur — som sikkerlig skal være et portræt af altarets stifter eller altarskabets giver. Det er en geistlig, kronraget mand, i hvid ordensdragt med en kort lillafarvet graaværkskappe over skuldrene; fra kappens nedre rand hænger halerne ned som store kvaster. Fra hænderne gaar op over en skriftrulle med minuskel indskrift: *Memẽto mei dũ stete'is in conspectu dei.* (Forkortningerne opløst: memento, dum, steteris).

Den høire fløidør har paa en lignende baggrund en fremstilling af St. Katharina, vendt noget mod venstre. Hun har gult haar, gylden rund glorie med sorte konturlinjer, og er iført blaa kjortel med lilla kappe, hvis for er grønt; om livet et brunt bælte, og kjortelens halsaabning vidt udskaaret. I høire haand fatter hun parerstangen paa et sværd, hvis spids er støttet mod jorden; sværdbladet er sølv, fæstet sort med gylden knap og gylden parerstang. Et brudstykke af hjulet holder hun med sin venstre haand. — Den helgeninde, som saaledes er fremstillet paa fløidøren i maleri og i skabet staar udskaaret, er en i Norden meget æret helgeninde, og en af de 14 nødhjælpere. Hendes vanlige attributer er sværd og splintret hjul, idet legenden beretter, at da hun skulde martres, slog lynet ned og splintrede hjulet. Hun var skolernes og filosofiens beskytterinde, og anraabtes gjerne af søfolk i storm.

Malerierne paa dette altarskab er dygtigt haandværksarbeide; nogen personlig kunst kommer ikke frem i disse dygtigt tegnede og ganske naturtro scener. Maria er fremstillet som den blide, yndefulde jomfru, der slaar øinene halvt undseelig ned. Ansigtet er noksaa vakkert; med den hvælvede pande, de svagt buede øienbryn, den lange, lige næse, den rolige mund og den lille, fremstaaende hage er dette ansigt noksaa typisk for fremstillingen af kvindelig skjønhed i den nordtyske kunst i det 15de aarhundredes slutning. Typen, som nok oprindelig stammer fra Kölnerskolen, er dog mere udpræget i de helgenindefigurer, som findes fremstillet paa et andet altarskab, der nedenfor skal beskrives, nemlig skabet fra Rissen kirke. — I Mariæ bebudelse er engelen særdeles heldig udført; det aabne, freidige blik giver ansigtet et vakkert udtryk, men hagepartiet er lidt klodset tegnet. De smaa engle, som forekommer ved fremstillingen af Jesu fødsel, er det ikke lykkedes at gjengive med tilnærmelsesvis saa meget held. Josef er ganske karakteristisk malet. Hans mørkere hudfarve, og store næse giver ham et noksaa kraftigt fysiognomi, lidt graa i skjægget og skallet er han, med bare en liden tjafs haar i panden og korte krøller i nakken. Elisabeth er fremstillet som en noget sørgmodig ældre kvinde, med vakre træk. De tre konger er ikke særlig heldige, bedst den knælende Kaspar; de har, som forresten ogsaa de andre personer, noksaa store næser, og daarlig tegnede hænder.

De store figurer paa dørfløienes ydre sider er begge tegnede og udført med sikker haand. Apostelen Andreas hoved er prægtigt, og har tydeligvis været malet efter et særdeles godt forbillede. Der er en apostolisk overlegen værdighed over dette oldingeansigt, som giver hele figuren en vis majestæt. Det staar langt over det temmelig kjedelige ansigt, som bæres af St. Katharina. Hvad fremstillingen af „stifteren“ ved apostelens fødder angaar, er der megen sandsynlighed for, at der er tilsigtet at give et portræt; ansigtet er slet ikke saa konventionelt, men deraf tør jo ikke med sikkerhed sluttes, at kunstneren virkelig giver et portræt. Saavidt vides, har man ingen oplysning om Vardø kirke, hvoraf man kan slutte sig til, hvem denne geistlige person skal være.

Altarskab fra Fosnæs kirke.

Skabet er 99 cm. høit og 94 cm. bredt. Skabet selv og særlig de udskaarne figurer er desværre bleven overmalt med udsøgt stygge, skidne farver — graagult, brungult og skiddenblaat. Dørfløiernes malerier har desværre ogsaa været udsat for restaurering, men har ikke lidt fuldt saa meget, idet det tydeligvis har været vedkommende maler om at gjøre at følge den oprindelige tegning omhyggelig, naar han opfriskede farverne.

Skabets bund har oprindelig været gylden med punkterede glorier indslaaet — nu dækkes alt af hvid oljefarve. I skabet staar tre ca. 70 cm. høie figurer under tre kjølbuer af udskaaret og gjennembrudt træværk. Den midterste figur er en helgen, hvis attributer desværre er forsvundne; det kan sees, at han har holdt noget i hver haand. Han er fremstillet som en ældre, skjægget mand, iført en kittel, knappet over brystet og holdt sammen om livet ved et belte, samt derover en kappe, hvis oprindelige forgyldning kan skimtes under den gule overmaling. Det synes at være en apostel, og sandsynligvis er det St. Andreas, som forekommer i to malede scener paa en af skabets fløidøre.

Til venstre for ham en matrone med hovedlin, sikkerlig St. Anna med Maria paa armen, men af Maria er nu bare den nederste halvdel af kroppen bevaret. Maria har været fremstillet i meget liden størrelse, og har vistnok baaret Jesusbarnet paa sine arme igjen. Thi paa det æble, som Anna holder i sin høire haand, sees en liden barnehaand, som neppe har været Marias men derimod Jesus'. — Paa høire side af St. Andreas staar en helgeninde, som løfter sin kappe i tunge folder med sin høire, uforholdsmæssig store haand og i venstre haand bærer en taarnlignende salvekrukke som attribut. Det er vistnok St. Maria Magdalena.

Af disse udskaarne figurer er St. Andreas og St. Anna de bedst udførte, bedre proportionerede end den tredje, St. Maria Magdalena, og særlig er Annas hoved og hele holdning ganske vellykket. Alle tre figurer er noksaa undersætsige. Arbeidet er fladt og kjedeligt, hvilket ikke afdæmpes ved den stygge overmaling.

3. Altarskab fra Fosnæs kirke.

Fløidørenes malerier er langt mere interessante end skabets udskaarne figurer. Rammerne er paa dørenes indre sider overmalet hvide med en guldlist, paa de ydre sider sorte med sølvlist. Fyldingerne har paa den indvendige side to ligestore felter med malerier paa guldgrund. Den venstre dørs indre sides øvre felt har en fremstilling af en helgens martyrium. Scenen foregaar ved en mur, som støder op til en stor hvælvet port længst mod venstre; over muren skimtes lidt af et landskab. Foran porten sees en hest — kun bagkroppen, som er slemt fortegnet eller rettere rent vanskabt, kommer indenfor fremstillingens ramme — den slæber en helgen efter sig ved et taug, der er bundet om helgenens ben. En ung mand, iført rød hue, mørkegrøn trøie, gule ærmer og hoser, pisker paa hesten. Helgenen bærer en fodsid rød kjortel; han er barhovedet med fyldigt, brunt haar og skjæg, og gylden skiveformet glorie. Hans hænder er sammenbundne foran. Hans liggende stilling er noksaa mærkelig: det er nemlig bare den nedre del af benene, som berører marken, resten af legemet løfter sig opad, saa hovedet er i halv mandshøide over jorden. Bag helgenen staar to mænd, en ældre og en yngre, i samtale. Den ældre, som tydeligvis ogsaa er den fornemste, har et utiltalende fysiognomi, et langagtigt ansigt med sort haar og skjæg, og bærer paa hovedet en slags turban af gult og sort klæde. Han er iført en ærmeløs kjortel af et gult, sortmønstret stof, som maleren ogsaa anvender paa to af de andre billedfelter paa dette altarskab; om. livet et smalt rødt belte; ærmerne er røde. Denne rigt klædte person staar i livlig samtale — illustreret ved karakteristiske haandbevægelser — med en yngre, skjægløs mand, som bærer en mørkegrøn dragt, grøn og rød hovedbedækning, samt har lyst, krøllet haar. — Det nedre felt paa samme side af venstre fløidør har en fremstilling, som vistnok refererer sig til samme helgen, som i feltet ovenfor; hans udseende er ganske ens, hvilket nok kan skyldes restaureringen, og scenen foregaar foran en lignende mur, som den i det øvre felt fremstillede. Helgenen bærer over sin røde kjortel en sort kappe, og strækker venstre arm ret ud mod en knælende kvinde, idet han synes at lære eller formane hende. Hun bærer en rig klædning af det fra det

øvre felt kjendte sortmønstrede gule stof, ærmerne er store, gule, og en sort kappe er gledet ned paa jorden. Hun har foldet hænderne foran sig. Bag hende sees to unge kvinder med lyst haar, barhovedet, og mørkegrønne dragter. Guldgrunden, d. v. s. den gyldne himmelbaggrund, er her overmalet med lyseblaat.

Det i øvre felt fremstillede martyrium antager jeg skal være St. Hippolyts død, og rimeligvis er det nedre felts fremstilling en scene af Hippolytuslegenden.

St. Hippolytus var en kirkelærer i det 3. aarhundrede, en fremragende mand i den romerske menighed og en frugtbar forfatter, hvis hovedværker er optegnede paa en i 1551 i Rom funden statue, der blev reist ham kort efter hans død. Om hans liv ved man meget lidet, han var maaske modbiskop i Rom mod Kallistus, og blev forvist. Men den kristne romerske digter Prudentius, fra slutningen af det 4. aarhundrede, omtaler ham som martyr og skildrer hans dødsmaade saaledes som den er bleven bevaret i tradition og legende, nemlig at han i Portus ved Rom blev slæbt tildøde af heste. Prudentius omtaler ligeledes, at en malet fremstilling af St. Hippolyts død fandtes i det underjordiske kapel, hvor hans ben blev opbevaret. Men dødsmaaden var ikke blandt de af romerne anvendte dødsstraffe, og det synes derfor rimeligt, at beretningen om, at helgenen blev slæbt tildøde, er et overført træk fra den hellenske heros Hippolytos historie.

Denne Hippolytos var en søn af Theseus og amazonen Antiope. Da faderen senere ægtede Faidra, sendte han sin søn til Troyen, hvor Faidra fik se ham, da han var bleven voksen, og fattede en lidenskabelig kjærlighed til ham. Da han ikke besvarede denne, anklagede Faidra ham hos Theseus for at have villet forføre hende, og Theseus beder Poseidon om hjælp til at hævne sig. Poseidon sender et søuhyre mod stranden, hvor Hippolytos kjører, og hestene blir sky, springer ud, og slæber ham tildøde.

Legenderne skildrer imidlertid ikke altid St. Hippolytus som den geistlige mand, han var. I det lübeckske passionale af 1507 for eksempel, omtales han som en romersk ridder — hvad jo muligens kan skyldes paavirkning fra det græske heltesagn. Legenden beretter, at St. Hippolytus blev martret paa befaling af keiser

Decius, og af Valerianus ført udenfor Tiburtinaporten og der slæbt ihjæl af vilde heste.

Fremstillingen af St. Hippolyts død paa vort altarskabs fløidør antyder ved den hvælvede port tilvenstre paa billedet stedet, hvor scenen foregaar. De to samtalende mænd paa billedets midte maa opfattes som keiser Decius og Valerianus; den ældre og mest pragtfuldt klædte af de to skal da selvfølgelig forestille keiseren. Den anden scene, paa det nedre felt, kan jeg ikke bedre forklare ud fra de af mig kjendte legender om St. Hippolytus end, at fremstillingen sigter til, at keiserinden Triphonia og hendes datter Cirilla omvendte sig til kristendommen ved de jærtegn, som skeede straks efter St. Hippolyts martyrium, da saavel keiseren som Valerianus døde en hastig død.

Ganske stor lighed med vort altarskabs fremstilling af Hippolyts død har et træsnit i det lybeckske Passionale*) forestillende St. Triphons martyrium. Paa dette træsnit, som her reproduceres, sees i baggrunden en byport med porttaarne og en vei, som fører op til den. St. Triphon slæbes mod venstre af en hest, og bag ham staar dommeren, Aquilus. Detailer som den,

*) „Passionale efte dat leuent der hyllighen“ Lübeck 1507, blad 196, vinterdelen. Videnskabsselskabets exemplar har tilhørt G. Schøning, hvis navnetræk findes paa titelbladet.

at hestens forkrop ikke kommer indenfor fremstillingens ramme, og den, at helgenen slæbes i en halv opreist stilling, er overensstemmende i de to billeder. Maaske har de derfor havt et fælles forbillede, hvilket ikke i og for sig er usandsynlig, da altarskabet meget vel kan stamme netop fra den by, hvor Passionalet er trykt.

Hvad St. Triphon angaar, fortæller legenden om ham, at han ved forskjellige leiligheder helbredede tre kvinder, deriblandt keiserens datter, som var besatte af onde aander, samt at han tilslut blev martret ihjæl; blandt hans pinsler nævnes ogsaa, at han blev slæbt af vilde heste over marken, medens det var meget koldt, og der laa megen sne. Unegtelig kunde vort altarskabs to billeder, som jeg har opfattet som forestillende St. Hippolyt, ogsaa meget let tydes som fremstillinger af St. Triphons martyrium i øvre felt, og i nedre felt hans helbredelse af en af de besatte kvinder, kanske keiserens datter, som er ledsaget af to terner. Men St. Triphon er en lidet kjendt helgen, som neppe har været kjendt og dyrket i vort land, saa det vilde være en stor mærkelighed, om hans legende var fremstillet paa et altarskab i Norge.

Derimod har St. Hippolytus været kjendt i Norden, og allerede i det 12te aarhundrede blev et altar i Trondhjems Domkirke indviet til ham, hvad en endnu bevaret indskrift vidner om*). Ogsaa i Upsala domkirke fandtes der forresten en relikvie af St. Hippolutus, og i Lunds domkirke endogsaa fire relikvier af ham. Naar et altar i Trondhjems domkirke var indviet til ham, er det ikke urimeligt, at han blev æret og dyrket i Trøndelagen, og at derfor hans legende blev fremstillet paa et altarskab i en trøndersk kirke. — De andre helgener, som led en lignende martyrdød som St. Hippolyt, har neppe været kjendt i Norden, og kan derfor forbigaaes her**).

Paa den høire dørs indre side sees i begge felter fremstillet St. Andreas-legenden. Det øverste felt indeholder følgende frem-

*) Altaret og indskriften er i overkapellet i søndre tværskib. Den latinske indskrift oplyser at: „27. juli er dette altar indviet til ære for den hellige Jomfru Maria og St. Hippolytus martyr, hvis relikvier haves i altaret." cfr. Schønings beskrivelse af domkirken p. 185, o. a. st. Indskriften turde være omtrent samtidig med den i underkapellet, som er dateret 26. nov. 1161.

**) Wessely: „Iconographie Gottes und der Heiligen" (Leipzig 1874) nævner af martyrer, som blev slæbt af heste, foruden St. Hippolyt og den kvinde-

stilling: I et hvælvet værelse, med et fladbuet aabent vindu i baggrunden og en dør i forgrunden til høire, sidder ved et dækket bord en biskop og en kvinde. Bispen er i ornat med bispehue, og holder en bred pokal i venstre haand, en kniv i høire. Kvinden sidder i samtale med ham, og strækker sin venstre haand ud mod ham med pegefingeren udstrakt; i den høire haand holder ogsaa hun en kniv. Hendes dragt er rød, med et sort belte, graa pelsbremmer ved hals- og armaabninger; paa hovedet bærer hun en hat af den karakteristiske sukkertoplignende form, med et hvidt slør over. Paa bordet sees firkantede tallerkenplader foran bispen og kvinden, ved to ubesatte pladser ligeoverfor dem samt ved den bordende, som kan sees paa billedet. Ved et hjørne af bordet staar et høit, smalt glas, en fugl paa et fad pryder bordets midte, og nogle brød af forskjellig form ligger flere steder. Bordets hvide dug har tversover en ornamental, sort søm. I døren i forgrunden staar en ung tjener i grøn trøie, gule hoser og med sværd ved siden; han stænger veien for en ældre pilgrim udenfor og gjør en afværgende haandbevægelse. Døren er forresten antydet bare ved en dørstolpe; man ser derfor udenfor døren pilgrimmen med pilgrimshat og stav, en mørkegrøn kappe over en kort, rød dragt og brune læderstøvler.

Denne scene er en illustration til en bekjendt legende. Det fortælles, at en from biskop, som særlig holdt St. Andreas blandt alle helgener i stor ære, fik besøg af en skjøn kvinde; medens han sidder sammen med hende ved maaltidet, og holder paa at besnæres af hendes yndigheder, banker en pilgrim paa hans dør og beder om at faa husly. Bispen vil slippe ham ind, men kvinden faar ham overtalt til først at stille pilgrimmen tre spørgsmaal

lige helgen St. Irene, følgende: Anastasius martyr, Calepodius, Conon, Martian og Saturian. Hertil kan da føies St. Triphon, ifølge legenden i det lybeckske passionale.

Otte: „Handbuch der kirchlichen Kunstarchäologi“ nævner, at „St. Georg blev slæbt af heste ligesom St. Hippolyt“; det er dog en overmaade sjeldent forekommende scene i fremstillingen af Georgslegenden, og tiltrods for, at samme helgen er fremstillet paa ydersiden af vort altarskabs høire fløidør, tror jeg trygt at kunne bortse fra muligheden af, at billedet af en helgen, som slæbes af en hest, skal forestille St. Georg. Længere frem i teksten kommer jeg forøvrigt tilbage til St. Georgsdyrkelsen i Norden.

til besvarelse, før han faar træde indenfor. De to første spørgsmaal besvarer pilgrimmen meget fint og spidsfindigt, og paa det tredje om, hvor langt der er fra himmelen til jorden, svarer pilgrimmen, at det vidste nok hun, for hun var styrtet fra himmelen i afgrunden og var selve djævelen. Ved det svar forsvandt kvinden, og pilgrimmen blev ogsaa borte; men om natten aabenbarede St. Andreas sig for bispen, og forklarte, at han i en pilgrims skikkelse var kommen for at frelse ham fra djævelens listige fristelse.

Det nedre felt paa denne dørfløi fremstiller St. Andreas' korsfæstelse. Billedets baggrund er en mur med et landskab bag, og derover en himmel — senere overmaling — saaledes tilsvarende til baggrunden paa det nedre felt paa venstre dør. St. Andreas med rigt haar og skjæg ligner meget den anden dørs fremstilling af St. Hippolyt, hvilket neppe oprindelig har været saa, men vistnok er en følge af senere overmaling og restaurering ved en, som ikke har forstaaet de fremstillede scener, og har antaget alle for at omhandle samme helgen. St. Andreas er iført lignende rød fodsid kjortel som St. Hippolyt, og er ifærd med at bindes til det skraa kors, paa hvilket han ifølge legenden led martyrdøden. En bøddel med en i en spids opløbende rød hat med sort bræm, og iført gul kjortel med røde ærmer, sorte hoser og høie, brune støvler, binder apostelens venstre arm til korset — den høire arm er ved haandledet bundet fast allerede. Foran St. Andreas en anden bøddel, en liden person, maaske bare en gut, men med et stort, fælt fortegnet hoved. Han har mørk dragt, gule ærmer og hoser, og en flad hue paa sit uformelige hoved. Han binder i knælende stilling apostelens høire fod til korset. Til venstre staar en skikkelse, som er fremstillet ganske som keiseren ved St. Hippolyts martyrium paa høire dørs øvre felt; det skal her forestille Aegeas, prokonsulen over Achaia, som lod Andreas hudflette og korsfæste.

Fremstillingen af St. Andreas' korsfæstelse forekommer paa et af felterne paa antemensalet fra Kaupanger kirke i Sogn.*) Fire scener af Andreaslegenden, og deriblandt netop de to, som vi her har beskjæftiget os med, findes paa altarskabet fra Veilø kirke i

*) Antemensalet er nu i Bergens Museum. Det vil blive beskrevet og afbildet antagelig i aarsberetning 1905 for Fortidsmindesmærkeforeningen af nærværende forfatter.

nærheden af Næstved; der er ikke større lighed imellem disse fremstillinger og de fra vort norske altarskab, end nødvendigvis maa fremgaa af det samme indhold.*)

Det staar tilbage at betragte dørfløienes ydersider. De har begge helgenfremstillinger, paa venstre dør St. Olav, paa høire St. Georg med store gyldne skiveglorier. Baggrunden er grøn, med frynser, som antyder en tæppebaggrund — et træk, som synes at stamme fra den mere realistiske retning, der fra Flandern bredte sig over de nordeuropæiske kunstnerværksteder. St. Olav er fremstillet som en lidt ældre mand, med markerede, ikke særlig tiltalende træk, og rigt, brunt haar og skjæg. Han er iført gylden rustning med rød kappe over, har stor, gylden krone paa hovedet, og røde sko. I høire haand holder han hellebarden, i venstre rigsæblet. St. Olav træder paa en liggende drage, fremstillet gul og grøn med lang rød hale, en ring om halsen og et kronet mandshoved. — St. Georg (= St Jørgen) har derimod et ungdommeligt udseende; han er barhovedet, med rigt, lokket gult haar. St. Georg er ogsaa klædt i gylden rustning, men bærer ikke kappe. Han staar i en djærv, lidt skrævende stilling over en drage, som ganske ligner dragen ved St. Olavs fødder, undtagen at den ikke har mandshoved, men langagtigt dragehoved, som forbitret søger at angribe helgenen. Med høire arm løfter St. Georg over sit hoved sit østerlandske krumsværd, med venstre haand holder han sit røde skjold skjærmende mod dragens hoved. Holdningen er rolig og tryg, der er ikke den kampens fyrighed over St. Georg her som paa mange af de middelalderske fremstillinger af denne yndede ridderhelgen.

Disse to helgenfigurer er ikke i samme grad som malerierne paa dørenes indre sider overmalte og restaurerte, og giver derfor anledning til at bedømme det oprindelige arbeide bedre. Udførelsen er god, tegningen omhyggelig, og skyldes utvivlsomt en meget rutineret haand; af de to figurer er St. Georg den bedste.

Sammenstillingen af St. Olav og St. Georg med hver sin drage under fødderne er ganske eiendommelig. Det er jo tyde-

*) Altarskabet fra Veilø kirke er fra begyndelsen af 16. aarhundrede. Det findes beskrevet i det tidligere anførte værk om danske altartavler af Fr. Beckett.

ligt, at der er tilsigtet en vis parallelisme imellem dem, og en lidt nøiere betragtning af deres indbyrdes stilling til hinanden turde derfor være paa sin plads her.

Paa mange af vore norske altarskabe vil man finde St. Olav fremstillet paa fløidørenes ydersider. Antageligvis blev altarskabene aabnede, naar messen læstes og paa de store festdage, medens de til hverdags stod lukkede; ofte vilde man derfor i vore kirker i middelalderen kunne se St. Olavs skikkelse over altaret. Og der har neppe været ret mange kirker i vort land, hvor ikke et eller andet billede af landets skytshelgen har mindet om, at Norge stod under Olavs lov. — Sammen med St. Olav finder vi paa mange altarskabes ydre dørfløie fremstillet St. Sunniva; særlig synes dette være tilfældet paa vestlandske og nordlandske skabe. Det var jo ogsaa paa Vestlandet, at dyrkelsen af St. Sunniva var mest udbredt. Paa svenske altarskabe staar meget ofte St. Erik sammen med St. Olav; langt sjeldnere paatræffes det tilsvarende forhold i Danmark, at St. Knud og St. Olav er stillede sammen. Det lader sig forklare ved, at St. Erik var i høiere grad den nationale svenske helgen, end St. Knud var den danske, nationale helgen. Derimod er det ikke saa sjelden paa danske altarskabe at finde St. Georg i forbindelse med St. Olav; dette er tilfældet for eksempel paa altarskabene i Boeslunde, Sakskøbing og Aarhus domkirke, dog forekommer de ikke paa dørfløienes ydresider saaledes som paa vort altarskab fra Fosnæs.

Hvad St. Georg angaar, var han en af middelalderens mest yndede og populære helgener. Han stod som den bolde ridder blandt alle helgener, var ridderskabets skytspatron, og derfor ogsaa særlig æret netop i de lande, hvor riddervæsenet var høiest udviklet, i Frankrig, England og Tyskland. I det 12te og 13de aarhundrede afløste Georgsdyrkelsen paa mange steder den ældre Mikaelsdyrkelse; St. Georgs kamp med dragen kom i større ry end erkeengelens himmelske strid med Satan, ridderpoesien afløste den apocalyptiske mystik. Med riddervæsenets indførelse i de nordiske lande kommer ogsaa St. Georgsdyrkelsen til os, og i Danmark og Sverige slaar begge fast rod. Men ikke saa i vort land. Medens vore nabolande har mange prægtige skulpturarbeider fra den

senere middelalder fremstillende St. Georgs dragekamp, er der i Norge temmelig faa kunstneriske fremstillinger af helgenen, og ikke mange exempler paa, at han hos os har været særlig dyrket og æret.

Der maa vistnok være flere grunde hertil; baade religiøse og politiske grunde. I Norge var St. Mikael allerede fra gammel tid meget yndet; mange kirker og kapeller var viet til ham, især høitliggende helligdomme og hulekirker. I den norske folketradition var det landets egen nationale skytshelgen, St. Olav, som var den vældige kjæmper mod trolde, og i vor kirkelige kunst var det St. Olav, som traadte dragen, hedenskabets drage, under fødder. Disse to, St. Mikael og St. Olav, udfyldte tilsammen ganske den plads, St. Georg skulde indtage; og de var begge meget høit ærede og alment dyrkede. Det lykkedes derfor ikke her i Norge som saa mange andre steder for Georgsdyrkelsen at fortrænge den ældre Mikaelskultus; kanske dog især fordi der hos os ikke var den politiske baggrund, som var nødvendig, nemlig et udviklet riddervæsen, en ridderlig adel, som valgte ridderen St. Georg til skytshelgen*). Paa anden vis ved jeg ikke at forklare, hvorfor St. Georg aldrig opnaaede den popularitet i Norge, som han nød i alle andre lande i Nordeuropa i den senere middelalder.

Under den betragtning, jeg her har antydet, har det sin interesse at notere det tilfælde, som møder os ved vort altarskab fra

---

*) B. Riehl: St. Michael und St. Georg (München 1883) citerer pag. 39 en gammel tysk folkevise, (cfr. Uhlands Deutsche Volkslieder p. 365), der indeholder følgende karakteristiske strofer:

Sant Jørg, du edler Ritter,
rottmeister sol tu sein,
bescher uns got gewitter
tu uns dein Hilfe schein!
dass uns nit misselinge,
dass wir die paurn bezwingen,
die uns da wellen verdringen
der sich des adels fleist
und doch den fuchs nit beist."

St. Georg er her en landseknægternes helgen, som opfordres til at hjælpe dem at betvinge bønderne — „die paurn bezwingen" —; en saadan vise vilde neppe synges af norske krigsmænd i middelalderen, og heller ikke vilde den helgen, som visen priser, kunne blive saa populær i vort land som i andre lande med udviklet riddervæsen.

Fosnæs — nemlig, at St. Olav og St. Georg staar som pendanter paa fløidørenes ydersider.

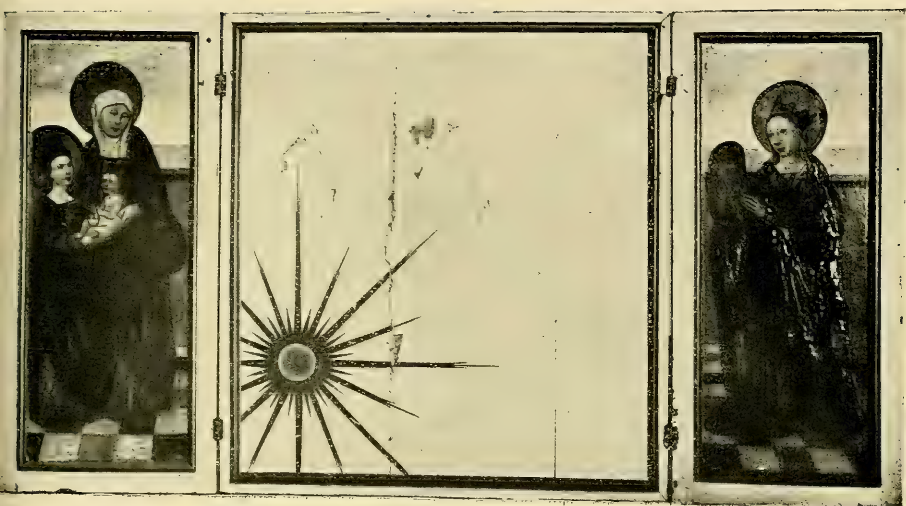
Altarskab fra Vik kirke.

Dette altarskab har vistnok oprindelig været af den vanlige art, men kan i sin nuværende skikkelse kun høist uegentlig kaldes et skab, idet det bare bestaar af en midttavle med to fløidøre. Midttavlen er overmaalet med oljefarve, fremstillende en himmel med en vældig straalende rød og gul sol; men under farvelaget er der guldgrund med et indslaaet, punkteret stjernemønster, som kan følges gjennem overmalingen. Og det kan tydelig sees, at der mod denne gyldne baggrund har staaet tre udskaarne figurer. Midtavlen er derfor antagelig det oprindelige altarskabs bund. Skabets størrelse er: 94 cm. i høiden, 85 i bredden.

Det er formodentlig efter reformationen, at skabet er omdannet til en slags altartavle, og midtfeltet er overmalet med himmelfremstillingen. Ved samme leilighed er dørfløienes rammer malede, sorte paa ydersiderne, hvide paa dørenes indersider; desuden er der paa de indre sider malet himmel paa fyldingernes oprindelige baggrund.

Paa venstre dørs indre side er fremstillet St. Anna og Jomfru Maria holdende Jesusbarnet. De staar paa et schakmønstret gulv, hvis kvadratiske felter er vekslende røde, hvide og grønne; de to kvinder har store, skiveformede glorier, det samme er tilfældet med de andre kvindelige helgener paa skabet; Jesusbarnet derimod har ingen glorie. St. Anna er iført en kjortel, sort med sølvbrokade, derover en rød kappe; hun har hvidt hovedlin. Ved hendes høire side Jomfru Maria, som er spæd og liden, og kun rækker sin moder til brysthøide. Hendes kjortel er gul og rød, kappen blaagrøn, og hun bærer en krone over det gule haar. Jesusbarnet er nøgent, og har et rødt perlebaand i hænderne; det bæres i siddende stilling af Maria og Anna.

Den høire dørs indre side har lignende gulv og baggrund og fremstilling af St. Sunniva med sit attribut klippestykket, helleren, mellem hænderne. St. Sunniva er iført en sortmønstret, lillafarvet kjortel, hvorover en mørk grøn kappe; paa hovedet en krone.

5. Altarskab fra Vik kirke.

6 a. Altarskab fra Vik kirke. Fløidørenes ydreside.

Paa dørfløienes ydre sider er baggrunden rød, men samme schakmønstrede gulv som paa de indre sider. Den venstre dør har en fremstilling af St. Katharina. Hun bærer krone over sit gule haar, er iført en rød guldbrokades kjortel med store, hvide ærmer, og derover en grønlig kappe; i høire haand holder hun sit attribut sværdet, i den venstre haand en aaben bog, og ved hendes fødder ligger tilhøire det afbrukne hjul. Paa høire dør er fremstillet en kronet helgeninde, iført en lignende dragt som St. Katharina. Hun bærer i sin høire haand en kurv med blomster; dette attribut tilhører St. Elisabeth af Thüringen saavelsom St. Dorothea. En helgeninde med en kurv vil hyppig findes fremstillet paa nordiske altarskabe; Beckett synes gjennemgaaende at forklare lignende fremstillinger paa danske altarskabe som St. Elisabeth, medens Hildebrand for de svenske altarskabes vedkommende kalder helgeninden St. Dorothea. Hvilken af de to der i vort tilfælde har været ment, skal jeg ikke for øieblikket kunne afgjøre med sikkerhed. Mest tilbøielig er jeg dog til at betragte fløidørens billede som en fremstilling af St. Elisabeth.

Sammen med altarskabet i dets nuværende skikkelse kom der til samlingen tre udskaarne, bemalte helgenfigurer, som der er al grund til at tro oprindelig har staaet i skabet. Figurernes høide passer iethvertfald bra, og som nævnt kan der sees tydelige spor af, at der foran den nuværende „midttavle“ engang har staaet tre figurer, hvis punkterede glorier kan sees bag overmalingen.

De tre figurer har neppe sine oprindelige farver; men er i senere tid overmalte. Den ene fremstiller en biskop med mitra og fuldt ornat; biskopkaaben, *pluviale,* er rød med blaat for og holdes sammen over brystet ved en agraf, under den sees den gyldne dalmatica, og den hvide alba. Bispen løfter sin høire haand til velsignelse, i den venstre haand har han vistnok holdt sin bispestav, den er nu borte. Hvilken helgen dette er, kan ikke afgjøres, da enhver antydning til attribut savnes. — Den anden figur er den kronede St. Olav, iført gylden rustning hvorover en gylden, blaa foret kappe. Han holder i sin venstre haand det sølverne rigsæble, i høire haand hellebarden; under ham ligger det beseirede uhyre, eller drage, af farve blaat med ring om halsen og et kronet mands-

hoved. — Den tredje figur er Jomfru Maria med Jesus i sine arme. Hun har krone paa hovedet, bærer en hvid kjortel, som næsten helt skjules af den store gyldne, blaaforede kappe; hendes sko er røde. Jesusbarnet holder i sine hænder en frugt. — Disse figurer er ganske godt udførte, og særlig vellykket er bispen; Maria er ogsaa bra, men St. Olaf med det store, fremstaaende skjæg, er ikke saa godt skaaret.

Altarskabets malede kvindelige helgener er alle af den samme skjønhedstype, med høi pande, fine, buede bryn, liden hage og gult haar. Udførelsen staar ikke over det sædvanlige haandværksarbeide, som udmærker altarskabene fra slutningen af det 15. aarhundrede.

Altarskab fra Høilandets kirke.

Skabet er 1.17 m. høit, 99 cm. bredt, og har i efterreformatorisk tid været gjenstand for en grundig overmaling. Skabets bund er saaledes malet kjødfarvet, de to fløidøre røde paa udsiden, og paa deres indre sider er de oprindelige billeder helt overmalet med plumpe, næsten groteske fremstillinger af Moses og Aron. Det eneste, som ikke er bleven „restaureret“ og „reformeret“ er de tre udskaarne figurer inde i skabet; de har lidt adskilligt, og kun rester af den oprindelige bemaling er tilbage.

St. Olav er en af disse figurer. Han er iført rustning med gylden, rødforet kappe, og bærer en gylden krone; ansigt, haar og skjæg har været rødt. Begge hænder er nu borte. Han staar i en skrævende stilling over et grønt uhyre med kronet mandshoved. Det fortjener opmærksomhed, at der er en umiskjendelig lighed mellem denne St. Olavs ansigtstræk og den ovenfor skildrede St. Olavsfigur fra Vik kirkes altarskab; det synes at pege hen imod en fastslaaet St. Olavstype, og fra andre fremstillinger kunde flere eksempler hentes paa det samme.

I altarskabets midte staar Jomfru Maria med barnet. Hun bærer krone over det lange, krøllede haar, en gylden blaaforet kappe over en rød kjortel. Paa hendes venstre arm sidder Jesusbarnet, som hun støtter med sin høire haand; barnets arme er begge slaaet af.

Den tredje figur, som staar længst til høire, er en ung skjæg-

6 b. Helgenfigurer oprindelig fra Altarskabet i Vik kirke.

7. Altarskab fra Høilandets kirke.

løs helgen i geistlig dragt (diakondragten vistnok) en gylden tunika over fodsid, grøn kjortel. Den høire haand, hvori han vistnok har holdt sit attribut, er desværre borte. Men der er megen sandsynlighed for, at denne helgen er St. Laurentius, en i Norden meget dyrket og æret helgen.

Disse tre helgener er godt skaarne; bedst er den unge Laurentius, med et vakkert ynglingeansigt, og over Marias skikkelse er der ogsaa en vis ynde. Jesusbarnet er derimod ikke vellykket, hvad der jo i regelen var tilfældet ved de middelalderske barnefigurer; særlig er det brede, grove ansigt lidet heldigt.

Altarskab fra Rissen.

Skabet er 85 cm. høit, og 1 m. bredt. Det har oprindelig været forsynet med udskaaret træværk, som har dannet tre blindinger, med en helgenfigur i hver blinding; men det meste af træværket er nu borte, kun de to smale, gothiske søiler, der har baaret buerne over figurerne, staar uskadte tilbage. Af figurerne er der bare den midterste tilbage, fremstillende Jomfru Maria som himmeldronning, med Jesusbarnet. Hun træder paa halvmaanen, og bag hende er en udskaaret straalemandorla fæstet paa skabbunden, der er blaa med gyldne stjerner. Maria er iført en grøn kjortel med guldstjerner, derover en gylden overkjortel, samt en rød stjernebesaaet kappe med blaat for. Hun bærer et hvidt hovedlin og krone over det gyldne haar; hendes ansigtstræk er temmelig smale med stor, høi pande. Jesusbarnet bærer hun moderlig med begge hænder.

De to fløidøres rammer er malet røde med gyldne stjerneforsiringer; fyldingerne er paa dørenes indre sider blaa, paa de ydre sider røde, besaaet med guldstjerner. Paa den høire dørs indre side er fremstillet en abbedisse i graa ordensdragt; hun holder med begge hænder en monstrans, og sin abbedsstav. Det er vistnok St. Clara. Paa samme dørs ydre side er en anden abbedisse fremstillet, iført sort og hvid ordensdragt; hun holder med begge hænder en aaben bog, og staven. Tre mus (eller rotter) er ifærd med at krybe opover hende; dette betegner helgeninden som St. Gertrud. Den venstre dørs indre side

har en fremstilling af St. Barbara, bærende sit attribut taarnet med de tre vinduer. Hun er meget prunkende klædt; over en brun dragt med gule tegninger bærer hun en rød overkjortel, med lange nedfaldende armvinger over grønne ærmer; dragten er bredt, firkantet udskaaret i brystet, saa det hvide linned kommer tilsyne. Hun har om halsen et guldhalsbaand, og paa hovedet en eiendommelig hue, hvis høie opstaaende bræm har store overbøiede fliger, og hvis pul løber op i et lidet horn. Ydersiden af venstre dør har et billede af St. Margaretha, staaende paa eller stigende op af et sort-brunt uhyre. Hendes dragt har væsentlig de samme farver og snit som St. Barbaras; hun er barhovedet, med langt brunt haar, og folder hænderne om et lidet guldkors. — Glorierne om disse fire helgeninders hoveder er af to slags; paa dørenes indresider bærer St. Clara og St. Barbara rund, skiveformet guldglorie, de to andre har derimod smaa, straaleformede glorier.

Det er noksaa eiendommeligt, at der kun er fremstillet kvindelige helgener paa dette altarskabs fløidøre; men tilfældet er ikke enestaaende, da vi jo har seet det samme ved altarskabet fra Vik. Imidlertid er her to hellige abbedisser, St. Gertrud og St. Clara, og det leder tanken naturlig hen paa spørgsmaalet, om skabet muligens kunde hidrøre fra nonneklosteret paa Rein*) I saa fald vilde det være noksaa rimelig at slutte, at St. Clara, som indtager den fornemme plads paa fløidørens indre side, var høit æret af nonnerne i Reinskloster, om det end vilde være for dristig at slutte, at klosteret tilhørte St. Claras orden.**)

Til forklaring af de fire helgeninders attributer: Clara fordrev saracenerne fra sit kloster ved hjælp af monstransen, hvori Kristi hellige legeme. Gertrud skal ved sine bønner have renset bøndernes agre for de herjende markmus. Barbara lod, da hun var

*) Fr. Beckett nævner anf. værk. p. 81, at altarskabet i Engestofte kirke ved Maribo oprindelig var opstillet paa et altar i Birgittinernes klosterkirke i Maribo, hvorfra det var bleven solgt i 1648 eller 1649.

**) Man ved jo ikke til hvilken orden Reinsklosteret hørte; Lange paapeger i sin klosterhistorie et par momenter, som taler imod denne antagelse, at nonnerne tilhørte Claraordenen. Dog er det et vigtigt moment i modsat retning, at denne orden var bleven stiftet i 1212, kort tid før Reinsklosterets anlæg, og nød stor anseelse allerede fra først af.

8. Altarskab fra Rissen.

9. Altarskab fra Rissen. Fløidørenes ydresider.

bleven kristen, bygge tre vinduer i det taarn, hvori hun boede, for symbolsk at antyde treenigheden. Margaretha beseirede djævelen, som i en drages skikkelse trængte ind i hendes fængsel.

Dette altarskab er særlig interessant ved maleriernes fine udførelse; men der er anvendt farver, som vanskelig bliver klare og tydelige i fotografisk gjengivelse, saaat de her meddelte afbildninger ikke giver noget klart indtryk af skabets vakre malerier. Karakteristisk er særlig St. Barbaras ansigt, hvor tidens kvindetype er særdeles udpræget gjengivet. Den store hvælvede pande træder stærkt frem, under de fine bryn ligger de lidt skraatstillede smaa øine; underansigtet er blødt og fint formet. St. Gertrud er fremstillet sørgmodig, hengiven i betragtninger; et fint og vakkert ansigt, med lidt for sentimentalt udtryk. — Den udskaarne Mariafigur er ligeledes godt udført.

Utvivlsomt har skabet, dengang det var nyt, gjort er særdeles vakkert indtryk; den blaa og den røde baggrund, besaaet med guldstjerner, har kanske vel saa godt som den ældre traditionelle guldgrund stemt sammen med disse helgenindefremstillinger.

Altarskab fra Horg kirke.

Skabet er 88 cm. høit, 67 cm. bredt, og usedvanlig godt bevaret, med forgyldingen temmelig uskadt og de originale farver i behold, men desværre er de udskaarne figurer, som har hørt til skabet, gaaet tabt. I modsætning til alle de tidligere beskrevne skabe, hvor der har været tre helgenfigurer i tre blindinger eller afdelinger, er der i dette skab bare to. Det vakre udskaarne træarbeide, kjølbuerne og stavværket over dem, er malet rødt og blaat med smagfuld forgylding. Skabets bund, med de indslaaede, punkterte glorier, er gylden; men hvor oprindelig de to helgenfigurers rygsider har skjult skabbunden, er forgyldingen sparet, og bare rød undermaling istedenfor. Nederst i bunden er malet en frynserad; det er en let realistisk antydning af, at den gyldne baggrund er at opfatte som et tæppe eller tapet. Lignende frynser findes ogsaa malede paa fløidørene. Dørenes rammer er gyldne paa dørenes indre sider, paa de ydre derimod røde med sorte stjerneornamenter.

Paa den venstre dørs indreside er fremstillet apostelen Johannes. Baggrunden er øverst gylden; fra skulderhøide og ned til gulvet, som er schakmønstret i rødt og hvidt, er baggrunden fremstillet som et rødt, mønstret tæppe, der nederst har en blaa frynserad. Apostelen er barhovedet, med gult krøllet haar; hans ansigt er ungdommeligt, alvorligt og ganske vakkert; han har bare fødder. I sin venstre haand holder han sit attribut, kalken, som han velsigner med høire haand. Hans røde brokadeskjortel har blaa ærmeopslag, og hans store folderige kappe er mosgrøn.

Som pendant til St. Johannes er paa den høire dørs indre side fremstillet St. Erasmus, med et kraftigt, beslutsomt og markeret fysiognomi af udpræget geistlig type. Baggrunden er tilsvarende til venstre dørs, kun er tæppet grønt af farve med en rød rad frynser nederst. Helgenen er iført mitra, hvide bispehandsker og røde sko; over den hvide alba er en stormønstret grøn dalmatika, og den røde og gule brokades kappe er kantet med ædelstensbesætning. I høire haand bispestaven, i venstre haand som attribut helgenens marterredskab, en vinde med tarme. Disse to helgenbilleder udmærker sig fremfor de øvrige altarskabes malerier ved en rig, harmonisk kolorit og udmærket tegning; der er pragt og glød over de varme farver, og kunstneren har med omhyggelighed fremstillet de rige, guldvirkede stoffe, som tiden satte saa stor pris paa. Det samme mønster er anvendt for Johannes' kjortel og bispens kappe; dalmatikaens mønster gjenfindes paa et stof malet paa en af dørenes ydersider.

Fløidørene har langt mere dæmpede farver paa udsiden. Til venstre er fremstillet St. Sunniva, til høire St. Olav, en sammenstilling, som ganske ofte træffes paa norske altarskabe netop paa fløidørenes ydre sider. Baggrunden er ens paa begge døre, nemlig det øverste parti malet som lys, blaahvid himmel, derunder et graaligt tæppe tydelig adskildt fra gulvet eller marken. Saaledes er der paa dette skab overalt gjennemført en realistisk virkende tæppebaggrund.

St. Sunnivas kjortel er gul med grønt mønster, lig det som er anvendt til Erasmus' dalmatika; ved hals og ærmaabninger, samt langs kjortelens nedre kant er hvid pelsbesætning. Over skuldrene

10. Altarskab fra Horg kirke.

11. Altarskab fra Horg kirke.
Fløidørenes ydresider.

12. En liden helgenfigur.

hænger en rød kappe. Sunniva har langt gult haar og krone med stor skiveglorie; skoene er røde og spidssnudede. Hun bærer paa venstre arm, støttet af høire haand, sit attribut, helleren; klipperne er lys violetfarvet. — St. Olav i grøn kappe med hvidt pelsfor, over en kort pelsbræmmet trøie af et mønstret grønt og brunt stof, har røde hoser og sorte støvler. Hans pelsbræmmede røde hat er omgivet af en krone, bag den en skiveformet glorie. I sin høire haand holder han hellebarden, i venstre ciboriet, de to vanligste attributer; og under hans fødder ligger dragen med mandshovedet, svære blaagrønne fødder og gul og rød krop.

Olavs haar og skjæg er gulligt; ansigtet med de store træk har et roligt, lidt tungt udtryk. Sunniva udmærker sig ved en dominerende pande og smalt, indknebet underansigt. Hænderne er bedre tegnede end vanligt.

Det er ikke usandsynligt, at der i altarskabet har staaet udskaarne figurer af de to helgener, som er fremstillede paa fløidørenes indre sider: St. Johannes og St. Erasmus. Særlig var Johannes meget dyrket i Norge; navnets hyppighed er herfor et godt bevis; men imod middelalderens slutning blev ogsaa Erasmus en meget populær helgen, og navnet Rasmus hører fra denne tid af til de vanligste i vort land. Som et karakteristisk bevis for denne helgens anseelse i katholicismens sidste dage her i Norden kan anføres, at naar Christiern Pederssøn i sin Tidebog (fra 1514) bare meddeler to bønner til helgener, er den ene af disse rettet til sancte Rasmuss. Der gik nok den tro, at hvo som læste St. Erasmi bøn om søndagen skulde have mad og drikke nok i ugens løb.

I altarskabet fra Horg er der nu stillet en helgenfigur, som ikke oprindelig har kunnet staa der, idet figuren er altfor stor. For at faa den ind i skabet under kjølbueslaget er helgenens fødder skaarne bort; figurens høide er i denne lemlæstede tilstand 68 cm.; de til skabet hørende figurer har efter mærkerne i bunden at dømme ikke været mere end 60 cm. høie.

Den i skabet brutalt indsatte helgen er for resten et meget godt stykke gothisk billedhuggerarbeide, som har i behold den oprindelige bemaling og forgylding. Helgenen, som maaske skal være en apostel, bærer i venstre haand et sort tavlelignende attribut, og

har ogsaa baaret noget i høire haand; efter fingrenes stilling maa haanden have fattet om et skaft eller lignende. Helgenens vakre ansigt er omrammet af gyldent, krøllet haar og skjæg; hovedet er bart. Kjortelen er forgyldt, og forgyldingen sees frembragt ved gul fernis over forsølving; kappen er rød med grønt for. Ansigt, hals og hænder er kjødfarvet, og hele figuren har tydeligvis været rigtig et lidet pragtstykke.

* * *

Til slutning kan oplyses, at alle skabe har været forsynet med udskaarne topfriser, hvoraf brudstykker er bevaret; frisen paa skabet fra Høilandet er saapas hel, at den har været paasat under fotograferingen af skabet og saaledes sees paa vor afbildning.

DET KONGELIGE NORSKE

VIDENSKABERS SELSKABS

AARSBERETNING

FOR

1904

AKTIETRYKKERIET I TRONDHJEM
1905

Direktionens Aarsberetning for 1904.

Selskabets Byggearbeider er nu afsluttede. Det fra 1903 gjenstaaende Arbeide paa Mellembygningen, nemlig den udvendige Puds samt Indredningen af den paabyggede, for Bibliotheket bestemte Etage med Reoler er tilendebragt i det forløbne Aar. Til Bestridelse af Omkostningerne herved har man havt Statens Restbidrag for Budgetterminen 1904—05, stort 2,500 Kr.

Byggearbeidet, som paabegyndtes i 1897, har væsentlig omfattet Tilbygning af en Østfløi og en Sydfløi med Ombygning af Hovedtrappen, samt Paabygning af Mellembygningen med Indredning af Bibliotheksbygningens Loft.

De samlede Udgifter ved dette Byggearbeide har udgjort

	Kr. 86,655.08
Heraf falder paa	
Østfløien	- 28,123.73
Sydfløien, Hovedtrappen og Privetbygningen	- 42,006.93
Mellembygningen og Indredning af Bibliotheksbygningens Loft	- 4,317.02
Inventar	- 10,484.64
Kloaker, Vand- og Gasledning	- 1,722.76
	Sum Kr. 86,655.08

De Midler, som man har kunnet anvende til Dækkelse af Udgifterne, har været:

Bidrag af Statskassen	Kr. 35,000.00
— - T.hjems Brændevinssamlag	- 30,800.00
	Overf. Kr. 65,800.00

	Overf. Kr.	65,800.00
Gave af Rektor Lossius	-	5,000.00
Leilighedvis afsat af Selskabets Aarsindtægter og indvundet ved Renter	-	8,982.49
	Sum Kr.	79,782.49
Tilbage staar saaledes et Beløb af	-	6,872.59

som man hidtil har maattet dække ved midlertidige Laan.

Man har søgt at tilveiebringe i det mindste endel af dette Beløb ved Bidrag af kommunale Institutioner og henvendte sig derfor til Brændevinssamlaget og Trondhjems Sparebank om extraordinære Bidrag paa 2,000 Kr. af hver. Men det førstnævnte Andragende blev ikke indvilget, og det sidste var ved Aarets Udgang endnu uafgjort.

I Anledning af de i sidste Aarsberetning omhandlede Foranstaltninger til Bygningernes Betryggelse mod Brandfare, har man oversendt Magistraten et specificeret Overslag over de paaregnelige Udgifter med Anmodning om, at Sagen maa forelægges Formandskabet og Beløbet udredes af Bykassen. Herpaa har man dog endnu ikke erholdt noget Svar.

Paa de i Generalforsamling den 6te November 1903 vedtagne Forandringer i Selskabets Statuter er der ved kgl. Resolution af 13de Februar meddelt naadigst Stadfæstelse.

Ved Skrivelse fra Professor Hægstad modtog Direktionen Tilbud om at vælge et Medlem af Bestyrelsen af „Ivar Aasens Fond." Tilbudet var begrundet i „den Fortjeneste, Selskabet har af at have hjulpet frem og støttet Ivar Aasen.

Direktionen besluttede at efterkomme Henvendelsen og valgte til det omhandlede Hverv Selskabets Medlem Dr. Amund B. Larsen, der ogsaa modtog Valget.

Med Hensyn til Samlingernes Virksomhed henvises til de Indberetninger fra Bestyrerne af de forskjellige Samlinger, der ledsager denne Aarsberetning. Aabningstiderne har været de samme som tidligere.

Til videnskabelige Undersøgelser har der, ligesom i 1903, været anvendt et Beløb af 1,500 Kr., nemlig til zoologiske Undersøgelser

800 Kr., til algologiske 400 Kr. (H. M. Kongens Bidrag til Selskabet) og til arkæologiske 300 Kr.

Selskabet har udgivet Skrifter 1903 med følgende Indhold:

1. I. Qvigstad. Kildeskrifter til den lappiske Mythologi.
2. M. Foslie. Two new Lithothamnia.
3. Dr. Gust. Swenander. Über die Mauser der Lummen und Alken.
4. K. Rygh. Videnskabsselskabets Oldsagsamling. Tilvækst 1903 af Sager ældre end Reformationen.
5. A. B. Wessel. Stenredskaber, fundne i Sydvaranger i senere Aar (med Afbildninger efter Fotografier af Ellissif Wessel).
6. Dr. Gust. Swenander. Über die athecaten Hydroiden des Drontheimsfjordes.
7. Embr. Strand. Theridiidæ, Argiopidæ und Mimetidæ aus der Collettschen Spinnensammlung.
8. Aarsberetning for 1903,

ialt noget over 12 Ark.

Aarsberetningen, der indeholder Direktionens Aarsberetning og Samlingsbestyrernes og Bibliothekarens Indberetninger, er ogsaa trykt særskilt og uddelt gratis i et større Antal Expl., bl. a. til Herredsstyrelser og Sognebibliotheker i det trondhjemske, Bladredaktioner m. fl.

Selskabets aarlige Fest høitideligholdtes paa H. M. Kongens Fødselsdag, den 21de Januar, ved et Foredrag af Hr. Direktør Thiis om Maleren, Professor Hans Gude.

I Generalforsamling den 21de Oktober foretoges Valg paa Præses istedetfor Dr. B. Lysholm og et Medlem af Direktionen istedetfor Overlærer S. Wleügel. Begge de udtrædende gjenvalgtes. Ligeledes gjenvalgtes til Revisorer Kaptein F. Kjelland og Adjunkt Jakob Hartmann.

Selskabets Kapitalformue (foruden Forskudsfondet 3,000 Kr.) udgjorde ved Udgangen af 1899 198,717$^{99}/_{100}$ Kr. Derimod skyldte Selskabet til Kongsbergs Sølvverks Driftsfond 18,000 Kr. og til Amtmandsembedernes Fond 20,000 Kr.

Med Hensyn til Aarets Indtægter og Udgifter og Status for Selskabets Legater og Fonds henvises til omstaaende Extrakt af Regnskabet.

Trondhjem i Direktionen for det kgl. norske Videnskabers Selskab, April 1905.

B. Lysholm. Axel Sommerfelt. S. Wleügel.
K. Schøyen. Alexander Holst.

J. Richter.

Extrakt

af det kgl. norske Videnskabers Selskabs Regnskab fer 1904.

Indtægt:

1.	Beholdning fra 1903			Kr.	2,306.22
2.	Midlertidigt Laan 1903 til Byggefondet			-	5,270.84
3.	H. M. Kongens Bidrag			-	400.00
4.	Statskassens Bidrag 1/4 1904—30/3 1905			-	12,000.00
5.	Brændevinssamlagets Bidrag			-	6,000.00
6.	Sparebankens Bidrag			-	4,000.00
7.	Renter i 1904:				
	a) 2/3 af Hammers Legats Renteudbytte		3,526.35		
	b) 5/6 - Poulsons Do.	Do.	1,270 84		
	c) Aas & Hustrues Do.	Do.	595.58		
	d) Benneches Do.	Do.	839.59		
	e) Jenssens Do.	Do.	1,250.00		
	f) Af Kassabeholdning i Trondhjems Sparebank		77.53	-	7,559.89
8.	Andel i den Hjelmstjerne Rosencroneske Stiftelses Udbytte for 1903			-	2,252.09
9.	Medlemskontingent			-	948.00
10.	Salg af Skrifter			-	20.12
11.	Leieafgift af Tomt			-	250.00
12.	Entré			-	34.75
				Kr.	41,041.91

Udgift:

1. Lønninger:		
a) Sekretæren	500.00	
b) Kassereren	500.00	
c) Oldsagsamlingens Bestyrer	2,400.00	
d) Do. Præparant	200.00	
e) Myntsamlingens Bestyrer	300.00	
f) Fiske- og Evertebratsamlingens Bestyrer	2,500.00	
g) Fuglesamlingens Bestyrer	2,000.00	
h) Den botaniske og Pattedyrsamlingens Bestyrer	2,500.00	
i) Den zoologiske Samlings Præparanter	1,416.67	
j) Mineralsamlingens Bestyrer	300.00	
k) Bibliothekaren	1,200.00	
l) Vagtmesteren	600.00	
m) Revisorerne	50.00	
		Kr. 14,466.67
2. Samlingerne:		
a) Oldsagsamlingen	778.17	
b) Do. Bibliothek	137.40	
c) Myntsamlingen	239.92	
d) Den zoologiske Samling	2,358.72	
e) Den botaniske Samling	759.10	
f) Mineralsamlingen	330.81	
g) Bibliotheket	4,748.35	
		- 9,352.47
3. Stipendier		- 1,500.00
4. Udgivelse af Skrifter		- 1,458.21
5. Inventar		- 89.74
6. Grundafgift		- 532.15
7. Renter af Pantelaan		- 1,817.36
8. Fællesudgifter:		
a) Opsyn i Samlingerne	272.00	
b) Renholdelse	87.22	
c) Brænde	478.10	
Overf.	837.32	Kr. 29,216.60

	Overf.	837.32	Kr.	29,216.60
	d) Telefon	124.00		
	e) Tilfældige Udgifter	1,109.97		
			-	2,071.29
9.	Frafaldne Restancer		-	20.00
10.	Bidrag til Byggefondet		-	1,000.00
11.	Midlertidigt Laan til Byggearbeider (Byggefondet)		-	3,672.59
12.	Beholdning:			
	a) Restancer	184.67		
	b) I Trondhjems Sparebank	4,607.07		
	c) I Kassa	269.69		
			-	5,061.43
			Kr.	41,041.91

Oversigt

over Status for Selskabets Legater og Fonds pr. 31/12 1904.

1.	Hammers Legat:			
	Beholdning fra 1903	107,559.28		
	Af Renterne i 1904 oplagt 1/3	1,763.17		
			Kr.	109,322.45
2.	Poulsons Legat:			
	Beholdning fra 1903	30,842.25		
	Af Renterne i 1904 oplagt 1/6	254.17		
			-	31,096.42
3.	Aas og Hustrues Legat		-	12,000.00
4.	Benneches Legat		-	20,000.00
5.	Jenssens Legat		-	25,000.00
6.	Fondet af 1881:			
	Beholdning fra 1903	1,250.42		
	Renter i 1904	48.70		
			-	1,299.12
			Kr.	198,717.99

7. Forskudsfondet, der midlertidig er anvendt til Dækkelse af Udgifter ved Byggearbeidet (Byggefondet) . . . . . Kr. 3,000.00

Oldsagsamlingen.

(Bestyrer: K. Rygh).

Oldsagsamlingen har i 1904 havt en tilvækst af 247 nr. (katalog-nr. 7189—7435).

Paa stenaldersafdelingen falder deraf 40 nr., for den største del enkektvis fundne gjenstande, men tildels ogsaa samlede fund. Blandt de sidste kan særlig nævnes et fund af 6 svære, ufuldførte spydspidser af skifer fra Børøen ved Hiteren og store samlinger fra flintverkstederne paa Draget i Bolsø og Nesjestranden i Veø.

Fra ældre jernalder er indkommet 19 nr. i 8 fund. Deriblandt kan særlig fremhæves et fund fra mosefundstid fra Tomeide i Dønnes i Nordre Helgeland.

Paa yngre jernalder falder en tilvækst af 68 nr. i 28 fund.

Af sager fra den kristelige middelalder er indkommet 14 nr. foruden endel, hvis tidsbestemmelse ikke er sikker.

Med hensyn til alle de ovennævnte dele af tilvæksten henvises forøvrigt til den udførligere beskrivelse, som er trykt i selskabets skrifter.

En større del af aarets tilkækst tilhører den efterreformatoriske tid. Deriblandt er endel kirkelige inventariesager, navnlig fra Skatval kirke, og en indkjøbt privat samling af brugsgjenstande, fornemmelig kopper af træ, fra Meraker, som ogsaa har interesse ved, at en mængde af dem er forsynede med gaardenes bumerker.

Gaver til samlingen er skjænkede af efternævnte:

Mosvikens herredsstyrelse.
Skatval herredsstyrelse.
Domkirkens restaurationsbestyrelse.
Amalie Halmø, Flatanger.

Hr. gaardbr. Ole Røvik, Bolsø.
„ H. Torgersen.
„ konservator Swenander.
„ konsul A. Jenssen.
„ gaardbr. Martin Halseth, Verdalen.
„ gaardbr. E. Müller, do.
„ lensmand O. Olsen, Steigen.
„ overlærer C. Schulz.
„ gaardbr. P. Bergsvik, Veø.
„ gaardbr. Johan Lindgaard, Rissen.
„ Jens Winther, Dønnes.

Myntsamlingen.

(Bestyrer: B. Hartmann).

Om mynt- og medaljesamlingens tilvæxt og tilstand i det hele i aaret 1904 tillader jeg mig herved at oversende den sædvanlige indberetning.

Samlingen har dels ved kjøb og dels ved gaver havt en tilvæxt af 28 medaljer (hvoraf 12 i sølv, 15 i kobber og bronce, 1 i bly), 162 mynter (hvoraf 1 i guld, 124 i sølv, 27 i kobber og bronce, 10 i nikel m. m.), 4 pengesedler og 3 jetons = 197 stykker. Den hele beholdning er nu omtrent 14950 no., hvoraf ca. 1250 medaljer, 360 pengesedler, 130 jetons og tegn, og resten, ca. 13200, mynter. Gaver er indkommet fra følgende 9 forskjellige personer eller foreninger: Kongl. Vetenskaps Akademien i Stockholm (en sølvmedalje præget over afdøde professor G. E. Svedelius), konsul H. Gundersen i Melbourne (en kinesisk dragemynt af sølv), cand. theol. E. Brodahl paa Lillehammer, kjøbmand P. J. Larsson, overlærer Arentz, mynthandler Holmberg i Stockholm (2 middelalderske sølvmynter) og 2 unævnte givere. Klæbo herredsstyre har skjænket 2 sølvmedaljer, hvoraf den ene er Videnskabsselskabets, der i 1796 blev skjænket til skoleholder Lars Forset for „Vindskibelighed ved den norske Landhusholdnings Forbedring.“

Blandt de nye erhvervelser er især at fremhæve: 2 norske sølvmynter, nemlig en penning og en halvpenning, fra Erik II Magnussøn (1280—1299), af den slags, hvorpaa det norske rigsvaaben for første gang findes i den form, som det senere beholdt. Halvpenningen angaves at være fundet i jorden i Stjørdalen. Endvidere 2 ældre svenske mynter, fundne i jorden paa Smedstuen i Strinden, af hvilke den ene er en vel konserveret halvmark af sølv fra

Gustav Vasas tid, nogle middelalderlige svenske penninger og brakteater, en 2-øre af sølv af sjeldnere præg fra Johan den 3dies tid samt endel svenske medaljer af historisk interesse. En sjelden nederlandsk halvthaler er præget af den greve af Horn (Filip af Montmorency), som blev henrettet aar 1568 af hertugen af Alba. En Vierteltaler fra Pfalz-Zweibrücken fra 1612 og en preussisk $^1/_4$ dukat fra Friederich Wilhelm den 1stes tid. 5 af de saakaldte Wendenpenninger, der er kjendelige ved den ophøiede rand paa begge sider, og endel andre tyske denarer og brakteater fra middelalderen samt nogle middelalderlige franske sølvmynter (gros tournois og grand blancs). Endelig 2 større, endnu ikke bestemte medaljer eller mynter af sølv uden nogen indskrift.

Udgifterne har beløbet sig til kr. 239.92.

Den zoologiske samling.

Bestyrere: For Pattedyrsamlingen M. Foslie, for Fuglesamlingen G. Swenander, for Fiske- og Evertebratsamlingen V. Storm.

Pattedyrsamlingen er forøget med nogle indenlandske gnavere og en oter. Desuden er erhvervet en hvalros (han). Den blev skudt i Sørhorsfjord i Bindalen 26de januar 1904. Totallængden er ca. 2.6 m. og stødtændernes længde 15.5 og 16.5 cm.

Fuglesamlingens tilvækst omfatter ca. 170 eksemplarer, alle tilhørende den norske fauna. Disse er i almindelighed beregnede at udfylde huller i de dragtterier, som bestyreren under de senere aar har arbeidet for at tilveiebringe. De allerfleste fugle er erhvervet ved kjøb. Af agent Einersen har samlingen modtaget som gave en enkelbekkasin og 2 smaalommer i ungdragt. Blandt mere bemerkelsesværdige fugle, som erholdtes i løbet af aaret skal nævnes en *Larus ridibundus,* skudt paa Froøerne den 15de juni, og en *Larus eburneus* i ungdragt, skudt ved Abelvær den 5te november. Ogsaa egsamlingen er bleven forøget med endel nordiske arter, erhvervede dels ved kjøb, dels ved bytte.

Fiskesamlingen er, hvad Antal af Exemplarer angaar, meget forøget, idet bedre Exemplarer og forskjellige Stadier af mere almindelige Arter er opstillet; af mere sjeldne Arter kan nævnes *Belone vulgaris* og *Conger vulgaris,* som begge forhen ikke var fundet i Fjorden; i den sidste fandtes en hel *Sebastes viviparus*; endvidere *Motella cimbria* og Lodde, *Mallotus villosus*, hvoraf der i Vinter fiskedes store Mængder nær Byen, hvilket forhen har været ganske ukjendt. Desuden er af Dr. Swenander indsamlet en Mængde Fiske, fornemmelig i Ungestadier.

Ogsaa i sidste Aar er fra Direktør Ficke modtaget en betydelig Coleoptersamling mod ganske ringe Vederlag. Herved samt ved egne Indsamlinger er erholdt en stor Mængde Dubletter og er derfor mindre Samlinger afgivet til et Par af Byens Skoler. Ogsaa af Evertebrater fra Fjorden er opstillet en Mængde, men for disse Tillægssamlinger saavel som for Fiskene haves nu ingen anden Plads end Arbeidsværelserne.

Den ældre Conchyliesamling har i de senere Aar faaet adskillig Tilvækst, som nu er indordnet i den øvrige Samling i dertil anskaffet nyt Inventarium.

Megen Tid og Arbeide er medgaaet paa Grund af Paabygningen, da hele den derunder værende Afdeling maatte udflyttes og senere paany opstilles.

Dr. Swenander meddeler følgende om de af ham foretagne zoologiske undersøgelser: Næsten alle af mig i aarets løb foretagne reiser har gaaet ud paa at indsamle materiale til mine under arbeide værende afhandlinger vedrørende fiskebiologi og visse dele af fiskenes anatomi. I den hensigt har jeg med selskabets og den biologiske stations motorbaad „Bios“ besøgt de fleste steder i Trondhjemsfjorden fra Beitstadsundet til Agdenes. Herunder har fiske været drevet med forskjellige redskaber saasom haav, trawl, garn, line o. s v. Resultatet af disse undersøgelser vil blive publiceret i den nærmeste fremtid. I juni foretog jeg desuden i selskab med museets præparant Arnold Dircks en reise i ornithologisk øiemed til Froøerne, hvis eier grosserer Borthen velvillig havde overladt bosted og givet os tilladelse at indsamle hvad der kunde være af interesse for musseet. Under 14 dages ophold tilveiebragtes og konserveredes en ganske stor samling af de paa øerne forekommende fuglearter, hvorved der især lagdes vægt paa at erholde dununger. Det var under denne reise, at det foran omtalte eksemplar af *Larus ridibundus* erholdtes. Ogsaa endel eg indsamledes.

Den botaniske samling.

(Bestyrer M. Foslie).

Samlingen har ogsaa i det forløbne aar havt en betydelig tilvækst af kalkalger.

Bestyreren har foretaget undersøgelser over kalkalgernes forekomst ved Mandal. Bearbeidelsen af den i forrige aarsberetning nævnte samling fra den hollandske Siboga-ekspedition er afsluttet, og bestyreren har derefter havt til undersøgelse en samling vestindiske kalkalger fra New York botaniske have. I den sidstnævnte samling findes bl. a. ogsaa en ny art, som staar den fra kridttiden kjendte *Archaeolithothamnion curasavicum* (K. Mart.) Fosl. mscr. meget nær og muligens kun repræsenterer en form af denne.

I Alg. not. p. 6 (Skrifter 1904, nr. 2) er under bemerkningen om *Bangia virescens* udeglemt *Ulothrix,* idet der skal staa: *Hormiscia (Ulothrix) arctica.*

Følgende nye arter og former skal her foreløbig beskrives. De vil senere blive udførligere beskrevne dels i vedkommende ekspeditioners beretninger, dels i andre arbeider.

Lithophyllum consociatum Fosl. mscr. — Arten danner 1—3 mm. tykke skorper paa stene og mollusker. Mange skorper anlægges i regelen paa samme substrat, sammensmelter og udvikler derpaa dels korte grenlignende udvekster, dels foldede og i det hele taget uregelmæssige skorpe-komplekser indtil ca. 1 cm. tykke. Konceptaklerne er først svagt konvekse, ca. 200 μ i diameter, senere nedtrykt punktformige. Habituelt nærmer arten sig betydelig til *Lithoth. obtectulum.* Den staar imidlertid *Lithophyllum*

discoideum meget nær og er muligens kun en form af denne. — Kerguelen. H. Gundersen og den tyske antarktiske ekspedition „Gauss".

Lithophyllum polycephalum Fosl. mscr. — Danner 1—2 mm. tykke skorper paa konkylier, med talrige vorteformige eller ofte næsten kugleformigt fortykkede udvækster, som er 3—4 mm. i diameter. Konceptaklerne er konvekse, ikke skarpt begrænsede og ca. 400 μ i diameter, naar de sees fra overfladen. Arten staar mellem *L. bermudense* og *L. hapalidioides*. — St. Vincent. Den tyske antarktiske eksp. „Gauss".

Lithothamnion neglectum Fosl (Melobesia lichenoides Dickie) *f. fragilis* Fosl. mscr. — Denne form skiller sig fra hovedformen ved tyndere og ofte mindre tiltrykte, bladlignende grene. — Kerguelen. H. Gundersen og den tyske antarktiske eksp. „Gauss".

Lithothamnion coulmanicum Fosl. mscr. — Thallus danner jevne skorper paa stene og opnaar en tykkelse af ca. 800 μ. Sporangie-konceptaklerne er lidet fremstaaende, næsten skiveformige og 300—400 μ i diameter seet fra overfladen. Sporangierne er todelte. — Coulmanøen i Sydishavet. Den engelske eksp. „Discovery".

Lithothamnion fumigatum Fosl. *f. aucklandica* Fosl. mscr. — Skorpen er mindre haardt fæstet til underlaget, de grenlignende udvækster færre og konceptaklerne lidt større end hos den typiske form. Formen repræsenterer maaske derfor en selvstændig art; men da kun et par noget forkrøblede eksemplarer er kjendte, henføres den indtil videre til *L. fumigatum*. — Aucklandsøerne. Den engelske eksp. „Discovery".

Lithothamnion granuliferum Fosl. mscr. — Thallus skorpeagtig, tyndt, næsten cirkelrundt, senere flere skorper sammenflydende og udvikler tilslut talrige vorteformige eller grenlignende, meget korte udvækster, som er 0.3—0.5 eller indtil 1 mm. i diameter. Sporangie-konceptaklerne er lidet fremstaaende, skiveformige, tæt samlede, tildels sammenflydende, ca. 200 μ i diameter. Sporangierne er todelte. — Observatorieøen ved Ildlandet. Den svenske eksp. „Antarctic".

Lithothamnion heterocladum Fosl. mscr. (L. calcareum Dickie

„Challenger“ eksp.). Planten tilsyneladende frit udviklet paa bunden, subdikotomt grenet med udsperrede grene, som dels er ca. 2 mm. tykke, *f. gracilis* Fosl. mscr., dels 3—4 mm. tykke, *f. crassa* Fosl. mscr. Arten staar nær *L. calcareum,* men den nærmer sig ogsaa til *L. pulchrum* og visse former af *L. rugosum.* Istmus Harbour („Challenger“ eksp., Kew Gardens herb.); Smyth Channel, Puerto bueno (v. Paessler, Bot. Mus. Hamburg); Smyth Channel, Long Island (Michaelsen, Naturh. Mus. Paris); Beaglekanalen (Den svenske eksp. „Antarctic“).

Lithothamnion kerguelenum (Dickie) Fosl. (Calc. Alg. Fuegia) *f. fuegiana* Fosl. mscr. — Skorpen tyndere og mere ujevn, og konceptaklerne lidt mindre end hos typeeksemplaret. — Magellanstrædet (cfr. l. c.) og Falklandsøerne. Den svenske eksp. „Antarctic“.

Lithophyllum Marlothii Heydr. *f. falklandica* Fosl. mscr. — Skiller sig fra den typiske form især ved lidt mindre konceptakler. — Falklandsøerne. Den svenske eksp. „Antarctic“.

Lithothamnion magellanicum Fosl. *f. crenulata* Fosl. mscr. — Thallus ikke saa haardt fæstet til underlaget som hos den typiske form, kanten mere ujevn og konceptaklerne tildels svagt nedtrykte i midten. Formen staar nærmest *f. Schmitzii* (Har.) Fosl. mscr. (Lithoph. Schmitzii Har.), og den minder ogsaa noget om *f. taltalensis* Fosl. mscr. fra Taltal i Chile. Den sidstnævnte form udmerker sig ved lidt mindre celler og lettere affaldende konceptakeldække end hos den typiske form. — Ny Orkenøerne. Den skotske antarkt. eksp. „Scotia“.

Lithophyllum discoideum Fosl. mscr. *f. aequabilis* Fosl. mscr. — Skorpen er tyndere og jevnere end hos hovedformen, og i et tversnit viser der sig tildels smaa kvadratiske mellemceller omtrent som hos *Archaeolithothamnion.* Arten staar meget nær *L. consociatum* fra Kerguelen. Jeg forbeholder mig derfor senere efter nærmere undersøgelse at fastslaa dens forhold til disse arter og muligens at opstille den som selvstændig. — Ny Orkenøerne. Den skotske antarkt. eksp. „Scotia“.

Lithothamnion squamuliforme Fosl. mscr. — Thallus danner smaa, tiltrykte, taglagte skorper, tilslut indtil 3 mm. tykt. Kon-

ceptaklerne er noget fremstaaende, temmelig varierende i form og størrelse, dog for det meste ca. 400 μ i diameter seet fra overfladen. Arten staar nær *L. Lenormandi* og *L. repandum.* — Port Philip Bay, Victoria. Comm. J. Gabriel.

Lithothamnion syntrophicum Fosl. *f. ruptilis* Fosl. mscr. — I Bot. Mus. Hamburg findes nogle ekspl. af en kalkalge fra St. Domingo, som jeg først antog tilhørte *L. crispatum* Hauck, hvilken sidste nu ansees som en form af *L. Philippii.* Ekspl. er smaa, men udviklede omtrent som den nævnte form, løst omsluttende haarde gjenstande og med helt eller delvis hule udvækster, som mod spidsen ofte er tragtformige. Da den har vist sig at staa *L. syntrophicum* nærmest i struktur, anser jeg den som en form af denne, uagtet cellerne tildels er lidt større end hos typiske eksemplarer, og jeg har desuden kun seet nogle faa og svagt udviklede sporangie-konceptakler.

Lithophyllum polyclonum Fosl. mscr. *f. typica* og *f. flabelligera.* — Af artens typiske form kjendes kun ét ekspl. 4—6 cm. i diameter. Thallus danner en indtil 2 mm. tyk skorpe, som har omsluttet en trind gjenstand, og fra skorpen udgaar i forskjellige retninger subdikotome grene af mindst to ordener. Grenene er noget udspærrede, men tildels sammenvoksede indbyrdes, indtil 1.5 cm. lange, 3—4 mm. i diameter og temmelig jevntykke med afrundet spids. — Hypothalliet bestaar af et enkelt lag skraatstillede celler som hos underslegten *Dermatolithon;* i længdesnit af en gren er det medullære hypotalliums celler for det meste 100—200 μ lange, undertiden kortere, men altid smale, og perithalcellerne er 15—60 μ lange, tildels endog længere. Konceptaklerne er konvekse, 300—450 μ i diameter seet fra overfladen. Sporer er ukjendte. — Af formen *flabelligera* kjendes ogsaa kun ét ekspl. Forgreningen er noget tættere og delvis vifteformet. Grenene er 2—3 mm. i diameter og mere eller mindre sammentrykte. — Arten staar især i struktur nærmest *L. byssoides.* — Det førstnævnte ekspl. er etiketteret „Vestindien?“ og det sidste „Vestindien. H. Krebs.“ Herb. Bot. Mus. Kjøbenhavn.

Mineralsamlingen.

Bestyrer: C. Schulz.

I 1904 er Mineralsamlingen bleven suppleret med Mineraler gjennem Indkjøb fra Freiberg Mineralien-Niedertage, fra A. Krantz, Bonn, og for norske Mineraliers Vedkommende fra Bergingeniør Ansgar Guldberg, Kristiania.

Følgende Gaver er i Aarets Løb indkomne:

Fra Johannes Thane: Gedigent Kobber fra Calumet and Hecla mine, Calumet, Michigan.

„ Konsul H. Bendeche, Grand Forks, North Dakota: Trilobiter fra Mount Stephen, British Columbia.

„ Grubeingeniør Rasmussen: Eudialit, Kangerd luarsuk, Grønland. Lievrit, Tunugdliarsik, Grønland.

„ Engel Hoff, Ørlandet: Fossilt Rav fra Newzealand.

„ Konsul Gundersen, Melbourne: Cerussit og klorobromide, Broken Hill, N. S. W. Guld i limoint, S. A. Guld holdigt Kvarts, Heathcote, Victoria, Agat, Kerguelen.

„ Bergingeniør O. A. Bachhe: Zinkblende, Svovlkis, Blyglans, Sulitelma.

„ Ingeniør Thorkildsen: Haandstykke med Svovlkis og Magnetit, Sulitelma.

„ Major Krefting: Sølvholdig Blyglans og Zinkblende, Kobbernaglen, Mo i Ranen.

„ O.R.Sagfører Schjølberg, Bodø: Beryll, krystalliseret i lys Granit, Fjukanvandet, Glomfjorden, Melø.

„ Kjøbmand G. Engzelius, Røros: 2 Pragtstykker Kromjernsten, Feragen, Røros.

Bibliotheket.

Bibliothekar: Th. Petersen.

Bibliotheket er i 1904 blevet forøget med 1349 Bind, 30 Karter og 5 Manuskripter, fordelte som nedenstaaende Tabel udviser. I den sidste Rubrik er samtidig Udlaanet specificeret.

	Tilvækst.			Udlaan.
	Ved Kjøb.	Ved Gave el. Bytte.	Tilsammen.	
	Bind.	Bind.	Bind.	Bind.
Skrifter af naturvidsk. Indhold . .	26	339	365	111
Skrifter af historisk Indhold	92	305	397	1101
Skrifter af blandet Indhold	24	279	303	366
Skrifter i andre Fag	51	233	284	782
Sum	193	1156	1349	2360
Karter		30	30	
Manuskripter	2	3	5	15

Af de i Aarets Løb indkomne Gaver kan fremhæves en Samling Bøger, der har tilhørt Biskop *H. J. Darre,* skjænkede af afdøde Justitiarius *W. Hirsch,* samt en Række latinske og græske Klassikere fra Hr. Skolebestyrer *A. Brock.* Fra Dr. med. *L. Borthen* er modtaget en større Samling throndhjemske Leiligheds-sange og Spisesedler fra Aarene 1856—1904, og gjennem Samme har Direktionen i Selskabet for Throndhjems Byes Vel deponeret i forseglet Pakke Konkurrencesangene til en „Festsang for Throndhjems By". Ved Bytte med Bergens Stiftsarchiv har man erhvervet endel ældre Verker, der ikke tidligere fandtes i Bibliotheket. Af Manuskripterne kan nævnes 1 Album og 2 Forhandlingsprotokoller

fra Elevforeningen „Martin Biskop“ ved Bergens Kathedralskole 1855—58 under Holmboes Rektorat. Disse Manuskripter, der er skjænkede Bibliotheket af Hr. Sogneprest *Sigv. Skavlan,* er af ikke liden Interesse, da de indeholder Ungdomsarbeider af senere bekjendte Forfattere som Professor O. Skavlan, Kristofer Janson, Sigv. Skavlan, B. E. Bendixen, Tharald Blanc m. fl.

Udlaanet er ogsaa i 1904 gaaet noget tilbage, idet der er udlaant 893 Bind mindre end ifjor. Nedgangen sees ligesom ifjor omtrent udelukkende at have fundet Sted inden Rubriken „Skrifter i andre Fag“, der blandt andet ogsaa omfatter Skjønlitteratur, hvoraf Udlaanet nu omtrent ganske er ophørt her og gaaet over til Folkebibliotheket.

Fra Universitets-Bibliotheket i Christiania har været hidlaant 49 Bind Bøger, fra Vetenskaps-Akademiens Bibliotek, Stockholm, 2 Bd., fra kgl. Biblioteket i Stockholm 1 Bd., fra det store kgl. Bibliothek i Kjøbenhavn 6 Bd. og fra Universitets-Bibliotheket i Leyden 1 Bd. Til Universitets-Bibliotheket er udlaant 10 Bind Bøger og 2 Manuskripter, til Rigsarchivet 3 Bind Bøger og 4 Manuskripter, til Stiftsarchivet i Throndhjem 6 Manuskripter, til Bergens Museum 1 Bind Bøger og til Tromsø Museum 3 Manuskripter.

Katalogiseringen af Boecks Bibliothek er bleven fortsat uden Afbrydelse. Det antages, at Katalogiseringen af Bibliothekets Bøger i det væsentlige vil blive tilendebragt i Løbet af 1905. Tilbage staar da Portrætsamlingen og Manuskripterne, der hver for sig vil kræve et ikke lidet Arbeide.

I det forløbne Aar er den i 1903 opførte Mellembygning bleven monteret med Reoler, og de herved indvundne 2 nye Rum antages efter en Gjennemsnitsberegning at kunne optage ca. 40 000 Bd. Indflytningen i det nedre Rum, der er bestemt til at omfatte Afdeling K ɔ: Filologi, Litteraturhistorie og Skjønlitteratur, er allerede langt fremskreden, idet Ordningen og Opstillingen af den skandinaviske Del, deri indbefattet saavel Bibliothekets ældre Stamme som Boecks betydelige Tilvækst, næsten ganske er færdig. Inden denne Afdeling har man fundet det hensigtsmæssigt at udskille som Specialsamlinger Bøger af og om Holberg, Wergeland, Ibsen og Bjørnson. Holbergsamlingen er allerede ordnet. Den

indtager 2 Reoler fra Tag til Gulv og omfatter for Tiden 522 Bd. Det vilde være at ønske, at man kunde se sig istand til at komplettere og holde denne smukke Samling à jour, der blandt andre Sjeldenheder ogsaa indeholder de 2 eneste i Norge kjendte Exemplarer af Førsteudgaven af Holbergs Epistola ad virum perillustrem. Indflytningen i det øvre Rum vil det endnu vare en Tid, før man kan tage fat paa. Det er Planen heri at indsætte, saalangt Pladsen tillader, de Afdelinger i anden Etage, som ikke kommer ind under de naturvidenskabelige Fag eller Afdeling O ɔ: lærde Selskaber og offentlige Institutioner, saaledes at den ene Galleriside i den gamle Sal bliver udelukkende reserveret Afdeling O, der vokser i en foruroligende Grad, den anden de naturvidenskabelige Fag.

Bibliothekets Bytteforbindelser er forøgede med følgende 9:

Berlin.	Gesellschaft für Anthropologie und Urgeschichte.
Christiania.	Det Deichmanske Bibliothek.
Nürnberg.	Germanisches Nationalmuseum.
Paris.	Musée Guimet.
—	Société d'Anthropologie de Paris.
—	Société Zoologique de France.
Pisa.	Società Toscana di Scienze Naturali.
Stockholm.	Entomologiska Föreningen.
—	Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi.

Gaver til Bibliotheket

er modtagne fra følgende:

T.hjems tekniske Aftenskole.
Amtmanden i Nordre T.hjems Amt.
Amtmanden i Søndre T.hjems Amt.
T.hjems Arbeiderakademi.
T.hjems Arbeiderforening.
Trøndernes Arbeidersamfund, T.hjem.
Biblioteca nazionale, Torino.
T.hjems Brændevinssamlag.
Carlsberg Laboratoriet, Kbh.

Departementet for det Indre, Chra.
Department of the Interior, Ottawa.
Direktionen for Røros Kobberverk, T.hjem.
Direktøren for det civile Medicinalvæsen, Chra.
Døvstumforeningen, T.hjem.
Finantsdepartementet, Chra.
T.hjems Fiskeriselskab.
Norges Fiskeristyrelse, Bergen.
T.hjems Folkebibliothek.
Fridtjof Nansens Fond, Chra.
Bergens historiske Forening.
Foreningen til Dyrenes Beskyttelse, T.hjem.
Foreningen „Norsk Husflids Venner", T.hjem.
A. Bruns Forlag, T.hjem.
Den norske Gradmaalings Kommission, Chra.
Bergens Kathedralskole.
T.hjems Kathedralskole.
Den historiske Kildeskrift-Kommission, Chra.
Kirkedepartementet, Chra.
Kommissionen for Havundersøgelser, Kbh.
Det danske Kultusministerium, Kbh.
Landbrugsdirektøren, Chra.
Norges Landbrugshøiskole, Aas.
Den norske Lægeforening, Chra.
T.hjems tekniske Læreanstalt.
T.hjems Magistrat.
T.hjems Maskinistskole.
Ministerio di Agricoltura, Industria e Commercio, Roma.
Redaktionen af Nordenfjeldske Tidende, Levanger.
— - Nordre T.hjems Amtstidende, Levanger.
— - Namdalens Blad, Namsos.
— - Nauma, Namsos.
— - Nordtrønderen, Namsos.
— - Narvik Dagblad, Narvik.
— - Ofotens Tidende, Narvik.
— - Narvik Tidende, Narvik.

Redaktionen af Orkdølen, Orkedalen.
— - Næmingen, Orkedalen.
— - Indherredsposten, Stenkjær.
— - Stenkjær Avis, Stenkjær.
— - Lofotposten, Svolvær.
— - T.hjems Adresseavis, T.hjem.
— - Dagsposten, T.hjem.
— - T.hjems Folkeblad, T.hjem.
— - Folketidende, T.hjem.
— - Hallo, T.hjem.
— - Nidaros, T.hjem.
— - Selbyggen, T.hjem.
— - Ny Tid, T.hjem.
— - Tordenskjold, T.hjem.
— - Trøndelagen, T.hjem.
— - Trøndelagens Avis, T.hjem.
— - Trønderen, T.hjem.
Medicinske Selskab, Chra.
Selskabet for Norges Vel, Chra.
Den off. Skole for Døve i T.hjem.
Gløshaugens off. Skole for Døve, T.hjem.
Stavanger off. Skole.
Stiftsarchivet, T.hjem.
T.hjems Turistforening.
Norges geol. Undersøgelse, Chra.
Universitets-Bibliotheket, Chra.
Upsala Universitetsbibliotek.
Videnskabsselskabet, Chra.
Adresseavisens Trykkeri, T.hjem.
Aktietrykkeriet, T.hjem.
J. Kr. Myklebusts Trykkeri, T.hjem.
Nidaros Trykkeri, T.hjem.
K. O. Sundts Trykkeri, T.hjem.

Arbo, C. O. E., Brigadelæge, Chra.
Beck, C. Fr., Basel.
Bendixen, B. E., Skolebestyrer, Bergen.
Borredon, Giuseppe, Capitano, Napoli.
Borthen, L., dr. med., T hjem.
Brock, A., Skolebestyrer, T.hjem.
Bugge, M., Adjunkt, T.hjem.
Bødtker, E., dr. philos., Chra.
Bøgh, J., Direktør, Bergen.
Bøgh, W. B., Papirhandler, T.hjem.
Collett, R., Professor, Chra.
Conradi, Hj., Ingeniør, Chra.
Edmunds, J. Alb., Philadelphia.
Foslie, M., Samlingsbestyrer, T.hjem.
Føyn, A. Chr., cand. real., T.hjem.
Gram, Ida, Frk., Hamar.
Håkonson-Hansen, M. K., Overlærer, T.hjem.
Hagen, I., Distriktslæge, Opdal.
Heiberg, A., fhv. Konsul, Chra.
Hermanson, Oskar, Washington.
Hirsch, W., Justitiarius, T.hjem. †
Horneman, Fr., Proprietær, Reinskloster.
Høitomt, J., Kaptein, T.hjem.
Isachsen, G., Ritmester, Chra.
Jakobsen, M., Archivassistent, T.hjem.
Jensen, Ad. S., cand. mag., Kbh.
Kolstad, Eline, Frk., T.hjem.
Koren, E., Redaktør, Chra.
Korn, Arth., Professor, Leipzig.
Krogshus, J., Faktor, T.hjem.
Nicolaissen, O., Konservator, Tromsø.
Norum, K. M., Arkitekt, T.hjem.
Olsen, Gunnerius, Skomager, T.hjem.
Petersen, Th., cand. mag., T.hjem.
Pettersen, Hj., Bibliothekar, Chra.
Quigstad, J. K., Rektor, Tromsø.

Refsaas, J., Kom.sergent, T.hjem.
Reusch, H., dr. philos., Chra.
Ringnes, A., Bryggerieier, Chra.
Rygh, K., Samlingsbestyrer, T.hjem.
Ræder, S., Kaptein, T.hjem. †
Salomon, B., Theaterdirektør.
Scharffenberg, J., Læge, Chra.
Schmidt-Nielsen, B., Tekniker, T.hjem.
Schneider, J. Sparre, Konservator, Tromsø.
Skaar, J. N., Biskop, T.hjem. †
Skavlan, Sigv., Sogneprest, T.hjem.
Spørck, Henr., Agent, T.hjem.
Storm, V., Samlingsbestyrer, T.hjem.
Strand, Embr., Konservator, Chra.
Swenander, G., Samlingsbestyrer, T.hjem.
Torgersen, H. E., T.hjem.
Try, John, Redaktør, Mosjøen.
Ulstad, J., Frk., T.hjem.
Veronese, Giuseppe, Professor, Padova.
Vold, J., Bibliotheksassistent, T.hjem.
Winge, H., Viceinspektør, Kbh.
Øyen, Anton, Kjøbmand, T.hjem.

Fortegnelse over Bøger, indkomne i 1904 ved Bytte.

Åbo. Åbo Stads historiska Museum. Bidrag til Åbo Stads Historia. 2. Ser., 7.

Amsterdam. Koninkl. Akademie van Wetenschappen. Jaarboek. 1903. Prijsvers. 1904. Proceedings of the Section of Sciences. 6, 1—2. Verhandelingen. Afd. Letterkunde. D. 4, 2. 5, 4—5. Afd. Natuurkunde. Sect. 1. D. 8, 6—7. Sect. 2. D. 10, 1—6. Verschlagen en Mededeelingen R. 4. D. 6. Verschlagen van de gewone Vergaderingen. D. 12, 1—2.

Basel. Naturforschende Gesellschaft. Verhandlungen. 15, 2—3.

Bergen.	Vestlandske Kunstindustrimuseum. Aarbog. 1903.
—	Bergens Museum. Aarbog. 1903, 3. 1904, 1—2. Aarsberetning. 1903. G. O. Sars. An Account of the Crustacea of Norway. 5, 1—6.
—	Selskabet for de norske Fiskeriers Fremme. Aarsberetning. 1903. Fiskeritidende. Aarg. 23 (1904). Banker og Egger mellem Trondhjem og Vest-Finmarken.
Berkeley.	University of California. Publications. Botany. 1, p. 165—418. Zoology. 1, 4—5. Announcement. College of Agriculture. Bulletin. 149—154. New ser. 5, 2. Report of work of the Agricultural Experiment Station 1901—1903. W. I. Sharwood. A Study of the Double Cyanides of Zinc with Potassium and with Sodium.
Berlin.	Kgl. preussische Academie der Wissenschaften. Mathematische Abhandlungen. 1903. Physikalische Abhandlungen. 1903. Sitzungsberichte. 1904.
—	Centralbureau der Internat. Erdmessung. Verhandlungen der 1903 in Kopenhagen abgeh. 14 Conferenz. T. 1. Astronomische geod. Arbeiten im 1903. Bestimmung der Intensität der Schwerkraft in Karlsruhe etc. Veröffentlichungen. N. F., 14. 16.
—	Kgl. Preuss. Meteorolog. Institut. Abhandlungen 1903. Bericht 1903. Jahrbuch 1902, 2. 1903, 1. Ergebnisse der Wolkenbeob. in Potsdam 1896 u. 97. Die Temperatur der Luft über Berlin 1. Oct. 1902—31. Dec. 1903.
—	Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte. Zeitschrift. 1904, 1—5.
—	Gesellschaft für Erdkunde. Zeitschrift. 1904.
Bern.	Schweitzerische naturforschende Gesellschaft. Matériaux pour la Flore Cryptogamique suisse. 2, 1.

Bonn. Niederrheinische Gesellschaft für Natur- u. Heilkunde. Sitzungsberichte. 1903, 1—2.

— Naturhistorischer Verein der preuss. Rheinlande, Westphalens etc. Verhandlungen 60, 1—2.

Boston. American Academy of Arts and Sciences. Proceedings. 38, 26. 39, 1—24. 40, 1—7.

— Massachusetts Institute of Technology. Technology Quarterly and Proceedings of the Society of Arts. 16 (1903) 3—4. 17 (1904) 1—3.

Braunschweig. Verein für Naturwissenschaft. Jahresbericht. 9. (1893—95). 13. (1901—1903).

Bruxelles. Académie Royale de Belgique. Annuaire. 1904. Bulletin. 1903, 11—12. 1904, 1—11.

— Société entomologique. Annales. 47 (1903).

Budapest. Kgl. ungar. geol. Landesanstalt. Jahresbericht. 1901. Katalog der Bibliothek. Nachtrag. 4. (1892—96). Földtani Közlöni (geologische Mittheilungen). 33, 10—12. 34, 1—10. Gyula Halaváts. Allgemeine und paläontologische Literatur der pontischen Stufe Ungarns. Agrogeologische Specialkarte der Länder der Ungarischen Krone. Sectionsbl. Zone 14, Col. 19. Erläuterung und Karte.

— National Museum. Annales. 2, 1—2.

Buenos Aires. Museo Nacional. Annales. Ser. 3. Tom. 2. 3.

Buffalo. Society of Natural Sciences. Bulletin. 8, 1—3.

Cambridge, Mass. Harvard University. Peabody Museum of American Archæology and Etnology. Memoirs. 3, 1. Archaeological and Ethnological Papers. 3, 1—2.

Cap of Good Hope. Royal Observatory. Annals. 9. Report. 1903.

Chicago. Newberry Library. Report. 1903.

Cincinnati, Ohio. Lloyd Library. Bulletin. 3. Mycological Notes. 10—14.

Colorado Springs. Colorado College Scientific Society. Studies. 11. 12.

Dresden. Kgl. Sächsischer Alterthumsverein. Neues Archiv. 25. Gesamt & Inhaltsverzeichnis Bd. 1—25.

Dublin. Royal Irish Academy. Transactions. 32. Sect. A, 7—10. B, 3—4. C, 3. Proceedings. 24. Sect. A, 3—4. B, 4—5. C, 4—5. 25. Sect. A, 1—2. C, 1—4.

— Royal Dublin Society. Economic Proceeding. 9, 2—4. 10, 1. Scientific Transactions. 8, 2—5.

Edinburgh. Society of Antiquaries of Scotland. Proceedings. 37 (1902—03).

Frankfurt am Main. Senckenbergische naturforschende Gesellschaft. Bericht. 1904.

Gefle. Gestriklands Fornminnesförening. Meddelanden. 1903.

Göttingen. Kgl. Gesellschaft der Wissenschaften. Geschäftl. Mittheilungen. 1903, 2. 1904, 1. Nachrichten. Math.-phys. Kl. 1903, 5—6. 1904, 1—5.

Greenwich. Royal Observatory. Astrographic Catalogue. 1. Results of astronomical Observations. 1900. 1901. Results of magnetical and meteorological Observations. 1900. Photo-Heliographic Results 1901.

Greifswald. Geographische Gesellschaft. Jahresbericht. 8 (1900—1903).

— Naturwissenschaftlicher Verein für Neu Pommern u. Rügen. Mittheilungen. 35.

Grenoble. Académie Delphinale. Bulletin. 16 (1902).

Göteborg. Göteborgs Högskola. Årsskrift. 8—9.

— Kungl. Vetenskaps- och Vitterhets-Samhälle. Handlingar. 4 Följd, H. 5—6.

Halle. Verein für Erdkunde. Mitteilungen. 1904.

Hamburg. Die Hamburgischen wissenschaftlichen Anstalten. Jahrbuch. 20 (1902). Mitteilungen a. d. naturhist. Museum. 20. Mitteilungen a. d. botan. Mus. 20. Voller. Das Grundwasser in Hamburg. 11. Verhandlungen. 12.

Harlem. Teyler's Genootschappen (Fondation Teylerienne). Archives. Vol. 8, 3—4.

— Société Hollandaise des Sciences. Archives. Ser. 2, 6. 8, 5. 9, 1—5. Huygens. Oeuvres compl. 8.

Heidelberg. Historisch-philosophischer Verein. Neue Heidelberger Jahrbücher. 12, 2. 13, 1.

Helsingfors. Finska Fornminnesföreningen. Suomen Museo. 10 (1903).

— Geografiska Föreningen i Finland. Tidskrift. 16 (1904).

— Société Finno-Ougrienne. Journal. 22. Mémoires. 22.

— Finska Vetenskaps-Societeten. Acta. 28—31. Öfversigt af Förhandlingar. 44. 45. Bidrag til kännedom af Finlands natur och folk. 61—62.

— L'Institut météorologique central de la Société des Sciences de Finlande. Observations. 16. 17. Observations météorologiques. 1892—93.

Indianopolis. Indiana Academy of Science. Proceedings. 1902.

Kiel. Kommission zur wissenschaftlichen Untersuchung der deutschen Meere in Kiel und die biologische Anstalt auf Helgoland. Wissenschaftliche Meeresuntersuchungen. N. F. B. 6. Abth. Helgoland. 7—8. Abth. Kiel.

— Anthropologischer Verein. Mittheilungen. 16.

Kiew. Société des Naturalistes. Mémoires. 17, 2. 18.

Kjøbenhavn. Det store kgl. Bibliothek. Aarsberetninger og Meddelelser. 1903—04. Katalog over Haandskrifter. I.

— Conseil permanent international pour l'exploration de la mer. Bulletin. 1903—1904, No. 1—4. Publications de circonstance. 8—20. Rapports. 2.

Kjøbenhavn. Den botaniske Forening. Botanisk Tidsskrift. 26, 1—2. Indholdsfortegnelse til Bot. Tidsskr. 1—25 Bd.

— Kgl. Danske geogr. Selskab. Tidsskrift. 17, 5—6.

— Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Oversigt over Forhandlingerne. 1903, 6. 1904, 1—5. Skrifter. 6 R., naturv. og math. Afd. 12, 4. 7 R. 1, 1—3. 2, 1—3, hist. og filos. Afd. 6, 2.

Königsberg. Physikal.-oekon. Gesellschaft. Schriften. 44 (1903).

Krakow. Académie des Sciences. Bulletin internat. Cl. Math. & Natur. 1903, 8—10. 1904, 1—7. Cl. Philos. & Hist. 1903, 8—10. 1904, 1—7.

Kristiania. Det statistiske Centralbureau. Statistisk Aarbog. 23 (1903). Meddelelser. 22 (1904). Norges officielle Statistik. 4 R, 76—97. Fortegnelse over Norges off. Statistik. 1 Jan. 1901—31 Dec. 1903.

— Norsk Folkemuseum. Aarsberetning. 1903. Illust. Fører og Beskrivelse. Særudstilling 1. Norge i gammel Tid. I.

— Foreningen til Norske Fortidsmindesmærkers Bevaring. Aarsberetning. 1903.

— Det norske meteorologiske Institut. Bulletin. 1903. Jahrbuch. 1903. Nedbøriagttagelser. 9. (1903).

— Norges geografiske Opmaaling. Topografisk Kart over Norge. I 15. Lurø. I 14. Valvær. K 9. Hadsel. U 4. Komagfjord. Y 1. Nordkyn. Z 2. Berlevaag. 32 C. Ytre Rendalen. 5 D. Arendal. U 2. Rolfsø. Y 2. Hopseidet. U 5. Alten. 38 B. Søndre Fæmund. N 9. Narvik.

— Videnskabsselskabet. Forhandlinger. 1903. Skrifter. 1903, 1—2.

Landshut. Naturwissenschaftlicher Verein. Bericht. 17. (1900—1903).

Lawrence (Kansas). University of Kansas. The Kansas University Qvarterly. Ser. B. 7, 4. Science Bulletin. 2, 1—15.

Leipzig. Gesellschaft der Wissenschaften. Berichte. Math.-phys. Cl. 55, 6. 56, 1—3. Phil.-hist. Cl. 55, 3—6. 56, 1—3.

— Verein für Erdkunde. Mittheilungen. 1903. I. Wissenschaftliche Veröffentlichungen. 6.

Liège. Société Royale des Sciences de Liège. Mémoires. Ser. 3, 5.

London. Royal Society. Proceedings. 485—502. Obituary Notices of the Fellows. 1—3. Philosophical Transactions. A. 203. B. 196.

Lüneburg. Naturwissenschaftlicher Verein. Jahreshefte. 16.

Lund. Universitetet. Acta. 38, 1—2.

Madison. Wisconsin Academy of Sciences, Arts and Letters. Transactions. 13, 2. 14, 1.

Manchester. Manchester Museum, Owens College. Notes. 17—19. Report. 1903—4. A Brief account of the Cosmo Melvill Herbarium. Handy Guide. 3 ed. The palæontology of the Lancashire coal measures. 1.

— Literary and Philosophical Society. Memoirs and Proceedings. 48, 1—3.

Metz. Verein für Erdkunde. Jahresbericht. 24.

Mexico. Instituto Geológico de Mexico. Parergones. 1, 1—5.

Mitau. Kurländische Gesellschaft für Literatur und Kunst. Sitzungsberichte. 1903.

Montreal. Numismatic and Antiquarian Society. Journal. 4, 2—4.

Moscau. Société imperiale des Naturalistes. Bulletin. 1902, 3—4. 1903. 1904, 1.

München. Ornithologischer Verein. Verhandlungen. 1903.

Nancy. Académie de Stanislas. Mémoires. 20.

Nev York.	Academy of Sciences. Annals. 14, 3—4. 15, 1—2.
—	American Museum of Natural History. Bulletin. 19.
Nürnberg.	Germanisches Nationalmuseum. Anzeiger. 1903. 1904.
Ottawa.	Royal Society of Canada. Proceedings and Transactions. Ser. 2, 9.
—	Geological Survey of Canada. Geological Sheets. Nos. 42—48, 56—58, Nova Scotia.
Paris.	Musée Guimet. Annales (in 4o). T. 1—10. 23. 25. 26, 1—2. 4. 27—29. 30, 1—3. Annales. (Bibl. d'Études). T. 3—11. 13—15. Gongrés de Lyon. 1—2. Congrés de St. Etienne. 1—2. Catalogue. Guide. Le Jubilé du Musée Guimet. L. de Milloue. Le Bouddhisme.
—	Museum d'Histoire naturelle. Bulletin. 1903. 1904, 1—3.
—	Société d'Anthropologie de Paris. Bulletin et Mémoires. Ser. V, 5, 1—2.
—	Société zoologique de France. Bulletin. 28, 1—8. 29, 1—8.
Philadelphia.	Academy of Natural Sciences. Proceedings. 55—56, 1.
—	American Philosophical Society. Proceedings. 173—176.
Pisa.	Società Toscana di Scienze Naturali. Atti. Processi verbali. 13. (41—191). 15, 1—5.
Pittsburgh.	The Carnegie Museum. Publications. 20—28. Founders Day. 1903.
Plymouth.	Marine biological Association. Journal, N. S. 6, 4. 7, 1—2.
Prag.	Bøm. Kaiser Franz Joseph Academie der Wissenschaften, Literatur und Kunst. Rozpravy (Abhandl.) Trida (Kl.) I. 11. II. 7, 1—2. 8, 1—2. Historicky Archiv. Cislo. 22—23. Sbírka

	pramenů ku poznání literárního života v čechách, na moravě a v slesku. Skup. I. Řada 1, 5–6. 2, 6. II, 6. 7. III, 4. Monumenta Palaeographica Bohemia et Moraviae. 1. Bibliotéka klassiků a řeckych a římských. Cislo 6. 8.
Prag.	Kgl. Böhmische Gesellschaft der Wissenschaften. Jahresbericht. 1903. Sitzungsberichte. Mathem.-naturw. Cl. 1903. Cl. für Philos., Geschichte u. Philologie. 1903.
Riga.	Gesellschaft für Geschichte u. Alterthumskunde der Ostseeprovinzen Russlands. Mitteilungen. 18, 1. 19, 1. Sitzungsberichte. 1903.
Rochester.	Academy of Science. Proceedings. 4, p. 65—148.
Rom.	Reale Academia dei Lincei. Atti. 1904.
Rotterdam.	Nederlansche dierkundige Vereeniging. Tijdschrift. Ser. 2. D. 8, 1. Aanvinsten van de Bibliotheek. 1902.
St. Louis.	Academy of Sciences. Transactions. 12, 9–10. 13. 14, 1–6.
—	Missouri botanical Garden. Annual Report. 14 (1903). 15 (1904).
St Petersburg.	L'Académie imperiale des Sciences. Mémoires. Ser. 8. Cl. hist.-philos. 6, 5–6. Ser. 8. Cl. phys.-math. 13, 1–7. 14. 15. 16, 1–3.
—	Laboratoire biologique. Bulletin. 7, 1–3.
Schwerin.	Verein für meklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. Jahrbücher. 69. Register. 41—50.
Skara.	Westergötlands Fornminnesförening. Tidskrift. 2, 4–5.
Stavanger.	Museum. Aarshefte. 1903.
Stockholm.	Svenska Fornminnesföreningen. Tidskrift. 12, 2.

Stockholm.	Entomologiska Föreningen. Tidskrift. 23. 24.
—	Nordiska Museet. Samfundet för nord. Mus. främjande. Meddelanden. 1902.
—	Svenska Sällskapet för Antropologi och Geografi. Ymer. 1904.
—	Kongl. Svenska Vetenskapsakademien. Arkiv för Kemi, Mineralogi och Geologi. 1. 2. Arkiv för Botanik. 1, 4. 2. 3, 1—3. Arkiv för Zoologi. 1, 3—4. Årsbok. 1904. Handlingar. 37, 4—8. 38. Meteorologiska Iagttagelser. 43—45. Les prix Nobel en 1901. A. Retzius. Skrifter i skilda ämnen.
—	Kongl. Vitterhets, Historie och Antiqvitets Akademien. Månadsblad. 1898—99. 1901—2. Antiquarisk Tidskrift. 17, 2—3.
Topeka.	Kansas Academy of Science. Transactions. 18.
Toronto.	Canadian Institute. Transactions. 8, 3. Proceedings. 2, 6.
—	Meteorological Service, Dominion of Canada. Report. 1902. Register. 1902. Monthly Weather Rewiew. 27, 9—12. 28, 1—8.
—	University. Studies. Physiological Series. 1, 4—5. Physical Science Series. 4. Papers from the chemical Laboratories. 40—43.
Tromsø.	Museum. Aarsberetning. 1901—03. Aarshefter. 26 (1903). O. Nicolaissen. Katalog over Oldsager i Tromsø Museum.
Upsala.	Universitetet. Årsskrift. 1903. Förarbetena till Sveriges Rikes Lag. 6. Nordiska Studier tilegnade Adolf Noreen. Results of the Swedish zoological Expedition to Egypt and White Nile. 1901. 1. P. T. Cleve. A treatise on the phytoplankton of the Atlantic and its tributaries and on the periodical changes of the plankton of Skagerak. Sveriges offentliga Bibliotek. Accessionskatalog.

17 (1902) Bulletin mensuel de l'Observatoire meteorologique. 35 (1903).

Upsala. Vetenskapssocieteten. Nova Acta. 20, 2.

Washington. U. S. Departement of Agriculture. Yearbook. 1903. North American Fauna. No. 23. Circular. 29.

— Smithsonian Institution. Smithsonian miscellaneous Collections. 44. 45, 1—4. 46. 47. Contributions. 1413. 1414. 1438. 1459. Annual Report. 1902. Bureau of Ethnologi. Annual Report. 20. Bulletin. 25. U. S. National Museum. Special Bulletin. 2. Proceedings. 25 – 27. Annual Report. 1901—1902.

— Library of Congress. Report ending June 30. 1903. List of References on Chinese Immigration. A List of books on the Philippine Island in the Library of Congress. Pardo de Tovera. Bibliotheka Filipina. A Calendar of I. P. Jones manuscripts in the Library of Congress. G. T. Ritchie. A List of Lincolniana.

— Naval Observatory. Report for the fiscal year ending $^{30}/_{6}$ 1903. Publications. 2 Ser. 1, 5.

— Coast and geodetic Survey. Annual Report. 1902—03.

— Geological Survey. Geological Atlas. 91—106. Bulletin. 209—117. Monographes. 44—45 & Atlas. Professional Papers. 9. 10. 13—15. Water-Supply and Irrigation Papers. 80—87.

Wien. K. K. Central-Anstalt für Meteorologie und Erdmagnetismus. Jahrbücher. 1902 (39).

— K. K. Zoolog. botan. Gesellschaft. Verhandlungen. 53 (1903).

— K. K. Naturhistorisches Hofmuseum. Jahresbericht. 1902.

York. Yorkshire Philosophical Society. Report. 1903.

Zagreb. Kroatische Naturforscher Gesellschaft. Glasnik. 13, 1—6. 14, 1—2. 15, 1-2. 16, 1.

Zürich. Stadtbibliothek. Neujahrsblatt. 1904.

— Antiquarische Gesellschaft. Mitteilungen. 24. 25, 1—3. 26, 1—2. Bericht. 43 (1902—03). Vom Berchtoldstage. 1904.

— Naturforschende Gesellschaft. Vierteljahrschrift. 48, 3—4. 49, 1—2.

Östersund. Jämtlands Läns Fornminnesförening. Tidskrift. 3, 3.

MBL WHOI Library - Serials
5 WHSE 04082